

kültürveiletişim
culture&communication

2006 9(1) • yaz/summer

Kİ, iletişim, kültür eleştirisi ve toplumsal düşünce alanlarında üretilen en iyi eleştirel yazıları yayınlamaya adanmış disiplinlerarası akademik bir dergidir.

Kİ, eleştirelliği, aklın sınır ve imkanlarının araştırılması yolunda her türlü dogma karşılığı olarak tanımlar.

Kİ'nin kapıları iletişim çalışmalarına olduğu kadar insan varoluşunun ve kültürünün temel bileşeni olan iletişimin içerildiği tüm düşünce boyutlarına -tüm sosyal bilim disiplinlerine, insan bilimlerine, tüm yöntemlere ve bunların kesişim noktalarından doğacak arayışlara açıktır.

Kİ, "hakemli" bir dergidir; dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yazarın kimliğini bilmeyen uzman hakemler tarafından değerlendirmeye alınır.

Kİ yılda iki kez, Ocak ve Temmuz aylarında yayınlanır. Kİ'nin yayın dilleri Türkçe ve İngilizce'dir.

Editör *Editor*
Mine Gencil Bek

Yayın Kurulu *Editorial Board*

Ahmet Tolungüç
Ayşe İnal
Bülent Çaplı
Halil Nalçaoğlu
Mehmet Yüksel
Mine Gencil Bek
Nur Betül Çelik

Editör Asistanları *Editorial Asistants*

Tezcan Durna
Çağla Kubilay
Esra İlkay Keloğlu

Tasarım *Design*
m. Sobacı

Uluslararası Değerlendirme ve Danışma Kurulu
International Review and Advisory Board
Ackbar Abbas, *University of Hong Kong*
Armand Mattelard, *University of Paris - VIII*
Briankle G. Chang, *University of Massachusetts*
Kuan-Hsing Chen, *National Tsing-Hua University*
George Gerbner, *Temple University*
Lawrence Grossberg, *University of Illinois*
Micheal Morgan, *University of Massachusetts*
R. Radhakrishnan, *University of Massachusetts*

ISSN 1301-7241

kültür ve iletişim *culture & communication*
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı
Cebeci 06590 Ankara Turkey
tel (+90.312) 319 77 14 / 247
fax (+90.312) 362 27 17
ki@media.ankara.edu.tr
http://ilef.ankara.edu.tr/ki

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı
adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Yard. Doç. Dr. Abdülrezak Altun

Baskı: Desen Ofset

kültür ve iletişim Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları
Vakfı tarafından yayınlanmaktadır.

© 2006 kültür ve iletişim. Tüm hakları saklıdır.

İçindekiler

5

Editör'den
Mine Gencil Bek

9

Dünyada ve Türkiye'de İletişim Araştırmaları
Aysel Aziz

33

Türkiye'de İletişim Fakültelerindeki Eğitim Kadrosunun Konumu:
Eleştirel Bir Değerlendirme
Oya Tokgöz

71

Kültürlerarası İletişim Çalışmalarının Türkiye Haritası: Sorulması Gereken Sorular
Mutlu Binark

89

Yeni İletişim Teknolojileri Tezlerinde
Neo-Klasik İktisat Paradigmasının Hegemonyası
Aylin Aydoğan

113

Mahremiyet, Sıradan Gerçeklik ve Medya
Barış Kılıçbay

135

Türkiye'de İletişim Araştırmalarının Değerlendirilmesi ve Geleceğe Bakış

167

Kitap Eleştirileri
Arab Mass Media; Newspaper, Radio and Television in Arab Politics
Doğruyu Söylemek

Editör'den...

Kültür ve İletişim'in bu sayısı ağırlıklı olarak Türkiye'deki iletişim araştırmalarının değerlendirilmesine odaklanan yazılardan oluşuyor. Geçen sayımızda bir duyuru yaparak iletişim araştırmalarının kendisi üzerine konuşmamız ve bir özdüşünüm sürecini devreye sokmamız gerekliliğinden hareketle Türkiye'de iletişim araştırmalarının haritasını çıkarmaya yönelik; bu araştırmaların görünür kılındığı kurumsal mekanizmaların nasıl bir akademik etkileşim ortamı yarattığını ve yapılan araştırmaların toplumsal dönüşüme katkıda bulunup bulunmadığını sorgulayan yazılara öncelik verileceğini belirtmiştik. Zaten 20-21 Ekim 2005 tarihinde Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen ulusal sempozyum da aynı temel noktalara yoğunlaşma amacını taşıyordu. Sempozyumdaki sunuşlardan seçilen, *ki*'nin bu sayısını oluşturan makalelere bakıldığında ilk üç yazının gerçekten de iletişim ve kültür üzerine yapılan çalışmaların haritasını çıkarma ve geleceğe dair önerilerde bulunma anlamında son derecede zorlu bir işin altından kalkmayı hedefleyen öncü yazılar olduğu söylenebilir. Bazı akademisyenlerin yazılarında yeterince titiz bir şekilde literatür taraması yapmadıkları; çalıştıkları konuda daha önce kimlerin çalıştığına, hangi araştırmaların yayımlandığına yeterince değinmeden kendi katkılarına odaklanmaları *Kültür ve İletişim*'e gönderilen ama (çoğu zaman kaliteye dair başka nedenlerde de birleşerek) yayınlanamayan yazılarda da görülen bir ortak özelliktir. Oysa ki, araştırmaların gelişmesi için yapılması gereken daha

Mine Gencel Bek
Editör

önceki çalışmalara referans vermenin de ötesine geçmeyi başarak bunları eleştirel bir biçimde sorgulayabilmektir.

ki'nin bu sayısının ilk yazısında, ABD ve Avrupa'da iletişim araştırmalarının gelişimini yönetsel farklılaşmaları da dikkate alarak özetleyen Aysel Aziz, Türkiye'deki iletişim araştırmalarının haritasını 1960'lardan başlayarak çizdiği makalesinde, muhtemelen genç araştırmacılar tarafından pek fazla bilinmeyen pek çok araştırmayı sıralar. İçerik ve söylem analizine dayanarak yapılan araştırmaları ayrıca ele alan yazar, Türkiye'de yapılan araştırmaları TRT tarafından yapılanlar; sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenenler olarak sınıflandırarak ayrı ayrı değerlendirir. 2000'li yılların iletişim araştırmalarına dair saptamalarda ve önerilerde bulunarak sonlanan bu yazının iletişim fakültelerinde ders veren öğretim üyeleri ile ilgili son önerisi, geniş bir biçimde bir sonraki yazının konusunu oluşturur: Aynı zamanda panel bölümüne de katkıda bulunan Oya Tokgöz'ün yazısı Türkiye'deki iletişim fakültelerindeki eğitim kadrosunu sayıları, kurumsal geçmişleri gibi çeşitli düzlemlerde değerlendirerek lisansüstü eğitim ve doçentlik sınavlarına değinir ve 1970'lerden başlayarak Türkiye'de iletişim konusunda yapılan doktora tezlerinin izini sürerek önerilerde bulunur.

İletişim araştırmalarını ve eğitimini genel ve tarihsel boyutlarla değerlendiren bu iki yazıdan sonra sırayı iletişim çalışmalarını yine tarihsel olarak, ama bu sefer kültürlerarası iletişim özgülünde değerlendiren Mutlu Binark'ın yazısı alır. Kültürlerarası iletişim çalışmalarının dünyada gelişimine dair girişin ardından Binark, Türkiye'de konuyla ilgili çalışmaların, ders programlarının, eğitim projelerinin haritasını çıkarır ve öncelikli olarak yapılması gereken araştırmalara dair önerilerini, araştırmalarda sorulması gereken sorular olarak formüle ederek konuyla ilgili araştırmalardaki eksikliklere işaret eder.

Yüksek lisans ve doktora tezleri kapsamında başka bir özgül konu düzleminde, yeni iletişim teknolojileri konusunda, iletişim araştırmalarını değerlendiren Aylin Aydoğan'ın "Yeni İletişim Teknolojileri Tezlerinde Neo-Klasik İktisat Paradigması-

nın Hegemonyası" başlıklı makalesi ise tezleri hem nicel (yıl, tür, alan, üniversite) hem de nitel açıdan (teknolojik eğilim, siyasa eğilimi, toplumsal dönüşüm gibi yaklaşım ve konular etrafında sınıflandırarak) analiz eder ve bu çalışmalarda nasıl neo-liberal iktisat yaklaşımının hakim olduğunu ortaya koyar.

Barış Kılıçbay'ın "Mahremiyet, Sıradanlık ve Medya" başlıklı çalışmasında ise mahrem ile kamusal alan arasındaki sınırların kaybolduğuna ilişkin iddialar değerlendirilerek medyanın gerçeklik endüstrisini nasıl yarattığı tartışılıyor. Kılıçbay, mahremiyetin ortadan kalkmasıyla ilgili iddialarda doğruluk payı görmekle birlikte, Bauman'ı izleyerek, aslında eriyerek yok olanın mahremiyet ve özel alan değil, tersine kamusal ve kamusal söylem olduğunun altını çiziyor. Bu tartışmasını ise, ekonomideki değişimler, tüketimin yüceltilmesi, televizyonun ticarileşmesi, mahremiyetin kendisinin bir meta haline gelmesi gibi boyutlar çerçevesinde gerçekleştiriyor.

Sempozyumda ifade edilen, genç araştırmacıların çalışmalarının daha çok puan toplama ve yükselme amaçlarına odaklanarak, nicelikteki artışın nitelikte ifadesini bulmadığını; öte yandan pek çok entelektüel birikime sahip araştırmacının da birikimlerini ürüne dönüştürmedikleri şeklindeki görüşü *ki* olarak şöyle bir temenni şeklinde yeniden ifade edebiliriz: O da sadece gençlerin daha nitelikli araştırmalar üretmesi değil; aynı zamanda puan ve yükselme ihtiyacı olmayan deneyimli duayen araştırmacıların kendilerini daha görünür kılmaları ve böylece standartı yükseltmeleri ve örnek teşkil etmeleri; aktif bir araştırma gündemine sahip olarak bunu dolaşıma sokabilmeleridir. *ki*'nin kapıları böyle nitelikli çalışmalara her zaman açıktır. Bu konular, özellikle sempozyumun sonunda yer alan, bu sayıda yayınladığımız panelde de yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Sempozyum konuşmacılarından Eser Köker'in sunuşuna gönderme yapan bazı panelistler, Köker'in iletişim araştırmalarının aslında bir boşluk ve yokluktan ibaret olduğu; 40 yıllık geçmişin de bir meslek okulu geçmişi olduğu ve Türkiye'de Batıdaki gibi bir Marksist geleneğe yaslanarak gelişen araştırmalardan söz edilemeyeceği şeklindeki görüşlerini sorguladılar. Panelistlerden Sevda Alankuş bu görüşün tersine, politik bir temele yas-

lanarak araştırmaların yapıldığını KKTC'de Kıbrışlı kimliği, Türk kimliği üzerine yapılan çalışmaları örnekleyerek, Batılı kuramları merkeze almayı reddedip, post-kolonyal kuramsal bakış açaşının güçlü yanlarını açaştırdığı konuşmasında belirtti. Öte yandan Haluk Geray, araştırmalarında ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde neo-liberalizm eleştirisi, dünya sistemi, emperyalizm konularıyla iletişim araştırmalarının ilişkisini kurarak yeni iletişim teknolojilerinin araştırma nesnesi olarak önemini vurguladı. Oya Tokgöz'e benzer bir biçimde iletişim araştırmalarını iletişim eğitimi üzerinden tartışmaya açaşan Ayşe İnal da üniversitenin yapısal sorunları; yabancı dilde yayına verilen aşırının önemi eleştirerek iletişim çalışmalarının kimlik sorunu olduğuna değindi; teori ve pratik arasındaki ilişki üzerinde durdu. İnal'ın çalışmaların kalitesine ilişkin eleştirel değerlendirmesi, Raşit Kaya'nın tartışmasında da ele alındı: Kaya, özellikle dergilerde yaptıkları hakemlik değerlendirmeleri ve doçentlik sınavları jüri üyeliği görevlerindeki doğrudan deneyimlerinden yararlanarak Türkiye'de iletişim araştırmalarının niteliğini sorguladı. Panel yöneticisi Bülent Çaplı bu araştırmaların toplum için bilgi üretimi misyonunu sorgulayarak toplumun farklı kesimlerinin ne ölçüde araştırmalardan yararlandığı sorusunu sorsa ve somut öneriler, çözümler geliştirilmesi üzerinde durarak pek tartışılmayan önemli bir konuya işaret etse de genel olarak araştırmaların toplumsal dönüşüme katkısı ve kurumsal mekanizmalar gibi konular sempozyumda hak ettiği ilgiyi görmedi. Belki sonraki sayılarımızda bu konuda yazılar yayınlayarak bu eksikliğin kapatılmasına hizmet edebiliriz. Sonraki sayımızda herhangi bir özel dosya yerine her zamanki gibi iletişim, kültür eleştirisi ve toplumsal düşünce alanlarında üretilen nitelikli eleştirel yazılar yer alacaktır.

Sempozyumdan seçilen sunuşlardan oluşan bu sayıda da yine hakemlik yaparak *ki*'ye katkıda bulunan akademisyenlere; editör asistanları Tezcan Durna, Çağla Kubilay ve Esra İlkey Keleğlu'na ve her zamanki gibi büyük bir titizlikle derginin basım ve dağıtımını organize eden İLEV'e teşekkürü borç bilirim.

Dünyada ve Türkiye'de İletişim Araştırmaları

Özet:

Özellikle 1. Dünya Savaşı'ndan sonra radyo yayınları, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise televizyon yayınlarının giderek yaygınlaşması ile iletişim araştırmaları önem kazanmıştır. İlk araştırmalarda, iletişim araçlarına olan açaşıklık; izleme alışkanlıkları araştırılırken, giderek bu araçlarla verilen mesajların toplumlara olan etkisi ele alınmış; bireyin tutum ve davranışlarındaki değişiklik saptanmaya çalışılmıştır. 2. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında ise, iletişim araştırmalarında durum saptama ve etki araştırmaları yanında verilen mesajların içerikleri de araştırılmıştır. Türkiye'deki iletişim araştırmaları oldukça geç, 1970'li yılların başlarında başlamış, özellikle iletişim alanında eğitim veren kurumların açılması ile de gelişmiştir. Bu gelişmede, diğer kitle iletişim araçlarının yanında, özellikle ülkeye geç gelen televizyon yayınlarının başlamasının itici rolü olduğu söylenebilir. Bu araçlara açaşıklık ve etkilene ile ilgili ilk araştırmalardan sonra verilen mesajların çözümlenmesi ile ilgili araştırmalara ağırlık verilmiştir.

Anahtar sözcükler: iletişim araştırmaları, kitle iletişim araştırmaları, Türkiye'de iletişim araştırmaları, televizyon araştırmaları, içerik çözümlenmesi, söylem analizi

Communication Research in the World and Turkey

Abstract:

Especially after the 1. World War when radio broadcasting became popular and following the 2. World War when television broadcasting were disseminated in societies, communication research has gained a big importance. While early studies searched the media exposure and viewing habits, later the effect of media messages on societies; changes in individuals' attitude and behaviour were started to be investigated. During and after the 2. World War, besides these, contents of messages were analysed. Communication research in Turkey started quite late, at the beginning of the 1970s, especially following the opening of the education institutions on communication discipline. Television broadcasting, which started on air quite late in the country, and other media were influential in this development. After early research focusing on media exposure and effect, communication research in Turkey concentrated on analysis of messages, as seen in the content and discourse analysis.

Key words: communication research, mass communication research, communication research in Turkey, television research, content analysis, discourse analysis

Aysel Aziz
Yeditepe Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Dünyada ve Türkiye'de İletişim Araştırmaları

Giriş

İletişim araştırmalarının diğer disiplinlerden bağımsız olarak ortaya çıkması 20. yüzyılın ikinci yarısına doğrudur. Diğer bilim dallarında da görüldüğü üzere, "iletişim" alanının bir bilim, bir öğreti dalı olması özellikle iletişim teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak hız kazanmış, çeşitlenmiştir. İletişim alanında eğitim-öğretim yapılmaya başlanması da önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu tarihi, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar götürebiliriz. Ondan önce ise iletişim konusu ayrı bir disiplin olarak değil, 19. yüzyılda ayrı bir bilim dalı olarak kendini kabul ettiren sosyoloji (toplumbilim)'nin içerisinde ele alınıyordu.

İletişim teknolojisindeki hızlı gelişim, yeni iletişim ve kitle iletişim kanallarının bulunması ve toplum hizmetine sunulması, geniş bir kullanıcı ya da tüketici kitlesi bulması, bu kitlenin bu araçlarla verilen çeşitli iletilerden etkilenmeleri bu konuda toplumsal ve toplumbilimsel araştırmaların yapılması sonucunu doğurmuş; bu durum ise iletişim ile ilgili kuramların doğmasına ve giderek bilim dalı olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bir anlamda iletişim alanındaki gelişmeler, iletişim alanının sosyolojiden ayrılması, sosyolojinin bir bilim dalı olarak kabul edilmesindeki süreci yaşamıştır. Ancak ikisi arasındaki önemli fark, yer ve zaman farklılığıdır. Sosyolojinin bilim dalı niteliğini kazanması, 19. yüzyılda Avrupa'da (Fransa, İngiltere ve Alman-

ya) olurken, iletişim alanının bir bilim dalı durumuna gelmesi ise 20. yüzyılda ve daha çok ABD'de olmuştur.

Dünyada İletişim Araştırmaları

İlk Araştırmalar

İletişim alanı ile ilgili ilk araştırmalar toplumsal içerikli, yani bu araçların kullanılması ile ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak üzere yapılmıştır ve kullanılan yöntem ve teknikler de sosyolojiden, sosyal psikolojiden hatta psikolojiden alınmıştır.

İlk araştırmalar farklı yönlerde yapılmıştır. Öncelikle bilim alanı olarak kabul edilmesi yeni olduğundan, bilim olması ile ilgili araştırmalara gereksinim duyulmuş ve özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde iletişim alanı ile ilgili model, yaklaşımlar ve kuramlar geliştirilmiş ve kimi kez kuramsal çalışmalarla, kimi kez ampirik alan çalışmaları ile iletişimin bir bilim dalı olarak gelişmesi için uğraş verilmiştir.

Kitle iletişim araçlarının hizmet verdiği izler kitle tarafından okunması, dinlenmesi ve seyredilmesi ile ilgili olarak öncelikle durum saptanması (ne kadar sıklıkla, ne kadar süre ile, nelerde izlendiği gibi) ve izleyicinin tutum ve davranışlarının bu mesajlardan ne derece etkilendiği hususlarında araştırmalar yapılmıştır. Bir başka deyişle, bu araçlarla verilen mesajlarla izler kitlenin iletişim araçları ve özellikle de bu araçlarla olan iliş-

kisi araştırılmıştır. Bu bakımdan ilk araştırmalar toplumsal türde, durum saptayıcı ve ilişki araştırmaları olarak alınabilir. Alan araştırması olarak adlandırılan bu araştırmalarda sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide kullanılan yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Bu yönü ile izler kitlenin izleme alışkanlıkları ile tutum ve davranış değişiklikleri doğrudan alan araştırmaları yöntemi ve örneklem üzerinde, sormaca tekniği kullanılarak yapılmıştır.

Kitle iletişimi ile ilgili araştırmalar, bu araçların tarihsel gelişimi içerisinde önce gazetelerin, sonraları ise sinema ve radyonun yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile bu araçlarla ilgili olarak yapılmaya başlanmıştır.

1930'lu yıllarda ABD'de iletişim araştırmalarında, "Rönesans dönemi" olarak anımsanacak değişimler olmuş; ilgi bu kez politika, propaganda ve radyo üçlüsünün oluşturduğu bir alana kaymıştır. 2. Dünya Savaşı sırasında önce Harold D. Lasswell ve arkadaşları, politika kuramları çerçevesinde iletişim sorunlarını gözlemleyerek yeni konular, yeni yöntemler ve yeni kümelenmeler yaparak politika ve iletişim ilişkisini açıklamaya çalışmışlardır. Lasswell, kuramsal yapı içerisinde özgürlük, demokrasi, faşizm, komünizm gibi siyasal kavram ve simgeler ile siyasal değerlerin gerçekleşmesinde kullanılan şiddet, tartışma, simge değişimi, rüşvet gibi yöntemler üzerinde araştırmalar yapmış, ilişkileri ortaya koymaya çalışmıştır.

Radyonun etkisi ile ilgili ilk araştırmalar olarak söz edilmesi gereken en önemli araştırmalardan biri hiç kuşku yok ki Orson Wells'in "Marshların istilasını" adlı radyo oyununun oynanmasından sonra gelişen toplumsal paniğin neden olduğu araştırmalardır. Bu radyo oyununun gerçekmiş gibi hemen etki göstererek dinleyicileri yollara dökmesi, iletişim araştırmalarının miladı olarak alınabilir. Çünkü radyo, bu yayını ile toplumları etkilemedeki gücünü göstermiş ve bunun nedenleri pek çok araştırmaya konu olmuş; kitle iletişimi araştırmaları literatürüne geçmiştir. Yine bu yıllarda radyo ile ilgili farklı araştırmalar

da yapılmıştır. Radyoda yayınlanan "soap opera" dizileri, yarışma programları (Herzog) ve radyonun siyasal tutum ve davranış üzerindeki etkilerini ölçmeyi amaçlayan araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan iletişim araştırmaları literatürüne de geçen bir araştırmadan söz etmek gerekir. 1940 yılında yapılan ABD Başkanlık seçimleri sırasında Amerikalı araştırmacı Paul Lazarfeld tarafından ABD'de Erie (Ohio) bölgesinde yapılan bir araştırmada ilk kez "panel tekniği" kullanılmış ve radyodan verilen siyasal propaganda konuşmalarının seçmen davranışı üzerindeki etkileri, araştırma süresince seçilen panel grubuna bir buçuk ay ara ile 6 kez panel soruları uygulanarak saptanmıştır.¹

Yeni Bir Yöntem Olarak "İçerik Çözümlemesi"

2. Dünya savaşı, iletişim araştırmalarında izler kitlenin izleme özellikleri, açık olduğu mesajlar karşısındaki tutum ve davranış değişikliklerini saptamaya yönelik araştırmalar yanında, bu etkilerin nedeni olan mesajların içeriğinin nicelik ve nitelik olarak da sorgulanmasını, araştırılmasını gerektirmiştir. Savaş sonrası, televizyon yayınlarının da yaygınlaşması ile, kitle iletişim araştırmalarında araştırılan konularda da farklılıklar olmuş; farklı yöntem ve buna bağlı teknikler de uygulanmaya başlanmıştır. Bir başka deyişle, iletişim araştırmalarında madalyonun öteki yüzü olan "ne veriliyor?", "nasıl veriliyor?", "ne kadar sıklıkla veriliyor?" sorularını irdeleyen "içerik çözümlemesi" araştırmaları yapılmaya başlanmıştır.

Tarihsel gelişimi içerisinde bakıldığında, ilk olarak ABD'de yazılı basınla ilgili olarak yapılan içerik çözümlemesi ile ilgili araştırmalar, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamıştır. ABD'de gazetecilik öğrenimi gören öğrenciler tarafından gazeteler üzerinde yapılan analizlerde, gazetelerdeki konular iç politika, iş, suç işleme, boşanma, spor vb. konu başlıklarına göre saptanmıştır.² Daha sonraları ise ilgi, edebiyat ve dil konularına kaymıştır.

İçerik çözümlemesi yöntem ve tekniğinin asıl önem kazanması ve uygulanması ise 2. Dünya Savaşı sırasında olmuştur. Hitler Almanyası tarafından radyonun propaganda amacı ile

1 Günümüzde izleyici araştırmaları konusunda panel tekniği kullanılarak yapılan sürekli araştırma, BBC'nin Denizası Yayınlarının (*Over Seas Broadcasting*) izlenmesi ile ilgili olarak yapılmaktadır. Konu ile ilgili yapılmış bir derleme için bakınız Aziz, 1985.

2 Bu konudaki ilk çözümleme, 1926 yılında *The Country Newspaper* üzerinde Colombia Üniversitesi'nde yapılmıştır.

3 Bunlar içerisinde Lasswell'in başkanlığında Washington'daki Kongre Kütüphanesi (*Library of Congress*) ile Erns Kris ve Hans Spier'in yönetiminde New York kentinde "Yeni Toplumsal Araştırmalar Okulu"nda yürüttükleri Totaliter İletişim (*Totalitarian Communication*) araştırma projeleri önemlidir.

4 Proje, Annenberg İletişim Okulu (*The Annenberg School of Communications*)'ünl ü iletişimci kuramcısı George Gerbner tarafından ve Larry Gross, Nancy Signorelli ve Michael Morgan'dan oluşan bir çalışma grubunca yürütülmektedir. Projenin parasal desteği ABD'de Sağlık, İletişim ve Bilim kurumlarından sağlanmaktadır.

5 Bu araştırmalarda her yıl ekim ayının son haftasında ABD'nin büyük televizyon şebekelerinden ABC, CBS ve NBC kanallarından alınan örneklem yayınlar üzerinde farklı izler kütülemelere (kadın, çocuk, yaşlı) yönelik programlarda yer alan şiddet, terör, cinsellik ve reklam gibi konular araştırılmıştır.

kullanılması, yeni bir yöntem olan içerik çözümlemesi yönteminin bu propaganda mesajlarının çözümlenmesinde kullanılmasına yol açmıştır. Lasswell ve arkadaşları, Hitler'in Propaganda Bakanı Goebbels'in radyo ve gazetelerde yapmış olduğu propagandaları çözümleyerek özellikle ulaşım, ölüm ilanları ve haberleri gibi konular ile askeri hareket arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır. Ayrıca, ABD'deki Nazi yanlısı yazılı basının içerik çözümlemesi de yapılarak Goebbels'in yapmış olduğu propaganda yayınları ile bu yayınlar arasındaki ilişkiler araştırılmıştır (Krippendorff, 1984: 13-18).

Görüleceği üzere, savaş sırasında yapılan içerik çözümlemeleri yalnızca bilimsel nedenlerle yapılmamış, özellikle ABD Savaş Dairesi Kitle İletişim Bölümü'nde, pek çoğu Lasswell'in yönetiminde olmak üzere, yazılı basın ve radyo ile ilgili olarak içerik analizleri yapılmıştır.³

Günümüzde içerik çözümlemesi uygulamaları, özellikle kitle iletişim araçlarının yoğun olarak kullanıldığı başta ABD olmak üzere, Batı toplumlarında yapılmaktadır. Kitle iletişim kanallarından radyo, televizyon, gazete, dergi, sinema filmleri, video yanında özellikle siyasal demeçler, konuşmalar gibi konularda da içerik çözümlemeleri yapılmaktadır. Bu araştırmaların büyük çoğunluğu bilimsel amaçlı olarak yapılmakla birlikte, pratik amaçlı ya da hem bilimsel, hem pratik amaçlı olarak yapılan içerik çözümlemelerine rastlanılmaktadır. Bu çalışmalardan üzerinde özellikle durmak istediğimiz bir çalışma, 30 yıldır süren bir araştırma projesi olarak ABD'de Pennsylvania Üniversitesi Annenberg İletişim Okulu'nca sürdürülen televizyon programları ile ilgili içerik çözümlemesidir.⁴ "Kültürel Göstergeler Projesi" (*Cultural Indicators Project*) adı altında 1967'den beri yapılan bu projenin ilk ürünleri 1969 yılında alınmaya başlanmıştır. Bu projede, gerçekte birbirini tamamlayan (1) Mesaj (ileti) çözümlemesi (*message analysis*), (2) Kültürleştirme çözümlemesi (*cultivation analysis*) çalışmaları yapılmıştır.⁵ Bu araştırmalar sonucu, günümüzde de kullanılan önemli kuramlara ulaşılmıştır.

ABD'de başlayan ve sürekli bir proje durumuna gelen "Kültürel Göstergeler Projesi" yanında, pek çok içerik çözümlemesi projeleri, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde zaman zaman yapılmaktadır. Bunlardan özellikle Hollanda, Finlandiya ve Fransa'da yapılan içerik çözümlemesi ile ilgili araştırmalar önemlidir. Hollanda'da NOS tarafından yayımlanan dramatik yapımlardaki çözümlemelerde ABD'de yapılan içerik çözümlemeleri ile paralellik kurmak üzere benzer soru yönelmeleri uygulanmış ve çıkan sonuçlar, "Kültürel Göstergeler Projesi" sonuçları ile karşılaştırılarak kültürlerarası içerik çözümlemeleri bulgularına ulaşılmıştır.

50'li Yıllardan Sonra İletişim Araştırmaları

1950'li yıllardan sonra yapılan araştırmalara televizyon konusunda yapılan araştırmalar damgasını vurmuştur. Özellikle ABD'de yapılan pek çok araştırmada elektronik görsel ve işitsel özellikleri olan televizyon yayınları kısa zamanda toplumları etkisi altına aldığından, başta çocuk, gençlik ve kadın olmak üzere etki araştırmaları yoğun olarak yapılmaya başlanmış; farklı sosyo-ekonomik özellikteki izler kitlenin televizyon yayınlarını izleme alışkanlıkları ve tutum davranışlarına etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmaların sonuçları, iletişim ve kitle iletişim alanına özgü kuramların, modellerin, yaklaşımların bulunmasını, dolayısıyla iletişimin bilim dalı olarak gelişmesini sağlamıştır.

İletişim alanının bir bilim dalı olarak gelişmesi bu alanda eğitim-öğretim veren okulların açılmasını sağlamış ve giderek bu konuya eğilen akademisyenlerin ve iletişim çalışmalarının çoğalmasına neden olmuştur.

Zaman içinde yapılan araştırmaların niteliği de, toplum hizmetine sunulan iletişim teknolojilerinin niteliğine bağlı olarak değişmiştir. Kitle iletişim araçlarının birbirlerine olan etkileri ile ilgili olarak yapılan araştırmalar buna en güzel örnek olarak verilebilir. Özellikle televizyonun yaygınlaşması ile bu ko-

6 Asya ve Afrika ülkelerinde yapılan projeli yayınlarda, toplumsal amaçlı olarak izleyici araştırmalar yapılmış ve özellikle yeniliklerin benimsenmesinde görülen işitsel araçların etkisi ölçülmüştür.

nuda gerek Avrupa'da gerekse ABD'de televizyonun sinema giderliğe, radyo dinlemeye, gazete - dergi okurluğuna etkisi ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Aynı durum videonun bulunuşu ve toplumda yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile bu aracın televizyon ve sinema izlemeye etkisini araştırmak amacı ile de yapılmıştır.

Bu dönemde yapılan iletişim araştırmalarının genel nitelikleri özetlenecek olursa, kitle iletişim araçları ve özellikle televizyonun aile yaşantısına, serbest zamana, eğitime, öğrenmeye ve tutum ve davranışlara psikolojik ve sosyal psikolojik ve hatta biyolojik etkilerini konu alan araştırmalar yapılmıştır (Loverly ve DeFleur, 1983). Etki araştırmalarında, özellikle eğitim-öğretim ile ilgili araştırmalarda çocuk ve gençlik kitlesi ile yetişkin eğitimi ile ilgili araştırmalara öncelik verilmiştir. Bu konuda özellikle UNESCO, UNICEF, FAO, WHO gibi uluslararası kuruluşlar ve pek çok ulusal kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde projeli eğitim yayınları yaparak radyo ve televizyonun eğitimde kullanılması ile ilgili toplumsal araştırmalar yapmışlardır (Aziz, 1978).⁶

1980 Sonrası İletişim Araştırmaları

1980 sonrasında yapılan iletişim araştırmalarının genel iletişim, kitle iletişimi ile ilgili etki ve içerik çözümlemelerine yönelik araştırmalar yapılması yanında ağırlıklı olarak sinema filmlerinin mesajlarının algılanması (*cognitive*), metin çözümlemeleri üzerinde yapıldığı görülmektedir. Film çalışmaları (*film studies*) konusunda eğitim veren okullarda aynı ad altında dersler konularak filmlerin içerikleri incelenmiş, özellikle filmlerde yer alan karakterler ve konuşmaları ya içerik çözümlemesi (fiziksel ve mesaj) ya da söylem analizi yöntem ve teknikleri kullanılarak araştırılmıştır. Televizyonda yer alan özellikle dramatize programlarda, buhranlı, savaş yıllarında daha da önem kazanan haber ve haber programlarındaki mesajlar çözümlenmiş ve bu tür programların toplum üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

1980 sonrası iletişim araştırmalarında önem verilen bir diğer araştırma konusu da medyada yer alan mesajların dilinin çözümlenmesidir. Bu çözümlemede mesaj analizinin yanında kullanılan dil, dilbilim açısından analiz edilmektedir. Özellikle radyo ve televizyonda giderek artan konuşma ya da konuşma-show programlarının geniş izleyici kitlesi bulması, dikkatleri, verilen bu mesajların dili üzerinde yoğunlaştırmıştır.

1980 sonrası yapılan bilimsel amaçlı iletişim araştırmalarında farklı iletişim kuramları kullanılmakla birlikte, bu kuramlar içerisinde "kültürleştirme kuramı", "doyum ve kullanma kuramı" ile "yeniliklerin benimsenmesi" ile ilgili kuramlar daha da ağırlık kazanmıştır. Burada kitle iletişim araçlarının, özellikle elektronik medyanın, uydu teknolojisinin de etkisi ve yardımı ile birkaç Afrika ülkesi dışında toplumların tümü tarafından yoğun olarak kullanılması, bu kuramların da pek çok ülkede test edilmesini, ülkelerin koşullarına bağlı uygulanmasını sağlamıştır.

1980'li yıllarla birlikte bir diğer önemli gelişme, iletişim teknolojisindeki hızlı ve büyük değişimlerdir. Haberleşme uydularından data gönderme yanında radyo ve televizyon yayınlarının da bu uydular üzerinden yapılması, bu araçların etkilediği kitleleri de büyütmüş, çoğaltmıştır. Önce çanak antenlerle alınan bu yayınlar, daha sonra kablolu yayınlara taşınmış, giderek sayısal yayıncılığın gelişmesi ile de pek çok ülkede elektronik medyanın hem nitelik, hem nicelik olarak gelişmesini sağlamıştır. İletişim araştırmaları ise uluslararası farklı boyutlarda yapılmaya başlanmıştır. Çünkü, bir ülkedeki bir televizyon yayının etkisi artık kendi vatandaşları ile sınırlı olmayıp uydu yayını alan herkesi etki altına alabilmektedir. Bu durum ise yayım ve yayım olanakları sınırlı olan toplumları daha fazla etkilemekte ve gelişmiş ülkeleri "kültür emperyalizmi" ile karşı karşıya getirmektedir.⁷

Dünyada iletişim araştırmalarının bugünkü durumuna bakılacak olursa, öncelikle yeni iletişim teknolojilerinin toplu-

7 Gelişmiş ülkelerin medya yolu ile gelişmekte olan ülkeleri kültürel açıdan etkilemeleri 60'lı, 70'li yıllardan beri hem ulusal, hem de UNESCO gibi uluslararası kuruluşlarda söz konusu olmakla birlikte, asıl etkisi ve herhangi bir engele takılmadan her yere ulaşabilme teknolojisinin gelişmesi 1990'lı yılların ürünüdür.

ra etkisi ve bu araçlarla verilen mesajların nicelik ve niteliği ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Bu konuda son zamanların en popüler araştırma konuları arasında internet gelmektedir. İnternet'in kullanımı, nelerin nasıl kullanıldığı, interaktif kullanım, internet yayıncılığı gibi konular oldukça ilgi çeken araştırma konuları arasındadır. Küreselleşen dünyada, özellikle ticari ilişkilerin uluslararası boyut kazandığı günümüzde reklam araştırmaları ile güncelliğini yitirmeyen siyasal iletişim çalışmaları ve iletişimin ekonomik boyutları da yine popüler araştırma alanları içerisinde yer almaktadır.

Türkiye'de İletişim Araştırmaları

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iletişim ve özellikle medya ile ilgili araştırmalar, bu araçların yoğun olarak kullanılması ile başlamıştır.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte çıkmaya başlayan sınırlı sayıdaki gazeteler, 1927'de başlayan, ancak hızlı gelişemeyen radyo yayınları, yine aynı zamanlarda kıpırdanmaya başlayan sinema filmleri gösterimi dünyada altın çağını yaşarken, ülkemize ancak 1968'lerde çok sınırlı olarak gelen televizyon yayınları ile diğer iletişim teknolojileri ve iletişim eğitiminin geç başlaması gibi nedenlerle Türkiye'de iletişim araştırmaları da geç başlamıştır.

İlk Araştırmalar

Ülkemizde iletişimle ilgili ilk araştırmalar, kitle iletişim araştırmaları ile ilgili olarak başlamıştır. Tarihsel gelişimi içerisinde bakıldığında, iletişim ve kitle iletişimi ile ilgili araştırmalar, genel sosyolojik araştırmalar içerisinde, kitle iletişim araçları olan gazete, radyo, sinema ve tiyatroya açıklık, bu araçları tüketme; okuma, dinleme, seyretme alışkanlıklarını saptayan araştırmalar olarak yapılmıştır.

Bu tür araştırmaların ilk ikisi Amerikalı iki araştırmacı Daniel Lerner ve Frederick Frey tarafından yapılmıştır. Lerner'in

altı Orta Doğu ülkesinde ve bu arada Türkiye'de yaptığı karşılaştırmalı ampirik araştırmasında, Ankara Balgat'ta yaptığı araştırmasında deneklerin iletişim ve kitle iletişim araçlarına olan açıklıkları da saptanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise yine Amerikalı araştırmacı Frey'in Türkiye'de kırsal kesimde gerçekleştirdiği bir başka araştırmada ise bu kez köylülerin bu araçları kullanıp kullanmadıkları saptanmıştır. Kırsal kesime yönelik sosyolojik araştırmalara bir diğer örnek araştırma da Özer Ozankaya'nın *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür* araştırmasıdır. Bu araştırmada da kırsal kesim insanının gazete okuma, radyo dinleme ile ilgili alışkanlıkları saptanmıştır.

Türkiye'de ilk bilimsel iletişim araştırmalarını başlatan eğitim kurumu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile ona bağlı olarak 1965 yılında eğitime başlayan Basın Yayın Yüksekokulu (bugünkü İletişim Fakültesi)'dur. Alanda ilk ampirik ve kuramsal iletişim araştırmaları olarak şu araştırmalar verilebilir: Abadan'ın Türkiye'nin üç büyük kenti Ankara, İstanbul ve İzmir'de radyo ile ilgili araştırması; Aziz'in (1968)⁸ Ankara'nun bir köyünde yaptığı radyo araştırması ile Tokgöz'ün (1972)⁹ radyo ve televizyon sistemleri ile ilgili araştırmaları. 1970'li yıllarla birlikte iletişim araştırmaları da sayıca artmış, ampirik ve kuramsal çalışmalar sıkça yapılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalar içerisinde önemli bir araştırma olarak Türkiye'de radyo yayıncılığının tarihini araştıran Kocabaşoğlu'nun çalışması verilebilir.

Televizyonun 1968 yılında yayına başlaması ile birlikte, televizyonun izleyici üzerinde etkisi ile ilgili araştırmalar da yapılmaya başlanmıştır. Burada da yine öncü iki alan araştırmacılarından söz etmek gerekir: İlki, 1973 yılında Ankara'da televizyonun toplum üzerindeki eğitim ve öğretime etkisini ölçen araştırma (Aziz, 1975)¹⁰ ile yine aynı yıl Ankara Çankaya bölgesinde televizyonun siyasal tutum ve davranışa etkisini ölçme amacı ile yapılan araştırmadır (Tokgöz, 1979).¹¹ Her iki araştırmada da izleyicilerin izleme alışkanlıkları; izleme ile etkilenme, tutum ve davranış değişiklikleri saptanmıştır.

8 Radyo yayınları ile ilgili bu ilk köy araştırması, AÜ SBF'de "Toplum Kalkınması" doktora dersi kapsamında yapılmış ve araştırma daha sonra Radyo ve Köy Yayınları adı altında TRT Merkez Program Dairesi tarafından yayınlanmıştır.

9 Tokgöz'ün araştırması ise AÜ SBF'de yaptığı doktora tezidir.

10 Ankara'da bin denek üzerinde anket yöntemi ile yapılan bu araştırma bir doktora tez çalışması olmakla birlikte, TRT ve DİE'nin destekleri ile yapılmıştır. Anket uygulamasında, TRT'nin çeşitli program birimlerinden gelen 30 dolayındaki özel soru anket uygulamasına alınmış ve sonuçları raporlaştırılarak TRT'ye verilmiştir. Bu anlamda, TRT'nin dolaylı da olsa desteklediği ilk yayın araştırmasıdır.

11 Oya Tokgöz'ün bu konudaki ilk çalışması, doktora tezi olan Türkiye'de ve Orta Doğu Ülkelerinde Radyo ve Televizyon Sistemleri ile ilgilidir. Alan araştırması olarak ise 1973 seçimlerinde Ankara izleyicisinin siyasal tutum ve davranışına radyo ve televizyon yayınlarını etkisini ölçmüştür.

12
Araştırmada, Türkiye'de ilk kez uygulanan önce ve sonra yöntemi ile radyodan kırsal kesime eğitici programlar yayınlanmış ve daha sonra bu yayınların etkisi ölçülmüştür.

13
Kaya Özakgün'ün araştırmasında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanan Yaygın Çiftçi Eğitimi Programı (YAY-ÇEP) ile yine televizyondan yayınlanan çiftçiye yönelik programların etkisi, önce ve sonra yöntemi ile çözümlenmiştir.

Türkiye'de elektronik kitle iletişim araçları olan radyo ve televizyon yayınlarının -başlangıçtaki özel girişimin elindeki on yıl dışta bırakılırsa- sürekli olarak hükümetin ve devletin elinde/tekelinde (1993'deki Anayasa değişikliği ile devlet tekeli sona erdi) oluşu, bu araçların izler kitlenin eğitim ve öğretimine katkısını önemli kılmıştır. Bu tür araştırmalara örnek olarak AÜ İletişim (Basın Yayın Yüksekokulu), SBF ve Eğitim Fakülteleri ile Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri (eski adı ile Televizyonla Eğitim Fakültesi) Açık Öğretim Fakültesi'nde yapılan eğitim ve öğretimle ilgili araştırmalar verilebilir. Bu çalışmalara örnek olarak kırsal kesimde kitle iletişim araçlarının toplumsallaşmaya etkisini araştıran Aziz'in (1975), televizyonun eğitim ve öğretime etkisini araştıran Ankara ili araştırması ile kırsal kesimde radyo ve televizyonun toplumsallaşmaya etkisini araştıran köy araştırması (1982), radyonun eğitime etkisini araştıran Özgen'in (1986) köy araştırması¹² verilebilir. Sonraki yıllarda ise Özakgün'ün¹³ TRT televizyonunda yayınlanan "Yay-Çep" adlı projenin, kırsal kesim insanı üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan doktora tezi de bu tür kitle iletişim araştırmalarına örnek olarak verilebilir.

Türkiye'de televizyon yayınlarının başlaması ile, bu alanla ilgili araştırmalar da önem kazanmış ve bilimsel çalışmalar daha çok bu konularda yoğunlaşmıştır. Burada, iletişim eğitimi veren basın-yayın/iletişim fakültelerinin çoğalması; bu okullarda lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) programlarının başlaması, iletişim alanında yapılan araştırmaların sayısını arttırmıştır. Yapılan araştırmaların bir kısmı kuramsal olmakla birlikte, büyük bir çoğunluğu alan çalışmaları olmuştur. Burada bir noktayı da vurgulamak gerekir: Medyanın giderek toplum yaşamının bir parçası olması, batı ülkelerinde olduğu gibi, "olmazsa olmaz" oluşu, iletişim araştırmalarını, yalnızca iletişim alanı ile eğitim veren ya da ilgilenenlerin uğraştığı bir alan olmaktan çıkarmış, sosyal bilimlerin çeşitli alanları ile ilgili olanlarının da üzerinde araştırma yaptığı bir alan, bir disiplin durumuna getirmiştir.

Örneğin eğitim, sosyoloji, siyaset bilimi, siyaset sosyolojisi, sosyal psikoloji, kadın çalışmaları gibi alanlarda çalışanlar da kendi konuları ile bağlantılı olarak iletişim/kitle iletişimi araştırmalarına eğilmişlerdir.

Üniversitelerde tüm kitle iletişim araçları ile ilgili araştırmalar yapılmakla birlikte, televizyonun giderek yaygınlaşması, özellikle 1990'lı yıllarla birlikte özel televizyon yayınlarının başlaması ile ağırlık televizyonun çocuklar, gençler ve kadınlar üzerindeki etkilerine yönelmiştir.

Araştırmalarda Kullanılan Yöntem ve Teknikler

İletişim araştırmalarında kullanılan yöntem ve teknikler, genelde toplumbilimlerinde kullanılan yöntem ve teknikler ise de, giderek alanla ilgili farklı gereksinimler sonucu yeni yöntemler ve bunlarla ilgili teknikler de kullanılmaya başlanmıştır. Hatta o kadar ki zamanla bu yöntem ve teknikler iletişim araştırmalarının vazgeçilmez yöntem ve teknikleri olmuştur denilebilir. Durum saptama, ilişki araştırma ve genelleyci araştırmalarda kullanılan yöntem, doğrudan yöntem olarak adlandırılan, alana inilerek yapılan araştırmalarda kullanılan veri toplama teknikleri ise, araştırmanın amacına göre farklılık göstermiştir. Bu tekniklerin başında, kuşku yok ki en çok kullanılan veri toplama tekniği, sormaca (anket) tekniğidir. Özellikle izleyici araştırmalarında frekansın belirtilmesi için bu tekniğin kullanılması zorunludur.¹⁴ Zamanla bu tekniğin uygulanmasında, iletişime özgü farklı uygulamalar da yapılmıştır. Örneğin, kitle iletişim araçları ile verilen mesajların etkisinin ortaya çıkarılması amacı ile önce ve sonra (*before and after*) tekniği kullanılmıştır. Özellikle radyo ve televizyonlarda yayınlanan projeli eğitim yayınlarında bu tür teknikler uygulanarak, iki anket uygulaması arasındaki fark, verilen mesajların etkisi olarak ölçümlenmiştir.

İletişim araştırmalarında, giderek önem kazanan yöntem ve ilgili teknikler ise "içerik çözümlemesi" ve "söylem analizi" yöntem ve teknikleridir.

14
Konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız Aziz, 2003.

15
Araştırma Türkiye dışında
Yugoslavya, Hindistan,
Arjantin, Mısır, Güney
Afrika Birliği, İngiltere,
Fransa, Meksika, İtalya,
Sovyetler Birliği,
Çekoslovakya, Brezilya,
Çin, İsveç ve
Avustralya'da yayımlanan
günlük gazeteler üzerinde
yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi
için bakınız Kayser.

İçerik Çözümlemesi İle İlgili Araştırmalar

Araştırma yöntemi olarak "içerik çözümlemesi", diğer araştırma yöntem ve tekniklerine göre yeni bir yöntemdir. Özellikle kitle iletişim araçlarındaki gelişmelere bağlı olarak bu yöntemle yapılan araştırmalarda da gelişmeler olmuştur. Ülkemizde ise, kitle iletişim araçlarının, yaygın olarak kullanılmaya başlamasının çok uzun bir geçmişi olmaması tek neden olmamakla birlikte, bu yöntemin de toplum bilimlerinde kullanımını geciktirmiştir. 1960'lı yıllardan bu yana yapılan toplumbilimsel araştırmaların bir kısmında içerik çözümlemesi yöntemlerine benzer yöntemler kullanılmakla birlikte (Küçükahmet), Batı'da kullanıldığı anlamda, yöntemin özelliklerini içeren bir çözümleme yapılmıştır.

Türkiye'de en eski içerik çözümlemesi, bugünkü tekniklerin bir kısmının kullanılarak yapıldığı *Hürriyet* gazetesi ile ilgili çözümlemedir. Fransız araştırmacı Jacques Kayser tarafından 1951 yılı Mart ayında 17 ülke gazetesinin bir haftalık yayınları alınarak karşılaştırılmalı yapılan bu araştırmada, Türkiye'den *Hürriyet* gazetesi alınmıştır.¹⁵ Araştırma daha çok fiziksel birimleştirmeye göre yapılmış, daha sonra gazetede yer alan konuların kapsadıkları alanlar ölçülmüştür.

Türkiye'de ABD Annenberg İletişim Okulu'nda 30 yıldan beri yapılmakta olan "Kültürel Göstergeler Projesi"nin etkisi ile son on beş yıldan beri, içerik çözümlemesi yöntem ve tekniklerine uygun olarak araştırmalar başlamıştır. Özellikle, yüksek lisans ve doktora derslerinde ve tez çalışmalarında bu yöntem ve ilgili veri toplama teknikleri kullanılmaya başlanmıştır

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, içerik çözümlemesi giderek ağırlığını koyan bir yöntem olarak dikkatleri çekmektedir. Yaygın kullanımı başta ABD olmak üzere, sınırlı sayıda Avrupa ülkesinde görülmektedir. Yoğun olarak kitle iletişim araçlarının etkileri ile ilgili araştırmaların yapıldığı ülkelerde, verilen mesajların içeriğinin çözülmesi de önem kazanmaktadır. Bilgisayaradaki gelişmeler, yeni programların yapılması, yöntemin ken-

disinde bulunan öznellik sakıncasını gidermeye çalışan güvenilirlik (*reliability*) testlerinin hazırlanarak uygulanması, yöntemin toplum bilimlerinde daha güvenli olarak uygulanmasını sağlamaya başlamıştır.

İçerik çözümlemesi ile ilgili olarak Türkiye'de yapılan ilk alan araştırması, Nermin Abadan-Unat ve Aysel Aziz'in yöneticiliğinde AÜ SBF doktora ve yüksek lisans öğrencileri tarafından 1987 yılında yapılan genel milletvekili seçimlerinde siyasal partilerin iki ay süre ile yaptıkları televizyon konuşmalarının metinleri çözümlenmesi ile ilgili araştırmadır.¹⁶

İlk araştırmalardan bir diğeri ise *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve *Teraküman* gazetelerinde politikacı stereotip imajları ile ilgili olarak yapılmıştır (Akbaş).

1990'lı yıllarda ise özellikle AÜ İletişim Fakültesi ile Eskişehir'de yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarında bu yöntem ve teknik yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Başlangıçta ilgi alanı, daha çok, kadının kitle iletişim araçlarında nasıl sunulduğu (seks, şiddet gibi) ile ilgili iken, zamanla siyasal söylemin medyada nasıl yer aldığı, mesajlarda neler verildiği ile ilgili olmuştur. Bu konuda yoğunluk, siyasal partilerin seçim zamanlarında verdikleri mesajların çözümlenmesindedir. Günümüzde ise bu tür araştırmaların, yeni iletişim kanallarına kaydığı, özellikle de internet üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca, sayıları fazla olmamakla birlikte üniversitelerin kadın araştırmaları yapan kadın çalışmaları merkezlerinde (AÜ, ODTÜ, İÜ, EÜ gibi) kadın ve medya konularında içerik çözümlemeleri yapıldığı görülmektedir.

İçerik çözümlemeleri ile ilgili araştırmalar daha çok lisans ve lisansüstü çalışmalarda yapılmakla birlikte zaman zaman devlet kuruluşları ve sivil toplum örgütlerince de desteklenmektedir. Bu konuda Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce kadın ve medya konularında araştırmalar yaptırılmakta ya da desteklenmektedir (Aziz vd., 1994).

16
Araştırmanın simge,
slogan ve stereotiplerle
ilgili kısmı için bakınız
Abadan-Unat ve Aziz.

Sivil toplum örgütleri olarak ise TÜSES, TÜSEV, İKV, Konrad Adenauer Vakfı, İLAD gibi sivil toplum örgütleri sıralanabilir.

Söylem Çözümlemesi

İçerik çözümlemesi yöntemi ile aynı gibi duran, ancak araştırmada frekans (sıklık) araştırmayan bir yöntem olarak kabul edilen söylem analizi (*discourse analysis*), iletişim araştırmalarına son on beş yıldan beri giren bir araştırma yöntem ve tekniğidir.

Söylem çözümlemesi, yazılmış durumda olan söylemin, karmaşık yapısı içerisinde dilbilgisel özellikleri de dikkate alınarak, niteliksel olarak ve kuramsal biçimlemelerle çözümlenmesidir. Özellikle son 20-25 yıl içerisinde kitle iletişim araçlarının geniş halk kitlelerini etki altına alması ile giderek yaygınlaşan bir araştırma yöntemidir. Bu konuda örnek olarak, yazılı basınla ilgili öncü araştırmalar olarak İnal ve Çelebi'nin yapmış oldukları söylem çözümlenmeleri verilebilir. Her iki araştırmada da ulusal düzeyde okunan büyük tirajlı gazeteler alınarak buralarda haberler hem sözdizimsel olarak hem de anlam-bilimsel olarak çözümlenmiştir.

Söylem analiz yönetimi kullanılarak yapılan araştırmaların önemli bir kısmı da sinema filmleri ile televizyonda yer alan dizilerle ilgilidir. Özellikle Yeşilçam filmlerinde kadın karakterlerin analizleri, kadının bu filmlerde sunumu ile ilgili yapılan araştırmalar oldukça fazladır. 1990'lı yıllarla birlikte başlayan özel televizyon kanalları ile gelen yeni yayın formatları; sayıları giderek artan yerli ve yabancı diziler, *reality show*'lar, haberlerin farklı sunumu, yarışma programları gibi, o güne kadar TRT yayınlarında pek görülmeyen ya da o denli görülmeyen programların içeriklerine dikkatleri çekti. Ayrıca yine, hukuka aykırı olarak yayına başlayan bu kanallarda siyasal söylemle ilgili mesajlar da ağırlıklı olarak verildi. Tüm bu gelişmeler, olumlu-olumsuz yönleri ile yeni bir kültürleştirme olgusunu da başlattı. Bu yeni düzende yalnızca televizyon değil, radyo ve yazılı medya da farklılaşmaya; benzer gelişmeler göstermeye başladı.

Özel yayıncılığın temeli, ana gerekçesi olan "reklamlar" da her yönden değişti ve gelişti: "Reklam pastası" büyüdü ya da "reklam savaşları" başladı.¹⁷ Türk yayıncılık tarihine, batıda -özellikle ABD'de- görülen reyting olgusu girdi. Kuşkusuz gerek içerik çözümleme, gerekse söylem analiz yöntemi kullanılarak yapılan araştırmaların bir diğer popüler konusu ise dilin kullanımı ile ilgilidir.¹⁸

Söylem analizi yöntemiyle de benzerlik gösteren bir diğer çalışma türü de daha çok sinema filmlerinin ve televizyon dizilerinin analizidir. Filmlerde yapılan analiz, filmdeki ya da dizilerdeki karakterlerin analizleridir. Bu konuda Ankara, Gazi, Anadolu, Marmara, İstanbul, Ege ve Yeditepe Üniversitelerinde lisansüstü çalışmalar yapılmaktadır.¹⁹

TRT'nin İzleyici Araştırmaları

Ülkemizde iletişim ve medya ile ilgili olarak yapılan bilimsel araştırmalar yanında medya kuruluşları tarafından da doğrudan kendi yayınları ile ilgili olarak izleyici araştırmaları yapılmıştır ve yapılmaktadır. 1990'lı yıllara kadar tekel durumunda olan TRT, 1964 yılında kuruluşundan 12 yıl sonra, radyo ve televizyon izleyici araştırmaları yapmaya başlamıştır.²⁰ TRT, bu araştırmaları önceleri araştırma şirketlerine yaptırmış, sonraları ise çoğunluğu Ankara'da bulunan üniversitelerle işbirliği yaparak yürütmüştür. TRT bu araştırmaları, radyo ve yeni yaygınlaşmaya başlayan televizyon yayınlarını kimlerin, ne kadar sıklıkla, ne zaman, hangi programları izlediği ile ilgili veri toplama amacı ile yapmıştır. Kimi kez ise bu araştırmalar tek bir programla ilgili olarak da yapılmıştır. Burada belirleyici, TRT'nin genel yayın politikası, planlaması ile yayın birimlerinden gelen gereksinimler olmuştur.²¹ Bir başka deyişle, araştırmaların türü toplumsal araştırma türü olup, bilimsel bir amacı yoktur. Burada önemli bir gerçeği de belirtmekte yarar vardır: Bu tür araştırma bulguları benzer konularda araştırma yapacaklar için veri niteliğindedir, bu bakımdan bilime, araştırmacılara katkısı vardır.

17

Bu yıllarda yapılan araştırmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Çelenk.

18

Konu ile ilgili olarak TRT, Kasım 1998 tarihinde bir danışma kurulu toplayarak, uzmanların görüşlerini aldı ve bu toplantının sonuçlarını *Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı* adlı kitapta yayınladı.

19

Konu ile ilgili bu üniversitelerin sosyal bilimler enstitülerinden ve YÖK Dökümantasyon Merkezi'nden bilgi alınabilir.

20

TRT'nin Genel Müdürlüğe bağlı Araştırma ve Planlama Müdürlüğü tarafından yapılan bu araştırmaların ilki 1976 yılında önce Ankara'da seçilen örneklem üzerinde radyo ve televizyon izleme alışkanlıkları ile ilgili olarak yapılmış ve iki ayrı rapor halinde TRT yayınları arasında yayınlanmıştır. (TRT, (tarihsiz); TRT, 1977)

21

Örneğin, ikinci televizyon kanalının yayına başlaması ile bu kanalın izlenmesi ve sabah yayınlanan programlarla ilgili olarak bir araştırma yapılmıştır (TRT, 1987a; TRT 1987b)

22
Bu kuruluşlara örnek olarak 20 yılı yakın bir geçmişi bulunan İletişim Araştırmaları Derneği verilebilir.

TRT'nin günümüzde daha da düzenli olarak yaptığı bu araştırmaların sayısı 50'yi aşmıştır. Araştırmaların istatistiksel dayanakları, gerek örneklemelerde, gerekse verilerin yorumlanmasında yeterli olmakla birlikte, bu raporlardan yararlanmanın çok işlevsel olduğunu söylemek oldukça zordur. Bu araştırma bulgularının gerek kendi program yapımcıları, gerekse yayın planlamacıları açısından çok işlevsel olarak kullanıldığı söylenemez.

Sivil Toplum Örgütlerince Desteklenen Araştırmalar

İletişim araştırmalarında pek çok vakıf, dernek, birlik gibi sivil toplum kuruluşu iletişim araştırmalarına destek vermekte ya da doğrudan bu çalışmaların içinde olmaktadır.²² Bu kuruluşlar içerisinde TÜSES, TÜSEV, KONRAD ADENAUER Vakfı gibi kuruluşlar verilebilir. TÜSES'in iletişim araştırmaları ile ilgili ilk ampirik araştırması AÜ İletişim Fakültesi tarafından yürütülen TRT televizyon programlarında dini kültür programlarında kullanılan dil ve mesaj çözümlemesinin yapıldığı araştırmadır (Aziz vd., 1991). Türkiye'nin radyo ve televizyon yayıncılığında kaosa sürüklendiği yıllarda sivil toplum örgütlerince pek çok toplantı yapılmış, raporları yayınlanmış, ayrıca araştırmalar yapılarak, durum ayrıntıları ile incelenmiştir. Bunlara örnek olarak TÜSES ve İletişim Araştırmaları Derneği'nin çalışmaları verilebilir.

Uluslararası Kuruluşlarca Yaptırılan Araştırmalar

Uluslararası kuruluşlar ve yabancı ülkeler de kendi ilgi alanlarında iletişim araştırmalarına destek vermektedirler. Özellikle, uluslararası karşılaştırmalı iletişim araştırmalarında Türkiye ayağı ile ilgili araştırmaların yapılması önem kazanmaktadır. Kuşkusuz burada dış ülkelerdeki üniversitelerle işbirliği yapılarak ortak projelerin uygulanması sağlanmaktadır. Bu tür uluslararası kuruluşların başında UNESCO ve UNICEF gelmektedir. Ayrıca, Avrupa Konseyi ve AB'nin de özellikle medyata ilişkin araştırma projelerini desteklediği bilinmektedir.

2000'li Yılların İletişim Araştırmaları

Günümüzde iletişim araştırmaları, reyting ile ilgili izleyici araştırmaları dışta bırakılırsa, ağırlıklı olarak üniversitelerde ve özellikle de lisansüstü çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Bilimsel kaygı ile yapılan bu araştırmalar, iletişim fakültelerinde yetişmiş elemanlarca başarı ile yürütülmektedir. Genel olarak bakıldığında, 30 yıl öncesi araştırmalar artık yapılmamakla birlikte, yine de bu araştırma bulguları önemini yitirmemiş, yeni araştırma konuları için temel verileri oluşturmuştur.

İletişim araştırmaları ile ilgili olarak şu saptamalar yapılabılır:

Bilimsel amaçlı iletişim araştırmalarında, Türk bilim insanlarının kullandığı yöntem ve teknikler, bir zamanlar batılı ülkelerin yaptıkları, belki şimdilerde çok rağbet etmedikleri yöntemler, modeller ve yaklaşımlardan oluşmaktadır. Batıdan ve özellikle ABD literatüründen alınan bu kuramlar, model ve yaklaşımlar Türk iletişim alanına kimi zaman aynen, kimi zaman ise biraz daha farklılaştırılarak uygulanmıştır. Bir anlamda, pek çok konuda olduğu gibi kendi kuramlarımızı, kendi yaklaşımlarımızı ve modelleri yaratamamış, batının kullandığı yöntem ve teknikler Türk medyasına, insanına uyarlanmıştır.

Her türlü araştırmada olduğu gibi, iletişim araştırmalarında da emek, para ve deneyim son derece önemlidir. Araştırmacıların parasal destek bulma olanakları kısıtlı olduğundan, daha az masraflı, daha az emek isteyen basit yöntem ve teknikler kullanılmakta; çoğu kez de yeni bir modelin yaratılması ve kullanılması yerine var olan modeller, kalıplar kullanılarak araştırmalar yapılmakta; var olan modeller, kalıplar, bulgular biraz daha pekiştirilmektedir. Büyük, ses getiren iletişim araştırmaları yerine küçük küçük, fazla ses getirmeyen araştırmalar yapılması tercih edilmektedir.

Günümüzde artık kitle iletişim araçlarının asıl işlevi olan haber verme, aydınlatma, eğitme, kültürleştirme işlevleri ile il-

23 İstatistiksel veri analiz tekniklerinde eskiye göre büyük aşama kaydedilmiş olup SPSS programlarının en son versiyonları uygulanabilmektedir.

gili araştırmalar yerine, televizyonda yayınlanan bir dizideki verilen mesajlar, karakterler incelenerek, dizilerin izler kitle üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Genelde kullanılan yöntem ve teknikler bilinen yöntem ve teknikler olmakla birlikte, bunların veri toplama aşamasında, sıklık ve istatistiksel bilgilerin elde edilmesinde, Batıda olduğu gibi, en son bilgisayar teknikleri kullanılabilmektedir.²³

Uluslararası iletişim araştırmalarının desteklenmesi sınırlı kalmaktadır. Bu konuda ya araştırmacıların bilgi ve girişim eksikliği ile var olan kaynaklar tam kapasite ile kullanılamamakta ya da bu konudaki bilgi, iletişim araştırmacılarına gereken etkinlikle duyurulmamaktadır. İletişim alanında uluslararası kuruluşlar olarak başta BM ve ona bağlı alt kuruluşlar olan UNESCO, UNICEF, FAO, UNDP; Avrupa Konseyi, AB, OECD gibi kuruluşların iletişim araştırmaları ile ilgili fonlarından yararlanmanın yolları araştırılmalı ve bu konuda genç araştırmacılar teşvik edilmelidir.

Ulusal düzeyde de iletişim araştırmalarına verilen destek ya çok azdır ya da hiç yoktur. Bu konuda gerek bireysel medya kanalları, gerekse medya ile ilgili meslek örgütlerinin, birliklerinin ciddi iletişim araştırmalarına her türlü desteği vermeleri gerekir. TRT, RTÜK, Haberleşme Kurulu, TELEKOM, TURK-CELL, İstanbul, Ankara ve hatta İzmir Gazeteci Cemiyetleri, Basın Konseyi, Basın İlan Kurumu ile bir kısım sivil toplum örgütleri ve şu anda görsel-işitsel ve yazılı basın kanallarını elinde bulunduran özel ve tüzel kişiler bu tür araştırmalara kaynak yaratabilmelidirler.

İletişim fakültelerindeki ders programlarına araştırma yöntem ve teknikleri dersleri zorunlu olarak konmalı ve derslerde gençler araştırma yapmaya yöneltilmelidir. Ders veren öğretim üyelerinin bu konuya gönül vermiş, deneyimli kişiler olmasına özen gösterilmelidir.

Kaynakça²⁴

- Abadan-Unat, Nermin ve Aysel Aziz (1987). "Siyasal Yaşamımızda Simgeler, Slogan ve Kalıp Yargıları." *Cumhuriyet*. 25-26-27-28 Kasım.
- Abadan, Nermin (1963). "Türkiye'nin Üç Büyük Şehrinde Radyo İle İlgili Halkoyu Yoklaması." *SBF Dergisi* 3-4: 71-101.
- Akbaş, Ayşe (1985). *Stereotypic Image of Turkish Politicians in Three National Newspaper*. Ankara: ODTÜ Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Atkins, Charles K., vd. (ed.) (1971). "Television and Social Behaviour." *An Annotated Bibliography of Research Focusing on TV's Impact*. USA: National Institute of Mental Health.
- Aziz, Aysel (2003). *Araştırma Yöntemleri, Teknikleri ve İletişim*. Ankara: Turan Kitabevi.
- Aziz, Aysel, vd. (1994). *Medya, Şiddet ve Kadın*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Aziz, Aysel, vd. (1991). *TRT Televizyonunun Din ve Kültür Yayınlarında Geleneksel Kültüre İlişkin Mesaj Çözümlemesi*. Ankara: TÜSES.
- Aziz, Aysel (1988). "Kitle İletişiminde İçerik Çözümlemesi." *A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı 1986-1987*: 39-55.
- Aziz, Aysel (1986). "Türkiye'deki BBC İzleyici Araştırmaları." *Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı 1983-85*: 45-60.
- Aziz, Aysel (1985). "Şiddet-Terör ve Kitle İletişim Araçları." *Birleşmiş Milletler Türk Derneği 1984 Yıllığı*. Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları.
- Aziz, Aysel (1982). *Toplumsallaşma ve Kitle İletişim*. Ankara: AÜ Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Aziz, Aysel (1980). "Televizyonun Kırsal Kesim Toplumsallaşmasına Etkisi". Ankara. *TODAI Eustitüsü Dergisi*. Cilt 13. Sayı 3.
- Aziz, Aysel (1978). *Radyo ve Televizyon ile Eğitim*. Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Eğitim Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Aziz, Aysel (1977). "Radyo ve Televizyon İzleyici Araştırmaları." *SBF Basın ve Yayın Yüksekokulu Yıllık 1974-1976*: 253-300.
- Aziz, Aysel (1975). *Televizyonun Yetişkin Eğitiminde Yeri ve Önemi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Aziz, Aysel (1968). *Radyo ve Köy Yayınları*. Ankara: TRT Merkez Program Dairesi Yayınları.
- Aziz, Aysel (1966). *Radyo ve Köy Yayınları*. Ankara: TRT Merkez Program Dairesi Yayınları.
- BBC (1970). *Audience Research in the United Kingdom: Methods and Services*. London

24

Kaynakça, ağırlıklı olarak, ulaşılabildiğim dünya'da ve Türkiye'de iletişim araştırmaları ile ilgili önemli ve ilk araştırma kaynaklarını içermektedir. İletişim araştırmaları ile ilgili ayrıntılı bir bibliyografyanın çıkarılması gerekmektedir.

- Berelson, Bernard (1963). *Content Analysis in Communications Research*. Glencoe, IL: Free Press.
- Cantril, N., vd. (1940). *The Invasion from Mars*, Princeton NJ: Princeton University Press.
- Cazeneuve, Jean (1967). *Radyo ve Televizyon Sosyolojisi*. Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları.
- Çelebi, Aykut (1990). *Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin Haber Oluşturma ve Gündem Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çelenk, Sevilay (2005). *Televizyon Temsil Kültür, 90'lı yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Frey, W. Frederick (1965). *The Turkish Political Elite*. Cambridge : The MIT Press
- Herzog, Herta (1944). "What Do We Really Know about Daytime Serial Listeners?" *Radio Research 1942-43*. Paul.E. Lazarfeld (der.) içinde. New York: Duell, Sloan, & Pearce.
- İnal, Ayşe (1992). *Event Selection, Text Construction and News Production*. Ankara: ODTÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Jensen, Klaus B. (der) (2000). *A Handbook of Media Communication Research*. London: Routledge.
- Kaysers, Jacques (1953). *One Week's News-Comparative Study of 17 Major Dailies*. Paris: UNESCO.
- Krippendorff, Klaus (1984). *Content Analysis an Introduction to Its Methodology*. USA: The Sage Commtext Series. 13-18.
- Kocabaşoğlu, Uygur (1980). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*. Ankara: SBF Yayınları.
- Küçükahmet, Leyla (1971). *Televizyon ve Halk Eğitimi: TV Yayınlarının Çözümlemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yüksek Lisans Semineri.
- Lazarfeld, Paul E., vd. (1944). *The People's Choice*. Newyork: Duell, Sloan & Pearce.
- Lerner, Daniel (1958). *Passing of the Traditional Society*. New York: The Free Press.
- Lovely, Shearon A. ve Melvin. L. DeFluer (1983). *Milestone in Mass Communication Research: Media Effects*. New York: Longman
- Mitchel, Jeremy ve Jay Blumler (der.) (1994). *Television and the Viewer Interest*. London: The European Institute For The Media, John Libbey and Company Ltd.
- Ozankaya, Özer (1971). *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür*. Ankara: SBF Yayınları.
- Özakgün, Kaya (1995). *Yaygın Çiftçi Eğitim Projesi: Kullanımlar ve Doymular Yaklaşımı Açısından Bir Alan Çalışması*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özgen, Mesut (1986). *Kırsal Kalkınmada Radyodan Yararlanma: Çorum-Çankırı Örneği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Schramm, Wilbur ve Janet Alexander (1973). *Broadcasting, Handbook of Communication*. Chicago: Rand Mc Nelly College Publishing Company.
- Schramm, Wilbur (1954). *Mass Media and Education*. USA: NSSE Handbook.
- Şenyapılı, Önder vd. (1976). *Televizyonun Türk Toplumuna Etkileri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tokgöz, Oya (1979). *Siyasal Haberleşme ve Kadın: 1973 Genel Seçiminde Ankara'nın Çankaya İlçesinde Yapılan Alan Araştırması*. Ankara: SBF Yayınları.
- Tokgöz, Oya (1972). *Türkiye ve Orta Doğu Ülkelerinde Radyo Ve Televizyon Sistemleri: Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: SBF Yayınları.
- TRT (tarihsiz). *Ankara İli TV Seyircileri Araştırması Genel Sonuçları*. Ankara: Halk ve Basınla İlişkiler ve Protokol Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1999). *Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı*. Ankara: Eğitim Dairesi Başkanlığı.
- TRT (1987a). *Televizyon 2. Program ve Sabah Yayınları Kamuoynu Araştırması*. Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1987b). *Televizyon 2. Program Yayınları Kamuoynu Araştırması (Ocak-Şubat 1987)*. Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1987c). *Radyo ve Televizyon Programları Kamuoynu Araştırması (Nisan, 1987)*. Ankara: Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1985). *TRT Türkiye Radyo ve Televizyon Programları Kamuoynu Araştırması*. Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1984). *Ankara, Radyo ve Televizyon Programları Kamuoynu Araştırması*. Ankara: Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1977). *TRT Ankara İli Radyo Dinleyicileri Araştırması Ayrıntılı Sonuçları*. Ankara: Halk ve Basınla İlişkiler ve Protokol Müdürlüğü Yayınları.
- Usluata, Ayseli ve John Rosenbaum (der.) (2005). *Shaping the Future of Communication Research in Europe*. İstanbul: Yeditepe Publication.
- Vural, Sacide (1995). *Konulu Filmlerin Kadınlar üzerindeki Etkileri*. Ankara: Özışık Ofset Matbaacılık.

Türkiye'de İletişim Fakültelerindeki Eğitim Kadrosunun Konumu

Eleştirel Bir Değerlendirme

Özet:

50 yılı aşkın süredir Türkiye'de verilen iletişim eğitiminin kurumsallaşması yanında sayıları devamlı olarak artan iletişim fakültelerinde eğitim kadrosunun konumunu belirlemek bakımından bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Eğitici kadronun eğitiminin kurumsallaşmamakla birlikte sürmesine karşın, eğitim kadrosunun yetiştirilmesinin zaman aldığı, bazı fakültelerde kadronun yeterli sayıda olmasını, bazılarında ise eksik veya az öğretim üyesinin bulunmasını beraberinde getirdiği görülmüştür. Bu durumun devam edeceğini söylemenin hatalı olmayacağını vurgulamanın önemi ise ortadadır.

Anahtar sözcükler: iletişim eğitimi, eğitim kadrosu, kurumsallaşma, iletişim araştırmaları

The Situation of Academic Staff of Communication Faculties in Turkey: A Critical Evaluation

Abstract:

This study is realised to examine the academic staff of communication faculties which increase as number, as well as the institutionalisation of communication education which has a history more than 50 years in Turkey. The education of staff is maintained without institutionalisation; upbringing educational staff takes time. While some faculties have sufficient members, the others have less. It is important to emphasise that this situation will continue.

Key words: communication education, academic staff, institutionalization, communication research

Oya Tokgöz
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Türkiye'de İletişim Fakültelerindeki Eğitim Kadrosunun Konumu

Eleştirel Bir Değerlendirme

Giriş

Lisans ve lisansüstü iletişim eğitiminin verildiği Türkiye'de bu eğitimi veren kadronun bugüne kadar rolünün ve konumunun tartışılmamasının nedenlerini gerçekten anlamak zordur. Tartışma için zamanın çoktan gelmiş, hatta geçmiş olduğunu vurgulamak ise yanlış bir yaklaşım değildir. Halen Türkiye'nin çeşitli illerine dağılmış olarak eğitim veren iletişim fakültelerinin gerek devlet, gerekse vakıf üniversiteleri içinde sayılarının arttığı ise bir gerçektir. Hem Türkiye genelinde devlet ve vakıf üniversitelerindeki, hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti özelinde bulunan iletişim fakültelerinin 1990'lı yılların ortalarından itibaren sayılarının artması, iletişim eğitiminin popüler hale gelmesi, iletişim eğitimi veren kadronun yetiştirilmesinin önemini ön plana çıkarmaktadır.

Günümüze baktığımızda, ortaya çıkan tablo hiç de iç açıcı değildir. Mevcut bulunan iletişim fakültelerinde, iletişim alanında yetişmiş eğiticilerin sayısı yeterli olmadığı gibi, bazı üniversitelerdeki iletişim fakültelerinde bulunan akademik kadrolar çok sınırlı ve eksiktir. Bu kadrolar hem lisans, hem de varsa lisansüstü eğitimi birlikte götürmek zorundadırlar. Bu nedenle, her düzeyde iletişim eğitimi görenlerin niteliği kadar, bu eğitimi verenlerin nasıl yetiştirildiklerinin değerlendirilmesi önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Literatüre baktığımızda, Türkiye'de iletişim alanında eğitim konusunda yapılmış çalışmalar bulunmakla birlikte, farklı bakış açılarıyla konuya yaklaşıldığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda genelde iletişim eğitimi üzerinde durulurken,¹ bazı çalışmalar ise salt halkla ilişkiler eğitimi değerlendirmeyi uygun görmektedir. Özellikle, halkla ilişkiler eğitimi üzerinde duran çalışmalar, bu eğitimin nasıl olması gerektiğini değerlendirmeye almayı benimsemektedirler.² Radyo, televizyon, gazetecilik eğitimi konusunda yapılmış bulunan çalışmaların sayısı ise yok denecek kadar azdır.

Bazı çalışmalarda genelde iletişim eğitimi bakımından, öğretim elemanlarının eğitim/öğretim ortamı hakkındaki görüşleri, öğretim elemanlarının sınıf içindeki iletişim özelliklerinin belirlenmesi yer alabilmektedir.³ İletişim alanında eğiticilerin yetiştirilmesi, iletişim eğitimi veren kadronun oluşturulması bakımından yapılmış bulunan çalışmalara ise literatürde pek rastlanılmamaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

1990'lı yıllardan itibaren iletişim fakültelerinin devlet/vakıf üniversitelerinde sayılarının artış göstermesi, iletişim eğitimi 50 yılı aşkın süredir verilse bile, bu fakültelerde eğitimi sürdürecektir kadro nasıl bulunabiliyor sorusunun sorulmasını berabe-

¹ İletişim eğitimi bakımından şu çalışmalara bakılabilir: Ertuğ, 1968, 1970; Felek; Abadan-Unat; Tokgöz, 1975, 2003, 2005; Aşkun; Alemdar; Mutlu, 1991, 1994, 2000; Özbek; İnal; Altun; Nalçaoğlu; Dağtaş ve Kaymaz.

² Halkla ilişkiler eğitimi üzerine yapılmış bulunan çalışmalar bakımından şu kaynaklara bakılabilir: Yengin; Yıldırım-Becerikli; Kazancı.

³ Yapılan eğitimin özellikleri bakımından şu çalışmalara bakılabilir: Kocabaş vd.; Balkan; Akıncı-Vural ve Başok-Yurdakul; Öner, 2000, 2001; Eroğlu; Ünlü vd.; Özdemir-Yaylacı.

rinde getirmektedir. İletişim fakültesi sayısının daha da artacağı yönünde kestirimde bulunursak, böyle bir soruya yanıt bulabilmenin pek kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, anılan soruyu genişletebilmek bakımından başka sorularla yanıt aramanın daha tutarlı bir yaklaşım olduğunu söylemek gerekir. Bu soruları ise şöyle sıralamak mümkündür:

1. Türkiye'de devlet/vakıf üniversitelerinde bulunan iletişim fakültelerinde mevcut bulunan eğitim kadrosu kimlerden oluşmaktadır? Daha öz deyişle, kaç tane profesör, doçent, yardımcı doçent ve öğretim görevlisi bu kadrolar içinde yer almaktadır?

2. Mevcut eğitim kadrosu nasıl bir eğitimden geçmiştir?

3. Halen iletişim lisansüstü programlarında yetiştirilmekte olan geleceğin iletişim eğitimi kadrosuna nasıl bir eğitim verilmektedir?

4. Lisansüstü iletişim eğitimi programlarında verilen eğitim yeterli midir?

Sıralanan sorulara bulunabilecek yanıtlar, çalışmanın çerçevesini çizme yönünden yeterli olsa bile, asıl önemli olan çalışmanın sınırlarının belirlenebilmesidir. Bu noktada ise, devamlı olarak sayıları artan iletişim fakültelerine nereden, nasıl ve hangi koşullarda öğretim üyesi bulunuyor sorusunun devreye sokulması gerekli olmaktadır. Hiç kuşkusuz eğiticiler gökten zembille düşmemektedir, bulunabilmeleri çeşitli koşullara bağlıdır. Eğitici kadro nereden bulunuyor sorusu gerçek anlamda sorunlar yumağını beraberinde getirmektedir.

Mevcut iletişim fakültelerindeki eğitim kadrosunun hala sınırlı, eksik ve az olduğu ön kabulüyle işe başlamak tutarlı görünse bile, çalışmaya yön vermek bakımından tarihsel perspektiften yaklaşarak bazı değişkenlerden yararlanmak, çalışmaya temel oluşturmada yardımcı olabilmektedir. "Eğitici/öğretici kadroların eğitimini ve yetiştirilmesini" bağımsız değişken, genelde "Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin ve Yüksek Öğre-

tim Kurulu'nun uyguladığı eğitim politikaları" ile "akademik yaşamın ilk basamağını oluşturan tamamlanmış doktora tezleri" ve "doçentlik sınavlarını" bağımlı değişkenler olarak değerlendirmek ise anlamlı görünmektedir.

İletişim fakültelerinde çalışanların sayısı bakımından Yüksek Öğretim Kurulu'nun tuttuğu istatistiklerden, bugün kimlerin akademik kadroda yer aldığıyla ilgili iletişim fakültelerinin internette yer alan kimlik bilgilerinden, şimdiye kadar yapılmış bulunan iletişim konulu doktora tezleri açısından Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Kütüphanesi'ndeki kayıtlardan ve Anadolu Üniversitesi'nin doktora tez arşivinden yararlanılmıştır. Ayrıca, Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi'nde arşivlenmiş bulunan doktora tezleri için internet kayıtları değerlendirilmiştir.

Tarihsel Açıdan Türkiye'de İletişim Alanında Eğiticilerin Yetiştirilmesinin Geçirdiği Aşamalar

Türkiye'de iletişim eğitimini veren kadroların yetiştirilmesi kadar bu eğitimin başlangıcından günümüze kadar nasıl bir çizgi üzerinde ilerlediğini belirlemek bakımından, konuya tarihsel açıdan yaklaşılması gerektiği kesindir. Böyle yapıldığında ise, bazı dönüm noktalarından hareket edilmesinin önemi ve rolü ortaya çıkmaktadır. Aslında, "elde bulunabilenle yetinme veya ne varsa ondan yararlanma" mantığı ile başlayan eğitim kadrosunu oluşturmanın günümüze kadar hangi aşamalardan geçtiğine bakma, Türkiye'de nereden nereye doğru geldiği hakkında az çok fikir verebilmektedir. Gazetecilik/iletişim eğitimi verilmeye başlanmasının üzerinden yarım yüzyıldan fazla bir süre geçtiği düşünüldüğünde eğitim kadrosunun durumu ve konumunu açığa çıkarabilmenin öneminin ne kadar büyük olduğu anlaşılabilir (Tokgöz, 2003).

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde Meslekten Gelenlerin Eğitici Olarak Ders Vermeleri

Türkiye'de 1950'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü kurulduğu zaman, eğitim süresi iki yıl olan programda İktisat Fakültesi öğretim üyeleri hukuk, sosyoloji, iktisat, tarih konularında ders vermişlerdir. Meslekle ilgili derslerin ise, İstanbul'da çeşitli gazetelerde çalışan tanınmış gazeteciler -Burhan Felek, Cevat Fehmi Başkut, Şevket Rado, Enis Tahsin Til- tarafından yürütüldüğü bilinmektedir (Abadan-Unat). İkili yapısı olan bu eğitimde, eğitim kadrosunun sorunları olduğunu söylemek hiç de yanlış değildir.

İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yönetim Kurulu bu sorunların farkında olduğundan, 1955-1956 ders yılında Batı Almanya'dan konuk profesör olarak davetli gelmiş bulunan Wilmont Haacke'den bir rapor hazırlamasını istemiştir (Haacke). Rapor dikkatle incelendiğinde Gazetecilik Enstitüsü'ndeki eğitim açısından iki önemli noktaya parmak bastığı ortaya çıkmaktadır:

1- Enstitünün akademik kadrosunun nicelik ve nitelik bakımından verilen eğitim için elverişsiz olması.

2- Eğitim kadrosunu yetiştirmek bakımından lisansüstü eğitimin yapılması gerekliliği.

Haacke'nin raporunun hemen yaşama geçirilmesi mümkün olmadığı gibi, enstitüdeki eğitim çeşitli sorunlarla birlikte yürütülmeye çalışılmıştır. Önceleri iki yıl olan eğitim yılları içinde üç yıla, daha sonra da dört yıla çıkabilmiştir.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun İlk Yıllardaki Konumu

1965 yılında öğrenci almaya başlayan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun ilk programlarında, UNESCO, Fulbright programlarıyla gelen uzmanlarla Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi kadrosundan siyaset, sosyoloji, hukuk, iktisat disiplinlerinden gelen

öğretim üyeleri ders vermişlerdir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi özellikle iletişimle ilgili dersleri vereceklerin Türkiye içinden temini yönünden zorluklarla karşılaşılması olasılığını dikkate alarak, AÜ SBF BYYO için asistan yetiştirme yolunu benimsemiştir. Alınan asistanlar UNESCO bursları ile ABD ve İngiltere'de yüksek lisans veya uzmanlık eğitimi gördükten sonra, Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora programlarına devam ederek, iletişim konulu doktora yapma olanağından yararlanmışlardır.

Bu yaklaşım biçiminin kendine göre iyi sonuç verdiği söylenebilir. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1970-1994 yılları arasında iletişim konulu doktora yapanlar halen Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi dahil olmak üzere Türkiye'de çeşitli iletişim fakültelerinin eğitim kadrosunda çalışmaktadırlar.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Verdiği Doktora Bursları

1969 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı iletişim alanında lisansüstü eğitim olanağını tanıdı. Milli Eğitim Bakanlığı devlet burslarından bazılarını iletişim alanına tahsis ederek, yurtdışında iletişim alanında doktora yapma olanağını tanıma- da öncülük görevini üstlenmiştir.

1969 yılının AÜ SBF BYYO'nun ilk mezunlarını verdiği yıl olduğu dikkate alınırsa, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bursundan yararlanan BYYO'nun ilk mezunları, ABD, Fransa ve Batı Almanya'da yüksek lisans ve doktora yapabilmek olanağını yakalayabilmişlerdir. Bu olanaktan yararlananlar arasında halen Türkiye'deki mevcut iletişim fakültelerinin eğitim kadrosunda çalışanlar bulunmaktadır.

Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin Girişimleri

1970'li yılların başlarından itibaren Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin bir televizyon istasyonu kurma girişimi olduğundan söz edilmekteydi. Bu girişim 1972'de "Televizyonla Eğitim Enstitüsü"ne televizyonun bağlanmasıyla kurumsal bir nitelik kazandı. 1975'te enstitü "Televizyon ile Öğretim ve

4
Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1971-1994 arası doktora alanlar arasında Ünsal Oskay, Oya Tokgöz, Aysel Aziz, Uygur Kocabaşoğlu, Nilgün Abisel, Muharrem Varol, Aydın Uğur, Erol Mutlu, Veyse Batmaz, Sacide Vural, Murat Güvenir, Sevda Alankuş, Haluk Geray, Sezer Akarcalı, Ahmet Tolungüç, Ümit Atabek, Meral Özbek, Eser Köker, Nilgün Gürkan bulunmaktadır.

5
Milli Eğitim Bakanlığı'ndan burs alarak yurtdışında doktora yapanlar arasında Korkmaz Alemdar, Raşit Kaya, İrfan Erdoğan, Mehmet Küçükkurt, Metin İnceoğlu, Erdal Yavuz, Ertuğrul Özkök, Yazgüül Aldoğan, Tamer Ürün, Filiz Kiremitçioğlu vardır.

Eğitim Fakülte" sine dönüştü. 1980'de fakülteye Basın Yayın bölümü eklenerek, fakültenin adı "İletişim Bilimleri Fakültesi" olarak değişti.

"Açık Öğretim" çalışmalarını üstlenen fakültede "eğitim iletişimi ve planlaması" ve "sinema ve televizyon" alanında 1979-1980 ders yılından itibaren yüksek lisans ve doktora çalışmaları başlatıldı. Bu programda doktora yapanlar 1992'de Anadolu Üniversitesi'ne dönüşen Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin, "İletişim Bilimleri Fakültesi" ile "Açık Öğretim Fakültesi"nin eğitim kadrosunun oluşturulmasında yer aldılar. Hala da almaya devam etmektedirler.

YÖK'ün Kurulması ile Birlikte Oluşturulan Sosyal Bilimler Enstitüleri Bünyesinde Disiplinlerarası İletişim Lisansüstü Programlarının Açılması

Yüksek Öğretim Kurulu'nun 20 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı kanun hükmünde kararname ve bu kararnamenin değiştirilerek kabulüne dair 2809 sayılı kanun ile üniversite rektörlüklerine bağlı Sosyal Bilimler Enstitüleri kurulmuştur. Sosyal Bilimler Enstitülerinde aynı zamanda disiplinlerarası "iletişim" anabilim dalının kurulmasının yolu açılmıştır. Bu olanaktan yararlanarak 1983-1984 yılından itibaren İstanbul ve Marmara Üniversiteleri disiplinlerarası iletişim anabilim dalı açarak, yüksek lisans ve doktora programlarını başlatmışlardır.

İstanbul ve Marmara Üniversiteleri Basın Yayın Yüksek Okulları ilk kez beş araştırma görevlisi alarak, araştırma görevlilerinin disiplinlerarası iletişim anabilim dalında açılan programlardan yararlanmaları yolunu açmıştır. 1984-1985'te Gazi Üniversitesi, 1986-1987'de Ankara ve Ege Üniversiteleri benzer yüksek lisans programlarını devreye sokmuşlardır.

Anadolu Üniversitesi 1984-1985'ten itibaren basın yayıncılık, sinema ve televizyon alanında yüksek lisans, 1987'de eğitim iletişimi ve planlaması, 1991'de iletişim bilimlerinde yüksek lisans programları açarak öğrenci kabulüne başlamıştır. Ankara

Üniversitesi 1989-1990 ders yılında, Anadolu Üniversitesi 1990-1991 ve Ege Üniversitesi 1991-1992 ders yılında disiplinlerarası iletişim anabilim dalında doktora programı açarak öğrenci kabul etmeye yönelmişlerdir.

Böyle programların açılması bir yenilik olmakla birlikte, 1983-1984'ten itibaren açılan programlarda verilen dersler, dersleri verenlerin kim olduğu, öğrencilerin iletişim dışında hangi anabilim dallarından başvurdukları üzerinde dikkatle durmak gerekmektedir. İstanbul, Marmara, Ege Üniversiteleri sosyal bilimler enstitülerinde açılan disiplinlerarası iletişim programlarında ders veren kadronun sosyal bilimler alanından olmakla birlikte farklı disiplinlerden geldikleri bilinmektedir. Ders programları incelendiğinde sosyoloji, siyaset bilimi, sosyal psikoloji, hukuk, edebiyat, tarih, işletme gibi alanlardan gelen öğretim üyelerinin bu programlarda ders verdiği görülmektedir.

Anılan programlara devam eden öğrenciler Basın Yayın Yüksek Okulları mezunu olabildikleri gibi, farklı disiplinlerden gelebilmektedirler. Marmara, İstanbul, Ege Üniversiteleri'nde mevcut bulunan programlara eğitici olarak katkıda bulunanlar arasında iletişim üzerine çalışmalar yapmış bulunan Dr. Hıfzı Topuz ile merhum Prof. Dr. Alim Şerif Onaran'ı anmak gerekmektedir. Dr. Hıfzı Topuz Anadolu, Marmara, İstanbul Üniversiteleri'nde, Prof. Dr. Alim Şerif Onaran Ege, İstanbul, Marmara Üniversiteleri'ndeki lisansüstü programlarda ders vermişlerdir.

Ankara Üniversitesi'nin açmış olduğu disiplinlerarası iletişim lisansüstü programlarında durum biraz daha değişiktir. 1986-1987'de Ankara'da lisansüstü eğitim başladığında, Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora programlarından yetişmiş bulunan bir kadronun dersleri "iletişim" çerçevesinde yürütebildiği görülmektedir. Bu kadro yetişebildiği ölçüde aynı zamanda Gazi Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi'ndeki programlara katkıda bulunmaktadır. "İnceleme yöntemiyle eğitim" şeklinde adlandırılacak bu durum, hiç kuşkusuz önemli ölçüde eğitici boşluğunun kapanmasında rol oynamıştır.

Yüksek Öğretim Kanunu ile birlikte açılan disiplinlerarası iletişim lisansüstü programlarının eğitim kadrosunun yetiştirilmesi bakımından önemli bir adımı oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte, programların işlevsel olup olmadıklarını ciddi bir biçimde tartışmak gerekir. Bu programlar pek çok sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde açılmış olmakla birlikte, başlangıçta derslerin iletişim dışında farklı disiplinlerden gelen öğretim üyelerince verilmesi, farklı arayışları ve yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Siyaset, sosyoloji, sosyal psikoloji, hukuk, iktisat, tarih, edebiyat, işletme gibi disiplinlerden alınan yardım, hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin konularının belirlenmesinde olduğu kadar, danışmanlarının kimler arasından seçilebileceği yönünde etkili olmuştur.

1988 yılından itibaren mevcut beş basın yayın yüksek okulunda halkla ilişkiler ve tanıtım bölümlerinin kurulması, 1992'de Ankara, İstanbul, Marmara, Gazi ve Ege Üniversiteleri basın yayın yüksek okullarının iletişim fakültelerine dönüşmesi, Anadolu Üniversitesi'nde İletişim Bilimleri Fakültesi ile Konya'da Selçuk Üniversitesi bünyesinde yeni bir iletişim fakültesinin açılması, sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde mevcut bulunan disiplinlerarası iletişim lisansüstü programlarında değişiklik yapılmasını beraberinde getirmiştir.

1993 yılında fakültelerde mevcut bölümlerin altına anabilim dallarının getirilmesi, sosyal bilimler enstitüleri içinde mevcut disiplinlerarası iletişim anabilim dalının kaldırılmasına neden olmuştur. Fakültelerdeki gazetecilik, halkla ilişkiler ve tanıtım, radyo televizyon ve sinema (sinema 1992'den sonra eklendi) bölümleri sosyal bilimler enstitülerinde anabilim dalı haline getirilerek, lisansüstü programlar yürütülmeye başlanmıştır. Bu durum halen süremektedir.

Bu duruma aykırı olarak Anadolu Üniversitesi'nde lisansüstü programları iletişim bilimleri, basın yayıncılık, reklam ve tanıtım, eğitim iletişimi ve planlaması şeklinde devam etmiştir. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi gerek lisans, gerekse li-

sansüstü düzeydeki ders programlarını bölümlerinin altına yerleştirilmiş bulunan anabilim dallarına göre düzenlemeyi uygun görmüştür. Bu durum Marmara Üniversitesi'nde 2000'li yılların başına kadar devam etmiştir. Halen Marmara Üniversitesi'nde de lisansüstü programlar gazetecilik, radyo televizyon sinema, halkla ilişkiler ve tanıtım alanlarında sürmektedir.

1990'lı yılların ortalarından itibaren gerek devlet, gerekse vakıf üniversitelerinde ilk kez kurulan iletişim fakültelerinin yaşama geçirildiği görülmektedir. Bu durum, iletişim eğitiminin popüler bir eğitim olmasını beraberinde getirirken, lisans ve lisansüstü düzeyde iletişim eğitiminin nasıl yapılacağına, akademik düzeyde eğitici kadronun nasıl sağlanacağına ciddi bir biçimde sorgulanmasına neden olmuştur. Devlet üniversitelerinde bölümler altında anabilim dallarının yerleştirilmesi, mevcut akademik kadroların bu anabilim dalları içinde dağıtılmasını beraberinde getirmiştir.

Asıl üzerinde önemle durulması gereken ise, üniversitelerin sosyal bilimler enstitülerinde disiplinlerarası iletişim anabilim dalının kaldırılmasının ardından, araçsal mantıkla düzenlenen gazetecilik, radyo televizyon sinema, halkla ilişkiler ve tanıtım programlarının nasıl sürdürülmesi gerektiğidir. Yeterli sayıda yetiştirilmiş akademik kadronun bulunmaması, lisans ve lisansüstü programların araçsal mantıkla üçe bölünmesi, iletişim fakültelerinin sayılarının devamlı olarak artması, verilen eğitim bakımından pek çok sorunu katmerli olarak beraberinde getirmiştir. Aradan on yıldan fazla süre geçmesine karşın, hala çeşitli sorunlar devam etmektedir.

Bu arada YÖK ile başlayan disiplinlerarası iletişim anabilim dalında ilk doktoralar 1988'de verilmiştir. Doktoralarını alanların bazıları akademik kadrolarda çalışmayı sürdürürken, bazıları ise farklı alanlarda çalışmayı benimsemişlerdir. Bu durum, akademik kadrolarda çalışanların sayısında ancak yıllar itibarıyla yavaş bir şekilde artış olmasını beraberinde getirirken, akademik kadroların yetiştirilmesinin zaman alacağına parmak

basmıştır. Daha öz bir deyişle eğitilmiş kadro yetiştirilebilmektedir, fakat yetiştirilme süresi uzundur. Günümüzde bu durum hala süregelmektedir.

Türkiye düzeyinde devlet ve vakıf üniversitelerindeki iletişim fakültelerinin sayısı artarken, akademik kadroda çalışanların sayısı fakülte sayısındaki artışa ayak uyduramamaktadır. Eğitilmiş kadro bulunmakla birlikte, sayısı yeterli değildir. Bu kadrolar sayısı devamlı olarak artan iletişim fakültelerinde dengeli bir biçimde yer alamamaktadır. Bu nedenle günümüzde akademik kadro yeterli ölçüde yetiştirilemediği ve geliştirilemediği için, verilen lisans ve lisansüstü eğitimde sorunların devam ettiğini söylemek yanlış olmamaktadır.

Uygulamaya Sokulan Diğer Yaklaşımlar

1990'lı yılların başlarından itibaren öğretim üyesi açığına çare bulabilmek bakımından yeni yaklaşımlar devreye sokmaya başlanmıştır. Bunlardan bir tanesi YÖK burslarıyla iletişim alanında yüksek lisans ve doktora yapmak için araştırma görevlilerinin çeşitli Batı ülkelerine -İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD'ye- gönderilmesinin yolunun açılmasıdır. Bu yeni yaklaşım umulan sonucu verememiştir. Gönderilen araştırma görevlilerinin bir kısmı gittikleri programlarda başarılı olurken, diğer bir kısmı başarı sağlayamamışlardır. Araştırma görevlilerinin bir kısmı yüksek lisans ve doktoralarını tamamlayarak Türkiye'ye dönerlerken, bir kısmı mecburi hizmetini ödeyerek gittikleri ülkede kalarak çalışmayı tercih etmişlerdir.

YÖK bursuyla gönderilen fakat başarı sağlayamayanlar Türkiye'ye geri çağırılmışlardır. Bunların bir kısmı dönerken, bir kısmı dönmeyi uygun görmüştür. Bu uygulama hala sürmekle birlikte, verilen bursların sayısı giderek azalmaktadır. Cazip bir yaklaşım olmakla birlikte, artık başlangıcında olduğu gibi fazla ilgi görmemektedir. Hiç kuşkusuz, öğretim üyesi yetiştirmek bakımından hala önemli bir olanaktır.

Devreye sokulan bir diğer yaklaşım biçimi ise, 1990'lı yılların ortalarından itibaren kurulan devlet üniversitelerinde yer alan iletişim fakültelerine alınan araştırma görevlilerinin Yüksek Öğretim Kanunu'nun 35. maddesi gereğince görevlendirilerek, kurumsallaşmış üniversitelerdeki -Ankara, İstanbul, Marmara, Ege ve kısmen Gazi- lisansüstü programlarda doktora yapma olanağının tanınmasıdır. Bu uygulamadan özellikle, Atatürk, Akdeniz, Kocaeli, Fırat, Mersin, Karadeniz Teknik, Erciyes Üniversiteleri'nin iletişim fakültelerinin araştırma görevlileri yararlanmaktadırlar.

Ankara Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde de mevcut bulunan Bilim Adamı Yetiştirme Projesi'ni 2005-2006 ders yılından itibaren devreye sokmak için çalışmalarını sürdürmektedir. Bu projeye birlikte, yeni açılan üniversitelerin akademik kadrosunun yetiştirilmesi için araştırma görevlilerinin doktoralarını Ankara Üniversitesi'nde tamamlamaları planlanmaktadır. Bu projeye katılacak araştırma görevlileri kendi üniversitesi ile Ankara Üniversitesi'nin yapacağı ortak sınavla belirlenip, lisansüstü programlarda yetiştirilecektir.

Bütün bunlar bir yana, gazetecilik, radyo televizyon sinema, halkla ilişkiler ve tanıtım lisansüstü programları hala iletişim fakültesi mevcut bulunan devlet üniversitelerinin hepsinde yer almamaktadır. Bazı üniversitelerde kısmen yer alırken bazılarında hiç bulunmamaktadır. Vakıf üniversitelerinin bazılarında ise yalnızca yüksek lisans programları vardır.⁶ Doktora programlarını Ankara, İstanbul, Marmara, Ege, Anadolu, Gazi, kısmen Selçuk Üniversiteleri sürdürebilmektedirler. Son yıllarda vakıf üniversitelerinde medya sistemleri, kültürel çalışmalar, görsel medya tasarımı gibi yeni programlar lisansüstü programlara eklenmeye başlamıştır.⁷

Doçentlik Sınavları

Türkiye'de 1988 yılından itibaren Üniversitelerarası Kurul tarafından iletişim alanında doçentlik sınavları açılmaya yönelmiştir. Anadolu Üniversitesi'nin öncülüğünü yaptığı ve ağır-

6 Vakıf üniversitelerinde yüksek lisans programları Bilgi, Bahçeşehir, Maltepe, Yeditepe, İstanbul Ticaret Üniversiteleri'nde bulunmaktadır.

7 İletişim üzerine yeni yüksek lisans programları Bilgi, Bahçeşehir ve Bilkent Üniversiteleri ile Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ndedir.

8 İlk doçentlik yönetmeliği itibariyle, 1988'de açılan ilk doçentlik sınavında iletişim alanı dışından öğretim üyeleri yer alırken, 1989-1991 yılları arasında oluşturulan üç kişilik jürilerde çoğu kez Oya Tokgöz, Aysel Aziz ve dışarıdan bir üye yer alırken, daha sonra Korkmaz Alemdar üçüncü üye olarak jüriye katılmıştır.

9 İkinci yönetmelik itibariyle farklı alanlardan -maliye, iktisat, işletme, edebiyat, siyaset bilimi- kişilerin kendi alanları olmadığı halde jüriye katıldıkları çok olmuştur.

lığını koyduğu bu sınavlarda "eğitim iletişimi ve planlaması", "televizyonda yapım yönetim", "sinemada yapım yönetim", "basım yayıncılık" ve "iletişim sistemleri" bilim dallarında doçentlik sınavları açılmıştır. 1988-1989 Yönetmeliği gereğince açılan bu sınavlara katılabilecek adayların kimler olabileceği yanında, doçentlik sınavları için jürilerin nasıl oluşturulabileceği çok sorun yaratmıştır.⁸

İlk yönetmelik 1993-1994 ders yılından itibaren YÖK'ce iletişim fakültelerinde bölümlerin altına yerleştirilen anabilim dallarına göre doçentlik sınavlarının düzenlenmesini öngören ikinci yönetmelik ile değiştirilmiştir. Jürilerin oluşturulması sorunu, alanında yetişmiş eğitici bulma zorluğu nedeniyle ikinci yönetmelik itibariyle yine süregelmiştir. Maliye, iktisat, hukuk, felsefe, edebiyat, siyaset, hatta mühendislik bilimlerinden gelen öğretim üyeleri iletişim alanında oluşturulan doçentlik jürilerinde yer alabilmişlerdir.⁹

Üçüncü yönetmelik 2001 yılından itibaren devreye sokulmuştur. Bugün hala yürürlükte olan 2001 yönetmeliği gereğince sosyal beşeri bilimler alanında yer alan iletişim alanında kuramsal iletişim ve uygulamalı iletişim alt başlıklarından doçentlik sınavları açılmaktadır. Jüriler bu alt başlıklara göre oluşturulmakta, adaylar seçtikleri alt başlıklara göre sınavlara girmektedir. Jüri oluşturulamaması gibi bir sorun yaşanmamakla birlikte, yine doçentlik sınavları bakımından sorunlar süregelmektedir. Sorunlardan en önemlisi Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı'nda iletişim jürilerini oluşturan komisyonun, jürilerde yer alacak öğretim üyelerinin uzmanlık alanına pek dikkat etmemesidir.

Jüri üyesi olabilecek öğretim üyesi sayısı, 2001 öncesine göre artış gösterdiği için jürilerin kurulmasında zorluk yaşanmaktadır. Yalnız, jüriler kurulurken öğretim üyelerinin uzmanlık alanlarına gerekli dikkat gösterilmediğinden, bazı jüri üyelerine incelenmek üzere çok sayıda aday dosyası düşülebilmektedir. Ayrıca, eser incelemesi yanında doçentlik sözlü sınavlarında da

bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bunlar arasında jüri üyelerinin sınavda katılmada mazeret beyan etmeleri, jüriye katılmamaları, zamanında jürilerin toplanamaması sayılabilir.

Doçentlik sınavlarında 1988'den bu yana kaç kişinin jürilerce başarılı bulunarak doçent unvanı kazandığı yönünde, Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı'nın elinde tutulmuş istatistik mevcut değildir. 20 yıla yaklaşan bir dönem içinde, doçent olanların sayısında giderek artış olduğunu gözlemlemek mümkündür. Özellikle, 2001 Doçentlik Yönetmeliği'nden sonra, doçent unvanı alanların sayısında artış olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Yalnız doçent unvanını kazananların hepsi akademik kadroda çalışmamaktadırlar. Çalışanlar ise, bazı üniversitelerin akademik kadroları içine dağılmış durumdadırlar. Aynı zamanda doçent unvanını kazanan adayların hemen üniversitelerdeki doçent kadrolarına atanmaları mümkün olamamaktadır. Bu durum, hiç kuşkusuz doçent unvanını alan adayın, yardımcı doçent, öğretim görevlisi hatta araştırma görevlisi kadrosunda beklemelerine yol açabilmektedir. Daha öz bir deyişle, bürokratik işlemler nedeniyle devlet üniversitelerinde doçentlik kadrosuna atanma belirli bir süre alabilmektedir.

Türkiye'de İletişim Eğitimi Veren Akademik Kadroların Konumunu Belirlemek Bakımından Doktora Tezleri Üzerinde Yapılan Araştırma

Türkiye'deki devlet/ vakıf üniversitelerinde mevcut akademik kadronun konumunu belirlemek bakımından, bu kadro içinde yer alan öğretim üyelerinin doktora tezlerinden başlayarak halen akademik olarak nereye geldikleri hakkında bir araştırma yapılması uygun bulunmuştur. Araştırmanın amacı doktora tezinden başlayarak öğretim üyesinin hangi alanda çalıştığını, akademik kadroda nereden nereye geldiğini belirlemek ve akademik kadronun gelişim çizgisini tartışmaya açmaktır. Araş-

10
Bu çalışmada Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nde ilk yapılan doktora tezleri konusunda bana yardım eden Yard. Doç. Dr. Ömer Özer'e teşekkür etmek isterim. Teşekkür borçlu olduğum kişiler arasında Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi kökenli, Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi araştırma görevlisi Şerife Öztürk ile Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Kütüphanesi'nden Ahmet Seten yer almaktadır.

tırmanın çerçevesini belirleyebilmek bakımından üç aşamalı veri toplama yoluna başvurulmuştur.

Araştırmada birinci aşamada doktora tezleri bakımından veri toplama yoluna gidilmiştir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iletişim konusunda tamamlanan tezler (1971-1994), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nce açılan doktora programlarında gerçekleştirilen çalışmalar (1985-1994) ile 1988'den itibaren 2004 sonuna kadar YÖK doktora programlarında bitirilen doktora tezlerinin gözden geçirilerek değerlendirilmesinin yapılması düşünülmüştür. Yapılan değerlendirmede, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ve Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi'nde tamamlanan tezlerin tümüne ulaşılmıştır,¹⁰ YÖK programlarında 1988-2004 yılları arasında hazırlanan internet ortamında yer alan ve çeşitli üniversitelerin kaynaklarından ulaşılabilen doktora tezleri için epey uğraş vermek gerekmiştir.

Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi, 1987 yılından itibaren yüksek lisans ve doktora tezlerini bazı kilit sözcükler kullanarak arşivleme yoluna gitmektedir. Arşivlenen tezlere hem merkezde, hem de kilit sözcükler kullanılarak internet üzerinden ulaşabilmektedir. YÖK ortamında yer alan doktora tezleri genel anlamda değerlendirilmeye alındığında, tezlerin arşivlenme işlemlerinin süratli bir şekilde yapılmadığı görülmüştür. Bu durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır:

1- Üniversitelerin sosyal bilimler enstitüleri yasa gereği olsa bile, Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi'ne yüksek lisans ve doktora tezlerini zamanında göndermemektedirler.

2- Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi gönderilen tezleri konularına göre bazı kilit sözcükler kullanarak arşivlemede ağır davranmaktadır. Arşive ve internete tezlerin yerleştirilmesi uzun zaman almaktadır.

3- Doktora tezleri itibarıyla kilit sözcüklere göre arşivleme çalışması yapılsa bile, sosyal bilimler, fen bilimleri, sağlık bilim-

leri, inkılap tarihi ve eğitim bilimleri enstitülerinin tezleri hangi enstitünün tezi olduğuna bakılmaksızın, kilit sözcüklere göre gruplanmakta ve arşivlenmektedir.

Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi'nde 1988'den itibaren doktora tezleri arşivlense, arşiv önemli bir boşluğu doldursa bile eksik kalan yanları çoktur. Araştırma yapacak kişinin internetteki tezleri kilit sözcüklere göre teker teker gözden geçirmesi ve tezleri belirli kategoriler içinde toplama/ayırma işlemini yapması gerekmektedir. Bu durum bir yandan araştırmacının arşivdeki eksik bilgilerle çalışmasını zorunlu kılarken, sağlıklı sonuçlara ulaşmasını da engellemekte ve zorlaştırmaktadır.

Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi'nde iletişim ana başlığı altında arşivlenmiş bulunan doktora tezlerinin sayılarını belirlemek gerçekten zordur. Hele hele özele, basın, gazetecilik, halkla ilişkiler, sinema, radyo, televizyon, yeni enformasyon teknolojileri, iletişim/etkileşim, popüler kültür gibi alt başlıklara inilmek istenirse iş daha da güçleşmektedir. İşin içine siyaset, tarih, sosyoloji, hukuk, işletme, psikoloji, eğitim, güzel sanatlar gibi disiplinler girebildiği gibi, tezin danışmanı ve tezin yapıldığı üniversite dikkate alınarak kısmen tezlerin ayrıştırılabilmesi mümkün olabilmektedir.

İkinci aşamada araştırmada veri toplamak bakımından, Yüksek Öğretim Kurulu kayıtlarına göre, basın yayın okulları ve iletişim fakültelerinin 1987'den başlayarak 2003-2004 ders yılı sonuna kadar akademik kadrolarında gerçekleşen sayısal değişikliklere bakılmıştır. Üçüncü aşamada ise devlet/vakıf üniversitelerinin 2005 yılı itibarıyla internette bulunan kimlik bilgilerini içeren akademik kadroları dikkate alınmıştır. Yapılan veri toplama çalışmaları sonucunda, araştırmada doktora tezleri bakımından kullanılacak örneklem hazırlanabilmiştir.

Araştırmada önce Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapılmış bulunan doktora tezleri ile Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde tamamlanmış bulunan tezler,

11
Bakınız Ek 1.

sayıları, kimler tarafından hangi tarihte yapıldığı belirlenmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi kayıtları ile farklı üniversitelerdeki kayıtlar dikkate alınarak elde edilen doktora tezlerinin sayıları ve kimlik bilgilerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen sayıların birleşimi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Örneklem belirlendikten sonra, tezleri yapanların kimlikleri, hangi üniversitede, hangi tarihte tamamlandığı, tezlerin başlıkları, konuları, danışmanları gösteren çizelgeler itibarıyla doktora tezleri üzerinde değerlendirmelere geçilmiştir.

Türkiye'de İletişim Alanında Öncü Çalışmalar: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Tamamlanan Doktora Tezleri (1971-1994)

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iletişim konulu doktoraların sayısı 22'dir. Bu kategori itibarıyla ilk doktoraları tamamlayanlar Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun ilk asistanları olan Ünsal Oskay, Oya Tokgöz, Aysel Aziz olmuştur. Onları Uygur Kocabaşoğlu, Nilgün Abisel ile Engin Alçora izlemiştir." Ashında ilk beş isim alana yön veren kişilerdir. İletişimin Türkiye'de bir disiplin olarak kurulmasına ön ayak olmuşlardır.

Ünsal Oskay, Oya Tokgöz, Aysel Aziz'in doktora tezlerinde televizyon, radyo gibi kilit sözcüklerin bulunmasında günün koşullarının etkisini aramak gerekir. Bunlar arasında 1964 yılında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun kurulması, Devlet Planlama Teşkilatı'nın Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda televizyonun kurulmasına izin vermesi, 1968'de Batı Alman hükümeti yardımıyla Ankara'da TRT aracılığıyla televizyon deneme yayınlarının başlaması, NATO'ya ait radyolinklerin bitmesiyle birlikte 1970 yılından itibaren Türkiye çapında tek kanallı televizyon yayınlarının yayılmaya yönelmesi sayılabilir.

Ünsal Oskay, Oya Tokgöz, Aysel Aziz'in tamamlamış oldukları doktora tezlerinin en önemli özellikleri Anglo-Amerikan iletişim kuramını tanıtırken çeşitli araştırma metodolojilerden yararlanmalarındır. Betimleyici, belgesel, görgül araştırma

yöntem ve teknikleriyle hazırlanan bu çalışmalarda, Ünsal Oskay toplumsal gelişmede radyo ve televizyonu,¹² Oya Tokgöz Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde radyo ve televizyon sistemlerini, Aysel Aziz yetişkin eğitiminde televizyonun rolünü incelemişlerdir. Üç araştırmacı daha sonra yaptıkları çalışmalarda aynı çizgiyi sürdürmeye devam etmişlerdir.

Uygur Kocabaşoğlu, Türkiye'de radyoya tarihsel açıdan bakarak, radyonun Türkiye'ye girişinden başlayarak TRT Kurumunun kuruluşuna kadar geçen dönemi incelemiştir. Nilgün Abisel Türk sinemasının işleyişi ve sorunları, Engin Alçora ise siyasal propaganda üzerinde durmuştur. 1980-1990'lı yıllarda yapılan doktora tezlerinde, yeni enformasyon teknolojileri, basın ve siyaset, televizyon ve yayın politikası, yetiştirme kuramı, radyo yoluyla propaganda, basın ve gazetecilik, popüler kültür gibi konular işlenmiştir.

Bu arada, aynı yıllar içinde Siyasal Bilgiler Fakültesi dışında yapılmış bulunan iki doktora tezinden söz etmek gerekir. Bunlar Ankara Hukuk Fakültesi'nde tamamlanan Cengiz Taşer'in ve İstanbul Hukuk Fakültesi'nde savunulan Ersan İlal'in doktora tezleridir. Aynı yıllar içinde radyo, televizyon alanında da doktora tezi olmasa bile farklı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Belki bunlar içinde önemle anılabilecek olan Muammer Aksoy'un hazırladığı Partizan Radyo çalışmasıdır.

Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde Başlayan ve Anadolu Üniversitesi'nde Tamamlanan Doktora Tezleri (1985-1994)

Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde başlayan ve Anadolu Üniversitesi'nde tamamlanan doktora tezleri, akademinin kurduğu televizyon istasyonu ile açık öğretim programları için gerçekleştirilen çalışmalardır. Çok pragmatik amaçla hazırlanan bu çalışmalar hem televizyon istasyonunun çalıştırılmasına, hem de açık öğretim programlarına yön vermiştir. Tamamlanan doktora tezleri eğitim iletişimi ve planlaması ile si-

12
Ünsal Oskay'ın doktora tezi yerine 1971 yılında TRT ödülünü kazanan *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon: Geri Kalmışlık Açısından Olanak ve Sınırlar* çalışması kullanılmıştır.

nema televizyon ağırlıklıdır.¹³ 37 adet tamamlanmış teze ulaşırlarken, bu sayı bu kategori içinde yer alan tezler bakımından örnekleme oluşturmuştur.

Eskişehir'de ilk doktora tezleri 1985 yılında tamamlanmıştır. İlk doktora alanlar arasında Levent Kılıç, Ali Cemalcılar, merhum Turan Baraz, Mehmet Kesim, Merih Zılhoğlu, Seçil Bükker yer almaktadır. 1986'da ise Sezen Ünlü, Nuray Serter, Nabi Avcı, Ülkü Üstünoğlu, A. Haluk Yüksel, Uğur Demiray doktoralarını tamamlamışlardır. 1987'de doktor olanlar arasında Haluk Gürgen, Naci Güçhan, Ergün Tunçkan ve Murat Barkan bulunmaktadır.

Sosyal Bilimler Enstitüleri'nden Alınan Doktoralar (1988-2004)

1983-1984 akademik yılında sosyal bilimler enstitülerinde disiplinlerarası iletişim anabilim dalının kurulmasıyla başlayan lisansüstü programlardan ilk doktoralar Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi'ndeki arşiv kayıtlarına göre 1988 yılında verilmiştir. 1988 yılından itibaren verilmiş bulunan doktoraların sayısını arşivleme sorunları nedeniyle tam olarak belirlemek gerçekten güçtür. Araştırmacıya göre şimdiye kadar tamamlanmış bulunan doktora tez sayısının üç yüz ellinin üzerinde olduğu şeklinde bir tahmin yapmak yanlış olmaz. Bu sayının gideerek artış göstereceği ise kesindir.

Yapılan tahmini destekler biçiminde, Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi'ndeki kayıtlar itibarıyla 344 doktora tezi ne ulaşmak mümkün olmuştur. Bu tezlerden 260 tanesi üzerinde ayrıntılı değerlendirmeler yapılarak, yapılan araştırmanın YÖK doktoraları bakımından örnekleme oluşturulmuştur.

Doktora tezleri üzerindeki ayrıntılı çalışmalar, yapılan doktora tezinin hangi tarihte, hangi üniversitede tamamlandığı, danışmanın kim olduğu açısından yürütüldüğü gibi, çalışmanın konusu, başlığı, hangi kitle iletişim aracına -gazete, dergi, radyo, televizyon, yeni iletişim teknolojileri- yönelik olduğu üze-

rinde durulmuştur. Ayrıca, konuların tekrarlanış sıklığı ile önde gelen konuların hangileri olduğu değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın içeriği, kullandığı yöntem ve teknikler üzerinde değerlendirme yapılırken, en çok kullanılan yöntem ve tekniklerin hangileri olduğu da belirlenmeye çalışılmıştır.

İstanbul ve Marmara Üniversiteleri sosyal bilimler enstitülerinden ilk doktoralar 1988 yılında verilirken, 1988-1990 yılları doktoralarının özellikleri ve danışmanlarının kimler olduğu üzerinde durmakta yarar bulunmaktadır. Anılan doktoralar arasında İstanbul Üniversitesi'nde tamamlananların, konu başlıklarında televizyon izleme, televizyon izleyiciliği, uydu yayınları ve kablolu televizyon, Radyo Televizyon Üst Kurulu, kişilik ve toplum etkileşimi, halkla ilişkiler, televizyon sistemlerinde yeni düzenlemeler, televizyon yayıncılığı ve siyasi çevre, kitle iletişim araçlarının uluslararası sorumluluğu ve iletişim ahlak kuralları, Orta Karadeniz bölgesi yerel basınının sorunları ve çözüm önerilerini işledikleri görülmektedir. Danışmanlar arasında ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri olan Niyazi Öktem, Tayfun Akgüner, Kayıhan İçel ve Ersan İlal yer almaktadır.

Marmara Üniversitesi'nde ise konular İstanbul Üniversitesi'ne göre farklılık göstermektedir. Cumhuriyet döneminde Türk Basınında kadın gazeteciler, Times'in 200 yılı (1785-1985), Hürriyet Gazetesi'nin sistematik tahlili, 1980 sonrasında Türk sinemasının toplumsal olaylara yaklaşımı işlenen belli başlı konulardır. Danışmanlar arasında yine İstanbul Üniversitesi'nden İsmet Giritli, Birol Emil ve Alim Şerif Onaran'ın yer aldığı görülmektedir. Dikkat edilirse, yapılan tüm çalışmalarda betimleyici veya görgül yöntemlerin kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Gerek İstanbul gerekse Marmara Üniversitesi'nde tamamlanan doktora tezlerinin Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Eskişehir İktisadi ve İdari İlimler Akademisi'nde tamamlanan doktora tezleriyle konuları yönünden bazı benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Belki asıl önemli olan İstanbul

Üniversitesi'nde Alaattin Asna tarafından hazırlanan ilk halkla ilişkiler konulu doktora tezinin tamamlanmış olmasıdır. İstanbul Üniversitesi'nde televizyon ağırlıklı, Marmara Üniversitesi'nde ise gazetecilik ağırlıklı tezlerle birlikte sinema ağırlıklı bir doktora tezinin yapılmış olması önemlidir.

Bu arada 1988-1990 yılları arasında İstanbul ve Marmara Üniversiteleri'nde doktoralarını tamamlayanlar arasında bugün bazı devlet ve vakıf üniversitelerinde öğretim üyesi olan isimler de bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan Nurçay Türkoğlu, Alaattin Asna Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Nurdoğan Rigel İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Jale Sarmaşık İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde çalışmaktadırlar. Marmara Üniversitesi'nden doktora alan Filiz Balta Peltekoğlu, Şükran Esen, Semra Atılğan Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Yasemin Giritli İnceoğlu Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde görevlidir. İstanbul Üniversitesi'nden doktora alanlar arasında yer alan Mahmut Oktay Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Bülent Çaplı Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Simten Gündeş ve Şermin Tekinalp İstanbul Kültür Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi'nde görev yapmaktadırlar.

1991 yılından itibaren anılan her iki üniversiteden doktora alanların sayısı artış göstermektedir. 1993 yılında ise Ankara ve Ege Üniversiteleri'nden verilen ilk doktoralar devreye girmektedir. 1995 yılında Anadolu ve Gazi Üniversiteleri'nden verilen doktoralar diğer doktora katılmaktadır. Doktora sayısında görülen asıl artışın 1990'lı yılların son yıllarında olduğunu belirtmek gerekmektedir. Selçuk Üniversitesi'nde ilk doktoralar 2000 yılında verilmeye başlanmaktadır.

İletişim alanında farklı alanlardan danışman seçilmesi olgusu, 1996 yılından itibaren, iletişim alanında doktora almış olanların doktora danışmanı olmaları ile kırılabilmektedir. Bu bağlamda değinilmesi gereken diğer bir olgu ise, aynı yıl ve üniversite içinde tamamlanan doktora tezleri itibariyle en çok han-

gi öğretim üyesinin doktora danışmanlığı yaptığıdır. Bütün bunlar bir yana, hangi üniversitelerde 1988-2004 yılları arasında seçilen örneklem itibariyle kaç doktora tezinin tamamlandığına bakmakta yarar bulunmaktadır.

YÖK doktoraları diye adlandırabileceğimiz doktoraları kendi aralarında üniversitelere göre sıralarsak, İstanbul ve Marmara Üniversiteleri'nin 1988 yılından itibaren en çok doktora veren üniversiteler olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki üniversiteyi, Ankara, Ege, Anadolu Üniversiteleri izlemektedir. Örnekleme giren 260 doktora tezi itibariyle İstanbul Üniversitesi'nden 86, Marmara'dan 64, Ankara'dan 36, Ege'den 31, Anadolu'dan 30 doktora tezine ulaşılabilmektedir. Selçuk'tan 12, Gazi'den ise 7 doktora tezi değerlendirilmiştir. Hiç kuşkusuz ulaşılamayan tezler olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Bu sayıların giderek artacağı yönünde eğilimlerin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. İstanbul ve Marmara Üniversiteleri'nin 1988'den 2003'e kadar doktora tezi verme yönünden önde gelmesi, İstanbul'un medyanın merkezi olma durumuyla ve her iki üniversitenin konumuyla ilişkilidir.

İstanbul Üniversitesi'nde 1950 yılında İktisat Fakültesi içinde Gazetecilik Enstitüsü açılarak, üniversite düzeyinde gazetecilik eğitimi başlatılmıştır. Marmara Üniversitesi'ne ise akademiye ilk özel gazetecilik eğitimi yapan okul yasal düzenleme sonucu bağlanmıştır. Bu nedenle, İstanbul'da bulunan her iki üniversite başlangıçta iletişim eğitimi verecek kadroları olmasa bile, farklı disiplinlerden gelen öğretim üyelerinin verdiği eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle, sosyal bilimler enstitüleri içinde disiplinlerarası iletişim anabilim dalında doktora yapma olanağını tanımışlardır.

Her iki üniversiteden doktora alanların bir kısmı iletişim eğitimi verecek kadroların oluşmasına katkıda bulunurlarken, diğer bir kısmı ise farklı alanlarda çalışmayı uygun görmüşlerdir. Hiç kuşkusuz, akademik kadrolarda çalışmayı uygun görenler, halen İstanbul ve Marmara Üniversiteleri iletişim fakül-

14
Ege Üniversitesi İletişim
Fakültesi, Dokuz Eylül
Güzel Sanatlar
Fakültesi'nde yapılan
doktora çalışmaları ile
kadrosunu
zenginleştirmektedir.

telerinin eğitim kadrosunun belkemiğini oluşturmaktadırlar. Bu durumun yıllar içinde özellikle Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde daha kemikleşmiş bir özellik kazandığı, akademik kadrolarda yer alanların konumlarından açık ve seçik olarak görülebilmektedir.

Ankara, Ege, Anadolu Üniversiteleri'nden alınan doktora- lar, akademik kadroların oluşmasında önemli rol oynamıştır de- nilebilir. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden gelen geleneksel akademik yaklaşımı YÖK'le birlikte hem disiplinlerarası iletişim anabilim dalı, hem de halk- la ilişkiler ve tanıtım, radyo televizyon ve sinema, gazetecilik anabilim dalları itibariyle sürdürmeye devam etmiştir. Anadolu Üniversitesi Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ile başlayan geleneğini sürdürmeye devam ederken, Ege Üniversi- tesi kendi geleneğini kendisi yaratma yoluna gitmiştir denilebi- lir.¹⁴

Konular itibariyle tamamlanmış bulunan doktora tezleri değerlendirmeye alındığında, en çok doktora tezinin halkla iliş- kiler konusunda yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum konu- nun Türkiye'deki popülerliğiyle ve halkla ilişkiler uygulamala- rıyla ilişkilidir. Halkla ilişkiler konusunda yapılan doktora tez- lerini, televizyon konusunda yapılanlar izlemektedir. Üçüncü sırada basın ve sorunları yer alırken, iletişim/etkileşim/kitle iletişim araçları, popüler kültür, basın tarihi, reklam ve pazarla- ma, yeni enformasyon teknolojileri, iletişim hukuku, radyo ya- yınları şeklinde yapılan doktora tezlerini sıralamak mümkün- dür. Tez konularının çeşitlenmesi, farklı konularda ve başlıklar- da tez çalışmalarının yapılması sağlıklı bir gelişmenin işareti sa- yılabilir.

Belki üzerinde önemle durulması gereken ise, YÖK katego- risine giren tezlerin ne şekilde ve nasıl hazırlandığıdır. Biçimsel özellikleri itibariyle bu kategori içinde yer alan tezler varsayım sınavan ve varsayımı olmayan çalışmalar şeklinde kabaca ikiye ayrılabilir: Varsayım sınavan çalışmalar genelde görgül ve ana-

litik özellikler taşıyan tezler olarak yapılmaktadırlar. Varsayımı olmayan çalışmalar ise betimleyici çalışmalar olarak göze çarp- maktadırlar. Ayrıca, sorulan sorulara yanıt arama şeklinde ha- zırlanmış bazı betimleyici çalışmalar da yok değildir.

Tezlerin nasıl bir kaynak çalışması yapılarak hazırlandığı- na bakmakta yarar bulunmaktadır. Salt Türkçe kaynak kullanan doktora tezleri olduğu gibi, Türkçe ve yabancı dilde kaynak kullanan tezler de hazırlanmıştır. Yabancı dilde kullanılan kay- nakların büyük çoğunluğu İngilizce iken, diğer yabancı dillerde kaynak kullanımının daha düşük oranda olduğu görülmüştür. Doktora tezlerinde yabancı kaynaklara başvuranlar yarıya ya- kındır.

YÖK kategorisinde yer alan doktora tezleri kullanılan yön- tem ve teknikler itibariyle değerlendirmeye alındığında, genel- de en yoğun olarak tercih edilen tekniğin içerik çözümlemesi ol- duğu görülebilmektedir. İçerik çözümlemesi tekniğinin kullanıl- masının hazırlanmış bulunan doktora tezleri itibariyle üniversi- teden üniversiteye göre değişiklik gösterdiğini söylemek gere- kir. Ayrıca bu tekniğin başarılı ve iyi bir şekilde tezlerde uygu- landığını söylemek zordur. İçerik çözümlemesi tekniği dışında farklı yöntem ve teknikler kullanılmakla birlikte, büyük bir yo- ğunluğa sahip değildir.

Çiler Dursun içerik çözümlemesinin özellikle 1995'ten son- ra gerek yüksek lisans gerekse doktora tezlerinde en çok rağbet edilen bir teknik olduğunu, metin analizi tekniği olarak uygu- lanan söylem çözümlemesinin, içerik çözümlemesini izlediğini belirtmektedir. Bu durum hala, hiç kuşkusuz doktora tezlerinde kullanılan yöntem ve tekniklerde bir yaklaşım sorunu yaşandı- ğına işaret eder niteliktedir. Yöntem ve teknikler bakımından yabancı literatürün üniversiteler genelinde ve özelinde yakı- nıdan ve dikkatli bir şekilde izlenmemesi ve özümsememesi so- nucu olarak karşımıza çıkan bu durumun ne kadar bir süre da- ha devam edeceğini kestirmek hayli zordur.

Tamamlanan doktora tezlerinde yaşanan bütün sorunlara karşın, Türkiye'de iletişim araştırmalarının yeni arayışlar içinde olduğunu söylemek gerekir. Yeni arayışların getireceklerini, sonuçlarını tartışmak, değerlendirmelerini yapmak hiç kuşkusuz karşımızda durmaktadır. Sağlıklı bir ortamda tartışmaların yapılması, ileriye dönük adımların atılmasını beraberinde getirebileceği gibi, iletişim araştırmalarında yeni gelişmelere yön verebilecektir.

Değerlendirme

Çalışmada Türkiye'de iletişim eğitimi veren kadro hakkında durum saptaması yapma yanında, çeşitli kategorilerde yer alan doktora tezleriyle iletişim eğitimi veren kadronun gelişim çizgisi ve iletişim alanında lisansüstü eğitimin durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Amaç, Türkiye'de iletişim eğitimi bakımından lisansüstü eğitimin kurumsallaşma düzeyini belirlemek olduğu kadar, sayıları giderek artan devlet/vakıf üniversitelerindeki akademik kadronun konumunu tartışmaya açmak olmuştur.

Türkiye'de iletişim fakültelerinde mevcut bulunan akademik kadronun konumunu belirlemek bakımından yapılan bu çalışmadan çıkan sonuçları üç başlık altında toplamak mümkündür:

- 1- Türkiye'de devlet/vakıf üniversitelerinde iletişim eğitimi veren kadronun açılımı ve konumu.
- 2- Mevcut eğitim kadrosunun gösterdiği eğitim çizgisi.
- 3- İletişim lisansüstü programlarında sürdürülen eğitimin biçimi ve yapısı.

Türkiye'de Devlet/Vakıf Üniversitelerinde Mevcut Eğitim Kadrosunun Konumu ve Açılımı

YÖK'ün 1989 yılından itibaren verdiği sayısal veriler, Türkiye'de basın yayın okullarından iletişim fakültelerine akademik kadrodaki değişimler ile iletişim fakültelerindeki kadro-

nun nasıl bir gelişim çizgisi izlediğini göstermektedir. Daha başka deyişle, yıllar itibariyle akademik birimlerde profesör, doçent, yardımcı doçent, öğretim görevlisi, uzman, okutman, araştırma görevlisi ne kadar artış göstermiştir sorusuna 2003-2004 yılı sonu itibariyle yanıt bulunabilmektedir. Bu veriler resmi veriler olarak artış sayıları hakkında bilgi vermektedir.

Devlet/vakıf üniversitelerinin internetteki kimlik kayıtları ise -hepsinde olmasa bile- profesör, doçent, yardımcı doçentlerin kimler olduğunu ve hangi bölümlerde/alanlarda çalıştıklarını göstermektedir. Doğal olarak, bu kayıtlar büyük bir çoğunlukla her yeni alınan akademik unvanla birlikte düzeltilmektedir. YÖK'ün verdiği sayısal verilerle, internetteki kimlik kayıtlarını birleştirildiğinde, iletişim alanında eğitim veren akademik kadronun hem sayısal hem de unvan ve isimlere göre görünümü ortaya çıkmaktadır.

2003-2004 akademik yılı itibariyle Türkiye'de mevcut devlet/vakıf üniversitelerindeki öğretim elemanı sayısı 787'dir. Devlet üniversitelerindeki iletişim fakültelerinde 73 profesör görev yaparken, vakıf üniversitelerinde bu sayı ancak 23'tür. Devlete ait iletişim fakültelerinde 35 ve 122 yardımcı doçent bulunurken, bu sayılar sırasıyla vakıf üniversitelerinde 8 doçent ve 18 yardımcı doçent şeklindedir. Bu sayılar YÖK verilerine göre 15 devlet ve 8 vakıf üniversitesindeki durumu bize gösterir niteliktedir.

1988-1989 öğretim yılı itibariyle beş basın yayın yüksek okulunda mevcut öğretim elemanı sayıları -104 öğretim elemanı mevcuttur- 2003-2004 akademik yılı itibariyle, devlet/vakıf üniversitelerindeki iletişim fakültelerindeki ve Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nin öğretim elemanı sayısı ile karşılaştırıldığında, sayısal olarak büyük bir değişime işaret eder niteliktedir. Asıl değişim basın yayın yüksek okullarından iletişim fakültelerine dönüşüm -1992-1993 öğretim yılı- ile birlikte görülmeye başlamıştır.

15
Vakıf üniversitelerinde iletişim fakülteleri sırasıyla İstanbul'da 1997'de Yeditepe, Maltepe, Bilgi, 2000'de Bahçeşehir, 2001'de İstanbul Ticaret, Ankara'da 1997'de Başkent Üniversiteleri içinde açılırken, devlet üniversitelerinde İstanbul'da 1994'te Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi, 1997'de Erzurum'da Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Elazığ'da Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, 1998'de Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, 1999'da Antalya'da Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2001'de Kayseri'de Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2004'te Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi kuruldu. Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Doğu Akdeniz, Uluslararası Kıbrıs, Yakındoğu, Lefke Avrupa Üniversiteleri'nde iletişim fakülteleri ve bölümleri bulunmaktadır.

Beş basın yayın okulundan hareketle günümüze kadar gerek devlet gerekse vakıf üniversiteleri bakımından iletişim fakültesi sayısı devamlı olarak artış göstermiştir. Sayısal artışın asıl görülmeye başlandığı yıl ise 1990'lı yılların ortasıdır. Vakıf üniversitelerinin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte, hem devlet hem de vakıf üniversitelerindeki iletişim fakültesi sayısı artış göstermeye yönelmiştir.¹⁵ Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kurulan iletişim fakültelerini bu sayıya eklediğimizde, sayının büyüklüğünün ne denli olduğu açık seçik olarak görülmektedir.

Ayrıca yıllar içinde öğretim üyesi sayısı itibariyle nasıl bir değişim gösterdiğine bakmak gerekmektedir. Öğretim elemanı sayısında bir değişim, gelişme olmuştur. Yalnız bu değişim iletişim fakültesi sayısı ile oranlandığında, gelişmenin yeterli olmadığını söylemek gerekir. Bu nedenle, 2003-2004 akademik yılı itibariyle mevcut bulunan profesör, doçent ve yardımcı doçent sayılarını dikkatli bir biçimde değerlendirmek gerekmektedir.

En çok profesörü olan devlete ait iletişim fakültesi 16 profesörle Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'dir. Bu üniversiteyi 12 profesörle Ankara ve Anadolu Üniversiteleri ve 8 profesörle Gazi İletişim Fakülteleri izlerken, doçent sayıları Ankara'da 7, Ege'de 6, Marmara ve Gazi Üniversiteleri İletişim Fakülteleri'nde 4 şeklindedir. Yardımcı doçent sayısı Ankara'da 8, Ege'de 24, İstanbul'da 17, Anadolu'da 25'tir.¹⁶

Vakıf üniversitelerindeki iletişim eğitimi veren kadro yıllar itibariyle devamlı olarak değişiklik göstermektedir. Gerek vakıf üniversitelerinin kendi içinde gerekse devlet üniversitelerinden vakıf üniversitelerine doğru bir değişiklik her zaman yaşanabilmektedir. Bu nedenle, vakıf üniversitelerinin kadrolarının çok dinamik bir özellik taşıdığını söylemek yanlış olmamaktadır. Bu özellikleri itibariyle, vakıf üniversiteleri iletişim fakülteleri öğretim üyesi bulma yönünden bulabildikleri ile yetinme durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle, vakıf üniversitelerinin ileti-

şim kadrosunda akademik unvanlı öğretim üyeleri yanında, öğretim üyesi unvanı verilerek çalıştırdıkları sektörden tanınmış kişilerin yer alması gayet olağan bir yaklaşım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlete ait bulunan 1990'lı yılların ortasında kurulan Galatasaray ve Kocaeli Üniversiteleri İletişim Fakülteleri, İstanbul faktörü nedeniyle öğretim üyesi bulma bakımından fazla sorun yaşamazlarken, Akdeniz, Atatürk, Fırat, Erciyes, kısmen Selçuk öğretim üyesi sıkıntısı çeker durumdadırlar. Son yıllarda kurulan yeni iletişim fakülteleri ise, hemen hemen öğretim üyesinden yoksundur. Öğretim kadrosu oluşturma yönünden bu durumun ileriki yıllarda da süreceğini söylemek yanlış olmaz. Devamlı olarak sayısı artan iletişim fakültelerinin eğitim açısından sorunlarla dolu olarak eğitim yapmak durumunda kalacakları ise kesindir.

Vakıf üniversitelerinin iletişim fakültelerinin öğretim kadrosu oluşturma sorunu ciddi bir biçimde vardır. Öğretim üyesi bulmakta vakıf üniversitelerinin sıkıntı çektikleri açıktır. Akademik unvanlı öğretim üyesi bulma zorluğu nedeniyle, sektörden gelen öğretim görevlisi unvanı verilmiş kişilerle eğitim sürdürülmeye çalışılmaktadır. Kadro oluşturma ve bulma yönünden sorunlar vakıf üniversitelerinde yakın bir gelecekte de ciddi bir biçimde devam edeceğe benzemektedir .

Öğretim üyesi yetiştirilmektedir, fakat yetişen öğretim üyesi sayısının, sayısı devamlı olarak artan devlet ve vakıf üniversitelerinin iletişim fakültelerindeki kadroların oluşturulmasında yeterli olmadığını ortadadır. Farklı disiplinlerden gelen öğretim üyeleri ile bu açık kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu disiplinler genelde sosyoloji, siyaset bilimi ve işletmedir.

Yeni bir yaklaşım biçimi olarak gelişmiş düzeydeki devlet üniversiteleri iletişim fakülteleri içinde öğretim üyelerinin yer değiştirmesinin görülmeye başlamasıdır. Özellikle, yer değiştirme İstanbul/Marmara Üniversiteleri ile İstanbul/Kocaeli, İs-

16
Devlet üniversitelerinde internetteki kimlik bilgilerine bakıldığında Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nde 35, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde 21, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde 24, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde 16, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde 17, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde 15 yardımcı doçent bulunmaktadır.

tanbul/Selçuk ve kısmen Marmara/Galatasaray Üniversiteleri İletişim Fakülteleri arasındadır. Bu yaklaşım biçiminin sağlıklı bir yaklaşım olarak, eğitim veren kadrolara canlılık kazandıracağı gibi, aynı zamanda iletişim eğitiminde sağlıklı bir etkileşime yol açacağı söylenebilir.

Hiç kuşkusuz, gelişmiş farklı üniversitelerde yetişmiş bulunan öğretim üyelerinin üniversitelerarasında değişimini hem lisans hem de lisansüstü iletişim eğitiminin kurumsallaşmasının işlevselliğini arttırabilecek şekilde yorumlamak mümkündür. Bu değişim kurumsallaşmış üniversitelerden kurumsallaşmamış üniversitelerin iletişim fakültelerine doğru yönelirse, işlevsellik gerçek anlamda artış gösterebilecektir. Bu yönde bir değişimin izlerine rastlamak henüz mümkün değildir.

Vurgulanması gereken diğer bir önemli nokta ise, bazı devlet üniversitelerinde mevcut iletişim fakültelerindeki öğretim üyesinin yoğunluğudur. Gerçekten Ege, Marmara ve Anadolu Üniversiteleri'nin internetteki kimlik kayıtları gözden geçirildiğinde, Ankara, Gazi ve İstanbul Üniversiteleri'ne göre daha fazla öğretim elemanına sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Özellikle Ege, Marmara, Anadolu Üniversitesi'nde bu sayılar diğer devlet üniversitelerine göre fazladır.

Ege, Marmara Üniversiteleri'nin iletişim fakültelerinde bölümler itibariyle her anabilim dalında bulunan öğretim elemanı sayısı -profesör, doçent, yardımcı doçent ve araştırma görevlisikabarıktır. Ankara Üniversitesi'nde profesör sayısı, doçent ve yardımcı doçent sayısına göre fazlalık göstermektedir. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi ile İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çok sayıda yardımcı doçent bulunmaktadır.

Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Mevcut Bulunan Eğitim Kadrosunun Gösterdiği Eğitim Çizgisi

Bugün Türkiye'de mevcut devlet/vakıf üniversitelerinin iletişim kadrosunda yer alan öğretim üyelerinin nasıl bir eğitim

görevler bu kadrolarda yer aldıklarına baktığımızda dört ana çizginin egemen olduğu görülmektedir. Yalnız bu çizgiler tek başlarına egemenliklerini sürdürmemekte, karma bir gruplanma itibariyle çeşitli eğitim kadrolarında yer alabilmektedir. Dört ana eğitim çizgisini sırasıyla şöyle sıralamak mümkündür:

1- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora programlarından alınan doktoraların oluşturduğu çizgi.

2- Milli Eğitim Bakanlığı burslarıyla yurtdışında doktora-rını tamamlayanların oluşturduğu çizgi.

3-Anadolu Üniversitesinin verdiği ilk doktoraların oluşturduğu çizgi.

4- YÖK programları çizgisi.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden alınan doktoralar görgül, be-timleyici, belgesel, eleştirel çalışmalar olarak iletişim alanının kurulmasına ön ayak olmuşlardır. Bu doktoralar ister Anglo-Amerikan kuramı, ister eleştirel kuram ağırlıklı olsunlar, Türkiye'deki iletişim alanındaki uygulamalara da öncülük etmişlerdir. Anadolu Üniversitesi doktoraları pragmatik amaçla hazırlanmış doktoralardır. Bu nedenle, bu doktoralar bir yandan Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi'nde verilecek programların hazırlanmasına, diğer yandan Eskişehir Televizyonu'nun kurulmasına yardımcı olmuşlardır.¹⁷ Yurtdışından alınmış iletişim konulu doktoraların sayısı fazla olmamakla birlikte, alana farklılık kazandırdığı ortadadır.

Asıl üzerinde durulması gereken ise YÖK programlarından alınan doktoraların iletişim alanına ve iletişim araştırmalarına katkısıdır. Başlangıçta İstanbul ve Marmara Üniversiteleri'nin verdiği doktoralarla başlayan bu çizgiye daha sonra Ankara, Ege, Anadolu, Gazi ve Selçuk Üniversiteleri'nin katkısı zaman içinde görülmeye başlanmıştır. 1988-2004 yılları itibariyle verilmiş bulunan -bulunabilen doktora sayıları itibariyle- doktoralarda İstanbul ve Marmara Üniversiteleri'nin hala önde gittiğini söylemek yanlış olmaz. Ankara, Ege, Anadolu Üniversite-

17 Anadolu Üniversitesi eski rektörü ve halen Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı olan Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen ve arkadaşlarının ileriye dönük vizyonu Eskişehir Televizyonu ile Açık Öğretim Fakültesi ve İletişim Bilimleri Fakültesi'nin kurulmasının gerçekleşmesinde büyük rol oynamıştır.

leri'nin son yıllarda doktora verme yönünden hamle yaptıkları görülmektedir. Bu hamlenin verilen doktoralar itibariyle -kesin sayılara ulaşılabilirse- hangi üniversite lehine sonuçlanacağını belirleyebilmek, ancak yıllar itibariyle karşılaştırma yapma yoluyla mümkün olabilecektir.

Bu bağlamda üzerinde durulması gereken diğer bir husus doktora tez danışmanlarının kimler olduğu, hangi disiplinlerden ve üniversitelerden geldiğidir. İstanbul ve Marmara Üniversiteleri'nden verilen ilk YÖK doktoralarını yönetenlerin hepsi İstanbul Hukuk Fakültesi kökenlidir. Akademik olarak tarihinde iki kez üniversite reformu geçiren İstanbul Üniversitesi'nden yetişen hukukçuların, iletişim alanında verilen ilk doktoraları yönetirken hukuk alanının ideali gösteren çerçevesinden, iletişime yönelik olarak yararlandıkları ileri sürülebilir. Verilen ilk doktoralar itibariyle doktora tezlerinin gerek içeriğine gerekse danışmanlarının kimler olduğuna bakıldığında, İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi kökenli öğretim üyelerinin- Ni-yazi Öktem, Tayfun Akgüner, Kayıhan İçel ve İsmet Giritli- kuramsal ve görgül çalışmalara öncülük ettikleri görülebilmektedir.

Ankara Üniversitesi'nden verilen ilk YÖK doktoralarına bakıldığında Siyasal Bilgiler Fakültesi çizgisini izlediği söylenebilir. Bu çizgi giderek iletişim kuramı ve uygulamaları ağırlıklı olarak bir gelişim çizgisi izlemeye yönelmektedir. Anadolu ve Ege Üniversiteleri'nden verilen YÖK doktoraları Ankara'ya göre daha farklı bir çizgi izlemektedir. Uygulamaya yönelik, pragmatik amaçla hazırlanmış tezler olarak, Ege ve Anadolu Üniversiteleri'nden verilen doktora tezlerinin iletişim alanı literatürüne katkıları oluğu unutulmamalıdır. Her iki üniversitenin kendine göre çizgisi bulunduğunu ise özellikle belirtmek gerekir.

Hiç kuşkusuz değerlendirilmeye çalışılan eğitim çizgileri yanında, Marmara, Ege, Gazi Üniversiteleri'nin eğitim kadrolarında sosyoloji, hukuk, siyaset, işletme, iktisat, edebiyat alanlarında doktora çalışmalarını tamamlamış, fakat iletişim eğitimi

alanında çalışmayı uygun bulan bir çizginin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu durum kısmen Ankara, İstanbul, Anadolu, Marmara Üniversiteleri'nde de bulunmaktadır, fakat bu durumda bulunan öğretim üyelerinin sayısı fazla değildir. İletişim eğitimi dışında doktoralarını tamamlamış bulunan öğretim üyelerinin aynı zamanda Galatasaray, Kocaeli, Akdeniz, Fırat, Atatürk, Selçuk Üniversiteleri'nde de çalıştıkları görülmektedir.

Günümüzde, gerek devlet gerekse vakıf üniversitelerinin eğitim kadrosunun, karma bir modelden oluştuğunu söylemek yanlış olmaz. Bir yanda doktoralarını iletişim alanından alarak akademik basamaklara yükselmiş bulunanlar yer alırken, diğer yanda farklı alanlarda doktoralarını tamamlamış olmakla birlikte, iletişim alanında çalışmayı uygun bulanların bulunduğu bu karma kadro, hem lisans hem de lisansüstü eğitimi sürdürmeye devam etmektedirler.

Bu karma modelin zaman içinde iletişim eğitimi doktorası almış olanlardan oluşan bir çizgiye doğru evrileceğine dair ümit beslemenin önemi ortadadır. Yardımcı doçent sayılarının iletişim fakülteleri kadroları içinde giderek artış göstermesi bu durumun açık bir göstergesidir. Doğal olarak, böyle bir evrim görülese bile, uzun bir süre alması nedeniyle, içinde yine de farklı disiplinlerden gelen öğretim üyelerini belirli bir ölçüde barındırması kaçınılmazdır.

İletişim Eğitimi Veren Programların Biçimi ve Yapısı

YÖK'le birlikte 1983-1984 akademik yılından itibaren başlayan iletişim alanındaki lisansüstü eğitim programları, yirmi yıla yakın bir dönem içinde, farklı üniversitelerde yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının tamamlanmasını beraberinde getirmiş bulunmaktadır. Yüksek Öğretim Kurulu Tez İzleme Merkezi'nin arşiv kayıtları gözden geçirildiğinde, 1987 yılından itibaren yüksek lisans, 1988 yılından itibaren ise doktora tez kayıtlarına ulaşılabilir. Genelde bu kayıtlar gözden geçirildiğinde ise, yüksek lisans tez sayısının tamamlanan doktora tez sayısına göre fazla olduğu göze çarpmaktadır.¹⁸

18
YÖK Tez İzleme
Arşivi'nde iletişim
alanında 1200'ün üzerinde
yüksek lisans ve doktora
tezi bulunmaktadır.

Bu durum, hiç kuşkusuz iletişim alanında doktora eğitiminin hala yüksek lisans eğitimine göre daha az tercih edildiğinin tipik bir göstergesidir denilebilir. Seçkin bir eğitim olan lisansüstü eğitim, lisans eğitimine göre daha az tercih edilen bir eğitimidir. Doktora eğitimi ise, yüksek lisans eğitimine göre daha az tercih edilen bir eğitim olarak, daha çok akademik yaşamda çalışacak olanlar tarafından tercih edilir gözükmektedir. Belki bu noktada vurgulanması gereken en önemli nokta, iletişim alanındaki doktora eğitiminin Türkiye'de hangi üniversitelerin programlarında yer aldığıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'de gerek devlet, gerekse vakıf üniversitelerinde yüksek lisans eğitim programları eğitim kadrosundaki eksiklikler nedeniyle açılmazken, doktora programları ancak bazı devlet üniversitelerinde yer alabilmektedir. Doktora programlarının belli sayıda devlet üniversitesinde yer alması, hiç kuşkusuz bu eğitimi verecek olan kadronun bulunmasıyla ilişkilidir. Eğitim kadrosunun bulunması, doktora programlarının açılmasını, verilecek derslerin neler olacağını, dersleri kimlerin vereceğini belirlemede önemli rol oynamaktadır.

Halen doktora programları, İstanbul, Marmara, Ankara, Ege, Anadolu, Gazi ve kısmen Selçuk Üniversiteleri'nde yer almaktadır. Verilmekte olan eğitimin yeterli/yetersiz, iyi/kötü olduğunu ileri sürmek zordur. Şimdiye kadar Türkiye'de verilmiş, verilmekte olan iletişim alanındaki doktora eğitimi üzerinde hiç araştırma yapılmamış olduğundan, ancak YÖK itibarıyla tamamlanmış bulunan doktora tezlerinin bazı üniversitelerin akademik kadrolarında yer alan öğretim üyelerinin yetiştirilmesinde işlevsel olduğunu kabul etmek gerekir.

YÖK doktora programlarından geçerek halen devlet ve vakıf üniversitelerinin iletişim eğitimi kadrosunu oluşturan öğretim üyesi sayısı üzerinde de durmak anlamlı olmaktadır. Halen profesör ve doçent sayısı çok fazla sayıda olmamakla birlikte, yardımcı doçent sayısının artış gösterdiği görülmektedir. Yalnız

anılan öğretim üyelerinin genelde Marmara, Ege, Anadolu, İstanbul, Ankara, Gazi, Selçuk, Kocaeli, Galatasaray Üniversiteleri'nde dağılmış olarak yer aldıkları dikkatten uzak tutulmamalıdır. YÖK'le birlikte iletişim alanında yetiştirilen eğitim kadrosu yanında, farklı disiplinlerde yetiştirilmiş bulunan eğitim kadrosunun doktora eğitim programlarında ders verdiği ise bir gerçektir.

Doktora programlarının olduğu kadar yüksek lisans programlarının niteliğinin ve düzeyinin yükseltilmesi, bu programların dünya düzeyindeki yeniliklere göre geliştirilmesi, mevcut program sayısının artırılması gerçeği önümüzde durmaktadır. Bu yönden önlemlerin alınması zorunludur. Ancak bu şekilde, lisansüstü programlarından mezun olanların daha nitelikli ve donanımlı bir biçimde yetiştirilebileceği ortadır. Doktora alanlarının sayısı, iletişim eğitimi kadrolarının nitelikli bir şekilde yetiştirilmesiyle olduğu kadar, yeni doktora programlarının açılmasıyla teşvik edilebilir.

Hiç kuşkusuz, eğitim kadrolarının oluşturulması politikası ile yakından ilişkili olan hükümet politikalarının devrede olmasıyla Türkiye'de iletişim eğitimi kadrolarının yetiştirilmesi konusunda ileriye dönük adımlar atılabilir.¹⁹ Fakülte açmak, öğrenci sayısını arttırmak, iletişim eğitiminin popülaritesine katkıda bulunmakla birlikte, eğitimin nasıl ve ne şekilde yapılacağı öğretim üyesinin nereden temin edileceği yönündeki sorunları çözememektedir. Taşıma suyla değirmenin dönmediği kesindir. İletişim eğitiminin Türkiye'de 50 yılı aşkın bir süredir devam etmesi, bu eğitimin kurumsallaşmasını beraberinde getirmektedir. Yalnız lisansüstü eğitim bakımından halen kurumsallaşmadan söz etmek safdillik olur.

Gerçekten iletişim eğitimi yapmak kadar bu eğitimi verenleri yetiştirmek önemli bir politika sorunudur. İletişim eğitimi veren kadroların kurumsallaşmış bir lisansüstü eğitimden geçtiklerini söylemek için zaman henüz erkendir. Kurumsallaşma gerçekleşse bile, öğretim üyesi sayısında artışı beraberinde geti-

19 AK Parti Hükümetinin 2002 yılı genel seçimi sonunda iktidara gelmesinden itibaren, Türkiye'de mevcut devlet üniversiteleri yardımcı doçent, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, uzman ve okutmanı kadrolarına alma yönünden büyük sıkıntı çekmektedirler. Bu durum bir yandan AK Parti hükümetinin YÖK'ü değiştirme politikası diğer yandan, akademik kadrolar bakımından uyguladığı politika ile yakından ilişkilidir.

receğini, bunların fakülteler içinde dengeli bir şekilde dağılımına neden olabileceğini söylemek zordur. İşe olumlu yönden bakıldığında ise, umutlu olmanın gerekliliğini vurgulamak gerekir.

Ek 1. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Alınan Doktoralar (1971-1994):

Ünsal Oskay (1971), Oya Tokgöz (1972), Aysel Aziz (1975), Uygur Kocabaşoğlu (1978), Nilgün Abisel (1979), Engin Alçora (1982), Muharrem Varol (1985), Sacide Vural (1985), Aydın Uğur (1986), Erol Mutlu (1986), Veysel Batmaz (1987), Murat Güvenir (1987), Haluk Geray, Sevda Alankuş, Eser Köker (1988), Sezer Akarcalı, Ahmet Tolungüç, Ahmet Tan, (1989), Meral Özbek (1990), Ümit Atabek (1991), M. Kemal Öke (1992), Nilgün Gürkan (1994).

Ek 2. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi-Anadolu Üniversitesi Doktoraları (1985-1993):

Levent Kılıç, Dursun Gökdağ, Ali Cemalcılar, Turan Baraz, Merih Zılloğlu, Seçil Büker, Mehmet Kesim (1985), Sezen Ünlü, Nuray Serter, Nabi Avcı, Uğur Demiray, Ahmet Haluk Yüksel, Ülkü Üstünoğlu, Yalçın Demir (1986), Haluk Gürgen, Ergun Tunçkan, Murat Barkan, Naci Güçhan (1987), Esra Biryıldız, Emre Dağdeviren, Nazmi Ulutak, İhsan Derman (1988), Nazlı Bayram, Deniz Derman, Nezih Erdoğan (1989), Feridun Özyürek, Nadi Kafalı, Kazım Sezgin, Deniz Güler (1990), Ali Atıf Bir, Gülseren Güçhan (1992), Ahmet Durmaz, Belkız Özkara, Emine Demiray, Reha Reçep Ergül, Mediha Sağlık (1993).

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin (1972). *Batı Avrupa'da ve Türkiye'de Basın Yayın Öğretimi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Akıncı-Vural, Beril ve Nilay Başok Yurdakul (2004). "Halkla İlişkiler Eğitiminde Müfredat ve Uygulamalar: Türk ve Amerikan Üniversitelerine Yönelik Kıyaslamalı Bir Çalışma." *2nd International Symposium Communication in the Millennium*. İstanbul: İÜ Yayınları. 253-267.
- Aksoy, Muammer (1960). *Partizan Radyo ve Demokrat Parti*. Ankara: Forum Yayınları.
- Alemdar, Korkmaz (1981). "Cumhuriyet Döneminde Gazetecilik Eğitimi Konusunda İlk Girişimler." *AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Okulu İletişim Dergisi* 3: 1-3.
- Altun, Abdülrezzak (1995). *Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteciler*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

- Bakan, Ömer (2002). "Halkla İlişkiler Eğitiminde Teori-Pratik Dengesi Bakımından Türkiye için Bir Model Önerisi." *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2.
- Dağtaş, Erdal ve Serhat Kaymas (1998). "Türkiye'de İletişim Eğitimi Üzerine Öneriler." *Kültür ve İletişim* 1(2): 94-110.
- Dursun, Çiler (2004). "Türkiye'de Haber ve Habercilik Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi 1980-2003." *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Çiler Dursun (der.) içinde. Ankara: Elips. 89-147.
- Eroğlu, Erhan (2004). "İletişim Eğitimine Genel Bir Bakış: İletişim Fakültelerinde Görev Alan Öğretim Elemanlarının Sınıf İçindeki İletişim Özelliklerinin Belirlenmesi." *2nd International Symposium Communication in the Millennium*. İstanbul: İÜ Yayınları. 584-604.
- Ertuğ, Hasan Refik (1970). "Türkiye'de Gazetecilik Öğretimi Tarihi." *Basın Dünyası* 13.
- Ertuğ, Hasan Refik (1968). "Türkiye'de Gazetecilik Eğitiminin Bugünkü Hali." *Basın Dünyası* 4.
- Felek, Burhan (1971). "Gazetecilik Enstitüsü ve Sorunları." *Basın Dünyası* 16.
- Haacke, Wilmont (1960). "Gazetecilik Enstitüsü ve Gelişme Şartları." *Yıllık* 1.
- İlal, Ersan (1972). *Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- İnal, Ayşe (1993). "Gazetecilik Eğitimi Üzerine." *Ayna* 2.
- İnal, Cem Aşkun (1980). "TOEF'den İletişim Fakültesine." *Kurgu*.
- Kazancı, Metin (2003). "Halkla İlişkiler Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler ve Yeni Eğitim Programı." *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 1: 131-151.
- Kocabaş, Füsün vd. (2004). "Halkla İlişkiler Eğitiminin Kalitesinin Arttırılmasında Eğitimci-Uygulamacı-Öğrenci Roller ve İşbirliği: Mevcut Durum ve Öneriler Üzerine Bir Araştırma." *2nd International Symposium Communication in the Millennium*. İstanbul: İÜ Yayınları. 221-242.
- Mutlu, Erol (2000). "Türkiye'de İletişim Eğitimi: Kişisel Bir Tarih Denemesi." *İletişim* 8: 234-259.
- Mutlu, Erol (1994). "İletişim Alanına Aykırı Bir Bakış: Bir Üst İletişim Olarak İletişim Çalışmaları." *İLEF Yıllık* 94: 165-180.
- Mutlu, Erol (1991). "Kitle İletişim Kuramları ve Türkiye'de Basın Yayın Eğitimi." *Yıllık 1991-92*: 119-142.
- Nalçaoğlu, Halil (1998). "Tartışma: İletişim Eğitimi." *Kültür ve İletişim* 2(1): 5-14.
- Oskay, Ünsal (1971). *Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon: Geri Kalmışlık Açısından Olanak ve Sınırlar*. Ankara: AÜ SBF Yayınları.

- Önür, Nimet (2001). "Bilgiye Dayalı Toplumsal Yapılara Dönüşüm Sürecinde İletişim Fakülteleri." *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2.
- Önür, Nimet (2000). "Değişen Dünyada Değişen Sektörel Talepler Karşısında İletişim Eğitiminin Yapısal Sorunları ve Öğrenciler Üzerindeki Etkileri." *1. İletişim Kongresi*. İstanbul.
- Özbek, Meral (1992). "İletişim Eğitimi Üzerine." *İLEF Yıllık* 92: 307-327.
- Özdemir-Yaylacı, Gaye (2004). "Kişisel Gelişim ve Kurumsal Diyalog Yönetiminde İletişim Eğitiminin Rolü." *2nd International Symposium Communication in the Millennium*. İstanbul: İÜ Yayınları. 606-626.
- Taşer, Cengiz I. (1969). *Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Tokgöz, Oya (2005). "Türkiye'de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi." *V. Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği, 17-21 Aralık 2002, Kitle İletişim, Bilişim, Medya, Popüler Kültür*. cilt xvi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. 27-71.
- Tokgöz, Oya (2003). "Türkiye'de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi." *Kültür ve İletişim* 6(1): 9-32.
- Tokgöz Oya (1975). "Türkiye'de Meslek Eğitimi Veren Basın Yayın Yüksek Okullarında Mesleki Eğitim ve Stajın Önemi." *2. Türk Basın Kurultayına Sunulan Tebliğler*. Basın Yayın Genel Müdürlüğü (der.) içinde. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 114-124.
- Ünlü, Sezen vd. (2001). "İletişim Fakültelerindeki Öğretim Elemanlarının Fakültelerdeki Eğitim-Öğretim Ortamı Hakkındaki Görüşleri." *İletişim*: 127-148.
- Yengin, Hülya (2004). "Türkiye'de Halkla İlişkiler Öğrenimi ve Sorunları." *2nd International Symposium Communication in the Millennium*. İstanbul: İÜ Yayınları. 173-191.
- Yıldırım-Becerikli, Sema (2004). "Türkiye'de Lisans Düzeyindeki Halkla İlişkiler Eğitimine İlişkin Bir Değerlendirme." *2nd International Symposium Communication in the Millennium*. İstanbul: İÜ Yayınları. 193-219.

Kültürlerarası İletişim Çalışmalarının Türkiye Haritası

Sorulması Gereken Sorular

Özet:

Bu çalışmada ilk olarak "kültür" tanımları ve farklı kültürlerin temas veya buluşmalarını açmıyan farklı yaklaşımların açıklanması; ikinci olarak, Türkiye'de kültürlerarası iletişim alanında yapılmış çalışmaların haritasının çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu haritalama temel alınarak, Türkiye'deki iletişim fakültelerinde mevcut ders programları ve izleklerinde bu disiplinlerarası çalışma alanının ne şekilde tanımlandığı da irdelenecek ve bu irdelmeden yola çıkılarak, kültürlerarası iletişim araştırmalarında sorulması gereken temel sorular sıralanacaktır.

Anahtar sözcükler: kültürlerarası iletişim, kültür, etnografik araştırma

Mapping out Intercultural Communication Studies in Turkey: New Inquiries

Abstract:

In this study, it is aimed to explain the different conceptualizations of culture and intercultural cultural experience at first, secondly to map out the research, carried on intercultural communication in Turkey. Based on this map, the course descriptions of intercultural communication at faculties of communication in Turkey will be inspected, and, some essential questions will be brought into inquiry in the context of intercultural communication study.

Key words: intercultural communication, culture, ethnographic field research

Mutlu Binark
Başkent Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Kültürlerarası İletişim Çalışmalarının Türkiye Haritası

Sorulması Gereken Sorular

Giriş

Bu çalışmada iletişim fakültelerinin ders programlarında 2000'li yılların başlarından itibaren çoğunlukla seçmeli ders niteliğinde yer almaya başlayan "Kültürlerarası İletişim" çalışma alanının kavramsallaştırılmasına ilişkin temel yaklaşımlar ve izlekleri ile yapılan lisansüstü çalışmalar ve yayınlar ele alınarak, bu disiplinlerarası alanın Türkiye haritası çizilmeye çalışılacaktır. "Kültürlerarası İletişim" çalışma alanı, iki ana kavram üzerinden şekillenmektedir: "Kültür" ve "İletişim". Bu nedenle önce bu iki kavramın sosyal bilimler alanında nasıl tanımlandığına ve iletişim bilimleri alanında ne şekilde bulunduğu bakalım.

Raymond Williams kültür'ün tanımlanmasında kavramın etimolojik kökenine inerek, yakın kök Latince'de "cultura"nın, "ikamet etmek, yetiştirmek, korumak ve ibadetle onurlandırmak" anlamlarını taşıyan kök sözcük "colere"den geldiğini saptar (105). Kavramın tarım ve hayvan bakımı sürecinden insanın toplumsal ve entelektüel etkinliklerini ifade etmeye yönelik değişimi Williams'a göre 19. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın başlarında kültür, "kultur" olarak yazılmaya başlarken, temel anlamı "civilization" ile eş anlamlı gitmekteydi. Bu anlamında, ilk olarak, "uygarlaşmış" (civilized) ya da "kültürlü olmaya dair genel bir sürece" (cultivated); ikinci olarak, insanın sekiüler gelişme sürecine işaret edilmekteydi (107-108). Herder'in

Ideas on the Philosophy of the History of Mankind adlı bitiremediği çalışmasında, farklı ulusların ve dönemlerin, hatta belli bir ulus içinde farklı ekonomik ve toplumsal grupların özgül ve değişken "kültürlerinin" varlığından söz edilmesi ile birlikte, ulusal ve geleneksel, diğer bir deyişle "halk kültürü" (folk culture) tanımlaması ortaya çıktı. (108). Bu tanımda, kültür, insani ve maddi olanı ayırmakta kullanılmaktaydı. Böylece kültür kavramının iki farklı gelişim çizgisi olduğunu görürüz: İlki, "18. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan bağımsız ve soyut ad"; ikincisiyse, "bir halkın, grubun veya dönemin belli bir yaşam biçimini anlatan bağımsız ad" (109). Bu iki kavramsallaştırmaya, en yaygın kullanımı, diğer bir deyişle "müzik, edebiyat, resim, heykel, tiyatro ve film" vb. entelektüel ve sanatsal etkinlik ürünlerini ve uygulamalarını ifade eden bağımsız ve soyut adı da eklemek gerekmektedir.

Kültür kavramı, bütünselci (wholistic) ve senkretik (syncretic) olarak da tanımlanabilmektedir. Bütünselci kültür tanımı, "ortak anlam ve değerlerin kültürlerin özünü" oluşturduğunu ve bunların değişmez-bütün olduğunu öne sürer, böylece kültürü yerel ve ulusal sınırlar içine hapseder. Bu yaklaşımın uzantısı olarak geliştirilen kavramlar "kimlik krizi", "iki kültür arasındakilik", "kayıp kimlikler", "dejenerasyon" vb. kavramlardır. Senkretik yaklaşım ise, kültürü "alaşım" olarak tanımlar. Bu yaklaşıma göre, kültürel kimlik dinamik bir süreçtir, sürekli değişim içindedir (Kaya ve Kentel, 2005: 35).

James Clifford'a göre, "Kültür ne tanımlanması gereken bir nesne ne de kesin olarak yorumlanabilecek olan bütünleşik bir semboller ve anlamlar bütünüdür. Kültür çekişmeli, geçici, gelişen bir şeydir. Temsil ve açıklama -hem içeridekiler hem de dışarıdakiler tarafından yapılan- bu ortaya çıkışa bulaşıktır" (aktaran Smith, 2005: 273). Clifford bu bağlamda, "temsillerin ve onların tanımlama iddiasında oldukları gerçekliği üretme biçimlerinin incelenmesi" gerekliliğini dile getirmektedir. Philip Smith, Clifford'u izleyerek, kültürü, "artık tanınma, otorite ve söz hakkı için mücadele eden, çekişen temsillerin ve söylemlerin bir alanı olarak" tanımlar (273). John Tomlinson'un tanımlaması ile kültür, "insanların sembolik temsil pratikleri yoluyla anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni"dir (33). Tomlinson'a göre, ekonomik alan kastediliyorsa, insanların malları üretme, dolaşıma sokma ve tüketme biçem ve ilişkileri; siyasi alan kastediliyorsa iktidarın nasıl ve hangi pratikler aracılığı ile tesis edildiği, meşrulaştırıldığı; kültürel alan kastediliyorsa, bireysel ve kolektif olarak birbirleri ile iletişimin kurularak yaşamın nasıl anlamlı kılındığı imlenmektedir. Bu tanımlamalardan yola çıkarsak, kültürü, bu çalışmada Kültürel Çalışmalar geleneği içerisinde tanımlayacak olursak; *kültür*, bir toplumun her türlü maddi ve simgesel üretimleri ile bu üretim alanları içindeki ilişkiler, biçemler, örüntüler ve pratiklerdir.

Kültürlerarası İletişim çalışmaları alanının ilk kavramını bu şekilde tanımlayınca, sıra ikinci kavrama geldi: "İletişim". *İletişim*, "insanların kolektif olarak toplumsal gerçekliği yaratıp düzenledikleri süreçtir" (aktaran Mutlu, 1994: 99). Bu tanımdaki vurgu noktası, toplumsal gerçekliğin anlamlandırılması pratiğidir. Mutlu bu tanımlamanın iletişim sürecinin üç temel öğesinin -üretici, metin ve tüketici/kullanıcının- toplumsal gerçekliğin üretilip anlamlandırılmasındaki etkin katılımına işaret ettiğinin altını çizer. Dolayısı ile, iletişim sürecinin bu üç öğesi ayrıştırılmadan veya parçalanmadan bağlam (sosyal, tarihi, ekonomik ve siyasal) içinde birlikte ele alınmalıdır.

Kültürlerarası İletişimin Gelişimi

Kültür ve iletişim kavramlarını, kültürlerarası iletişim çalışmalarında birbiriyle bağlantılandıran unsur ise "arasılık" niteliğindedir. Bu bağ, kültürlerarası iletişim çalışmalarının ilk kez sistematik bir şekilde başladığı ABD'de iki farklı izlek üzerinden gelişmiştir: "emik yaklaşım" ve "etik yaklaşım". "Emik yaklaşım", araştırmacının bir kültüre ve o kültürün iletişim süreci ve öğelerine dahil olarak, "içinden" bakması iken; "etik yaklaşım", araştırmacının, o kültüre ve iletişim biçemlerine dışarıdan, diğer kültürlerle karşılaştırmalı olarak bakmasıdır (Kartarı, 2001: 37). Emik ve etik yaklaşımlar izleği üzerinden gelişen erken dönem çalışmaların ortak özellikleri, farklı kültürel örüntüler ve yaşam tarzları arasında iletişimin kurulabilmesi için bu "farklılıkların" önce tanımlanması ve daha sonra ortak bir iletişim, diğer bir deyişle uzlaşım alanı yaratılabilmesi için modeller geliştirmektir. Bu bağlamda Ruth Benedict'in II. Dünya Savaşı yıllarında başlayarak ABD'nin Savaş ve Enformasyon Dairesi için gerçekleştirdiği *Kılıç ve Krizantem* adlı Japon kültürünü anlamlandırmaya çalışan araştırmasını örnekleyebiliriz. Benedict'in çalışmasını Edward T. Hall'in 1959 tarihli *The Silent Language* adlı çalışması takip etmektedir. Bu çalışma da ABD'nin Savaş ve Enformasyon Dairesi tarafından desteklenmiştir. Hall, etik yaklaşım ile, farklı kültürler ile davranış ve tutum biçemlerini mikro düzeyde inceleyerek, kültürlerarası iletişim eğitiminin temelini atmıştır. Benedict gibi Hall'ün çalışmaları öncelikle uluslararası ilişkiler alanında ulus-devletin resmi görevlilerine, sonra da ticari ilişkiler kuran işadamlarına yöneliktir. Bu erken dönem çalışmaları izleyen çeşitli alan araştırmaları Batı dışındaki farklı kültürlerin bu farklılıklarının, Batı merkezli kavranması ve iletişim sürecinin açıklanması izleği üzerinden gelişmiştir. Amerikan üniversitelerinde kültürlerarası iletişim, 1960'lı yılların sonunda lisans ve lisans üstü programlara dahil olmuştur (35). Geerd Hofstede'nin *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values* adlı çalışması "kültürel boyut-

lar kuramını" geliştirmiştir. "Kültürel boyutlar kuramı" aracılığı ile farklı kültürel aidiyetlere sahip bireylerin iletişim davranışlarındaki farklılıkları, tipolojiler ve ölçekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. 1980'lerden itibaren liberal çoğulcu iletişim paradigması içinde kendine yer bulan kültürlerarası iletişim çalışmaları, Amerikan üniversitelerinde iyice kurumsallaşmıştır. 1983 yılında William Gudykunst tarafından yayınlanan *Intercultural Communication Theory: Current Perspectives* adlı derlemede, kültürlerarası iletişim çalışmalarının hangi temel zemin üzerinde kuramsallaştırılacağı farklı makaleler ve kültüre ilişkin inceleme örnekleri ile tartışılmıştır. Ancak bu derlemede yer alan "*Mass Media and Culture: Toward an Integrated Theory*" başlıklı makalede Hamid Mowlana, Batı merkezli enformasyon akışı ve kültürel iletim sorunu karşısında ulusal kültürlerin konumuna dikkat çekmiş; böylece kültürlerarası iletişim çalışmalarını küresel pazarda Batı merkezli medya metinlerinin dolaşım gücünün/erkinin tartışılması ile ilişkilendirmiştir (149-170). Aynı derlemenin son makalesi, "*Toward Multiple Philosophical Approaches*" başlığını taşımaktadır. Molefi Kete Asante ve Erika Vora bu çalışmalarında, kültürlerarası iletişim alanı için gelecekte üç farklı yeni çalışma alanı önermektedir: Bir kültür içinde kişilerarası iletişimi incelemek; kültürlerarasındaki etkileşimleri incelemek; ritüelleri ve mitleri incelemek (293-298). 1984 yılında William Gudykunst ve Young Yun Kim tarafından *Methods for International Communication Research* adlı derleme yayınlanmıştır. Bu derlemede kültürlerarası iletişim alanında ampirik ve yorumsamacı araştırma yöntemlerinin bir arada veya koşut kullanımı örneklendirilmiştir (Kartarı, 2001: 33).

Amerikan üniversitelerinde kültürlerarası iletişim çalışmalarında lisans düzeyinde yararlanılan temel kaynak Fred E. Jandt'ın *Intercultural Communication* adlı yapıtıdır. Bu yapıt liberal çoğulcu iletişim paradigması içinde kalmakta; kültürlerarası iletişimde engel yaratan stereotipler ve önyargı gibi temel etkenleri ele almakta, sözsüz iletişim ve beden dilinin kültürlere göre değişmesi, grup içi ilişkiler, bir kültür içerisinde göçmenlik

ve alt kimlikler nedeniyle farklı kültürel örüntülerin varlığı gibi konuları tartışmaktadır. Yapıt, ulus-devletlerin geleceği için çokkültürlülük önermesini ABD örneğinden yola çıkarak irdelemektedir.

William B. Gudykunst'un 2005 yılında derlediği *Theorizing About Intercultural Communication* çalışmasında ise, kültürlerarası iletişimi açıklamak için geliştirilen kuram ve modeller ele alınmaktadır. Gudykunst, derlemeye katılanlardan şu temel soruları yanıtlamalarını istemiştir: Kültürlerarası iletişimi açıklamak için geliştirdiğiniz kuramın odak noktası nedir? Bu kuram neyi açıklamaktadır? Bu kuramı nasıl geliştirdiniz? Bu kuramı denemek için ne tür alan araştırmaları yaptınız? Kuramınız kültürlerarası iletişimin etkinliğini arttırmak için ne şekilde uygulanabilir? Bu derlemede yer alan "*Theorizing About Intercultural Communication*" başlıklı makalelerinde William B. Gudykunst, Carmen M.Lee, Tsukasa Nishida ve Naoto Ogawa (3-32), kültürlerarası iletişimi açıklamada o zamana kadar geliştirilen kuramsal yaklaşımları sınıflandırarak özetlemektedirler. Kültür ve iletişim buluşması konusunda geliştirilen kuramlar üç alt kategoride toplanabilmektedir: İlki, "yapısalcı yaklaşım"dır ve kültürün iletişimin temel mantığını belirlediğini öne sürer. Bu yaklaşım, anlam ve değerlendirmenin geniş bağlamı içerisinde kültürel iletimleri kavramaya çalışır. İkinci yaklaşım, "anlamın düzenlenmiş/eşgüdümlemiş yönetimi"dir (*coordinated management of meaning*). Bu yaklaşımda kültürün koyduğu kuralların anlaşılması temeldir ve bu kurallar, toplumsal öyküler olarak ele alınmaktadır. Üçüncü yaklaşım ise, "kültürel iletişim" yaklaşımıdır ve topluluğun konuşmaları aracılığı ile kültürel kodların tartışılması, topluluk bireylerinin birlikte yaşamlarını nasıl kurdukları konuları üzerine yoğunlaşır. Bu yaklaşım söz/konuşma kodu merkezli kuram önermektedir. Bazı araştırma ve çalışmalarda ise iletişim sürecinde kültürler arasındaki farklılıkları açıklamak için kültürel ve/veya bireysel boyutlar kullanılarak bazı modeller geliştirilmiştir. Bunlar arasında Hofstede'nin "kültürel boyutlar" kuramı; kültürel norm ve değerlerin çatış-

malı durumların çözülmesi ve yönetilmesinde yüzü nasıl etkilediğini inceleyen Ting-Toomey'in "yüz ve müzakere etme kuramı" (*face-negotiation theory*); Kim'in konuşmaları amaç/görev ya da toplumsal ilişkiler yönelimli/odaklı olarak sınıflandırdığı "sözsöz sınırlamalar kuramı" (*conversational constraints theory*); Burgoon'un bir kültürde bireyin diğerlerinin nasıl davranacağı hususunda beklentilerine yön vermesini açıkladığı "beklentinin zarara uğratılması kuramı" (*expectancy violation theory*) sayılmaktadır. İletişim sürecinin etkili olması konusunda geliştirilen kuramlar arasında ise, Barnett ve Kincaid'in "kültürel yöndeşme kuramı" (*cultural convergence theory*); Gudykunst'un "endişe/belirsizlik yönetimi kuramı" (*anxiety/uncertainty management theory*); Oetzel'in "etkili grup kararı kuramı" (*effective group decision making theory*); Kim'in "etnisite içi iletişimin entegre kuramı" (*integrated theory of interethnic communication*) yer almaktadır. Bunların dışında uyumlanma süreci üzerine geliştirilen kuramlar, kimlik tartışmalarını ele alan kuramlar, iletişim ağlarının kullanımı üzerine kuramlar da vardır. Bu derlemede yer alan tüm kuramları değerlendiren Gudykunst, bu mikro yaklaşımların Batı -burada imlenen ABD'dir- merkezli olduğuna ve özgün yerli kuramların gelişmemesindeki soruna dikkat çekmektedir (25).

Ali Mohammedi tarafından 1997 yılında derlenen *International Communication and Globalization* adlı çalışma, liberal çoğulcu iletişim paradigması içerisinde gelişen ve kurumsallaşan kültürlerarası iletişim çalışmalarına yönelik bir eleştiri niteliğini taşımaktadır. Hamid Mowlana'nın 1983 tarihli derlemede yer alan çalışmasında altını çizdiği küreselleşme sürecinde "sahip olanlar" ve "olmayanlar" arasında varolan uçurumun, artık dijital uçurum ve kalıcı kronik eşitsizlik ilişkilerine dönüştüğü vurgulanmıştır. Bu bağlamda kültürlerarası iletişim, Batı ile kalan (*the rest*) arasında, Batı merkezli yeniden sömürgeleştirme ilişkisi şeklinde tezahür etmektedir. Bu derlemede yer alan Oliver Boyd-Barrett'in "*International Communication and Globalization: Contradictions and Directions*" başlıklı makalesinde hem Neo-

Marksist ekonomi politik, hem de kültürel çalışmaların küreselleşme sürecinde kültürel metinlerin dolaşımı ve tüketimi konusuna getirdiği açılımlar ele alınmaktadır. Kültürel çalışmalar izleğinde küresel metinlerin yerel düzeyde alımlanma pratikleri üzerine gerçekleştirilen çok sayıda araştırma (Liebes ve Katz; Morley; Lull; Ang vd.), bu metinlerin yerel etkilerinin çok katmanlı ve farklı olabileceğini ortaya koymuştur. Batı merkezli metinlerin küresel dolaşımı ve yerel kültürlerle temasının ne şekilde gerçekleştiği sorunsalı böylece farklı bir zeminde tartışılmaya başlanmıştır.

Avrupa kıtasında ise kültürlerarası iletişim çalışmaları, dil ve kültür arasında kurulan ilişki üzerinden bir gelişme çizgisine sahip olmuş; 1980'li yılların sonunda Avrupa kıtasında kültürlerarası iletişim çalışmaları ayrı bir disiplin olarak gelişme göstermiştir. Avrupa'da dilbilim alanında ilk çalışmalar gerçekleşmiş olup, ilk etnografik temelli kültürlerarası iletişim çalışmaları Münih Ludwig-Maximillan Üniversitesinde 1989 yılında başlamıştır (Kartarı, 2001:35). AB'nin *Socrates-Erasmus* ve *Youth* programları bünyesinde kültürlerarası öğrenme ve kültürlerarası iletişim üzerinde önemle durulan bir çalışma alanı olmuştur.

Türkiye'de Kültürlerarası İletişim Çalışmalarının Gelişmesi

Türkiye'de kültürlerarası iletişim çalışmaları, iletişim disiplini dahil olmak üzere sosyoloji, göç sosyolojisi, sosyal ve kültürel antropoloji, etnoloji disiplinlerinin çatısı altında gelişme göstermiştir. Türkiye'deki iletişim fakültelerinde kültürlerarası iletişim çalışmaları ilk olarak 1996 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin yüksek lisans programında Prof. Dr. Asker Kartarı'nın verdiği ders ile başlamıştır. 2003 yılından itibaren Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Doç. Dr. Mutlu Binark tarafından seçmeli lisans dersi olarak kültürlerarası iletişim dersi verilmeye başlanmıştır. 2005 yılının bahar döneminde

1
Ayrıntılı bilgi için bakınız,
www.gap.gov.tr/Turkish/
Geitim/ilet4.html.

2
Ayrıntı için bakınız
www.grupiletisim.com.

de Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin lisans ders izlen- cesinde Prof. Dr. Belma Akşit tarafından seçmeli ders olarak ve- rilen kültürlerarası iletişim dersi yer almıştır. Bu fakülteler dı- şında Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Marmara Üniversitesi İletişim Fa- kültesi, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul Kültür Üniversitesi ve İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde kültürlerarası iletişim dersi lisans düzeyinde ders izlencelerinde yer almaktadı- r. Sabancı Üniversitesi bünyesinde kültürel çalışmalar progra- mı içinde kültürlerarası iletişim konusu farklı derslerin kapsa- mında yer almaktadır. Bunun dışında, GAP ve Doğu Anadolu Bölgelerinde Türkiye'ye özgü farklı kültürlerin arasındaki ileti- şim deneyimlerini ortaya çıkartmayı amaçlayan çeşitli projeler kapsamında da kültürlerarası iletişim atölyeleri gerçekleştiril- miştir. Örneğin Mart 2002 yılında GAP Birecik-Ş. Urfa Zeugma Eğitim Merkezi ile İngiltere Büyükelçiliği'nin desteğiyle GAP idaresi personeline ve bölgede hizmet veren kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerine kültür- lerarası iletişim konusunda duyarlılık kazandırıcı, farklı kültü- rel özelliklere sahip kişilerin takım çalışması, karar verme ve ça- tışma çözme yöntemi- becerilerini geliştirmesi konusunda eği- tim semineri verilmiştir.¹ Yakın tarihli bir başka atölye çalışması ise, 2005 yılının Ocak-Mayıs ayları arasında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinin oluşturduğu "Grup İletişim" tarafından AB Gençlik Programları Eylem 3 kapsamında ger- çekleştirilen "Doğu'ya Yolculuk ve Yüzler ile Yüzleşmek" proje- si çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu projede, Doğu Anadolu Bölgesi'ne ilişkin kültürel örüntüleri tanıtmayı amaçlayan ve varolan basmakalıp yargıları ortadan kaldırmaya yönelik gezi bir fotoğraf sergisi hazırlanmış, proje uygulayıcılarının fotoğraf ve iletişim etkinliği konusunda bilgi birikimlerini gönüllü ola- rak Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan toplumsal olarak olana- ğı kısıtlı gençler ile paylaşımlarını amaçlayan bir iletişim atöl- yesi çalışması yürütülmüştür.² Ayrıca, Ankara Üniversitesi İleti- şim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi de, *Sokrates-Comenius*

programınca desteklenen EMİL-Öğretmen Yetiştirme ve Hizmet İçi Eğitiminde Kültürlerarası Öğrenme İçin Avrupa Modüler Programı Projesi kapsamında ortak kurum olarak yer almıştır.³

Türkiye'de farklı sosyal bilimler enstitülerinin lisans üstü programlarında kültürlerarası iletişim çalışma alanında gerçek- leştirilen yüksek lisans ve doktora tezleri dahil lisansüstü çalış- malar incelendiğinde, YÖK Tez Katalogunda "kültürlerarası ile- tişim" anahtar sözcüğü ile yapılan taramada, bu isim tamlama- sı altında sınıflandırılmış toplam 16 çalışmaya ulaşılmıştır. YÖK Tez Tarama katalogunda anahtar kavramların son derece dar bir çerçevede tanımlanmasından dolayı, ulaşılamayan lisansüstü çalışmalar da olmuştur. Taranan ve özetleri incelenen lisansüstü çalışmalardan dördü doktora, biri sanatta yeterlilik, on biri de yüksek lisans tez çalışmasıdır. Yapılan doktora tezlerine bakıldı- ğında, Almanlar ve Türkler arasında toplumsal ve kültürel fark- lılıkların boyutları irdelendiğini (Selçuk, 1995); imge aktarımı- nın kent imgelemindeki öneminin kültürlerarası iletişim olgusu açısından ele alındığını (Türkmenoğlu, Şapçı 2000); 1980-1990 arası Amerikan sinemasının "kültürel yanlılık" kuramı açısın- dan incelendiğini (Güzel, 1997); çokuluslu şirketlerde kurum kültürü ve halkla ilişkiler uygulamalarının (Soydaş Uzunçarşılı, 2001) tartışıldığını görüyoruz. Sanatta yeterlilik çalışmasında ise Doğu Akdeniz uygarlıklarında heykelin kültürlerarası ileti- şimdeki rolü incelenmiştir (Aksungur, 1995). Yüksek lisans tez çalışmalarında ise, kültürel şok (Menemencioğlu, 2000; Erengil Şahin, 2001; Karaman 2001); hemşehrilik ağı (Sarı, 2002); kültü- rel değerlerin iletimi ve medyanın rolü (Yüksel, 1994; Bunk, 1999); yabancı dil öğrenme ve kültürlerarası öğrenme arasında- ki ilişki (Kart, 1996; Özoğul, 1998; Öktem, 2000; Başer, 2003); tu- rizm ve kültürlerarası iletişim (Pala, 1991) konularında yoğun- laşıldığı saptanmıştır.⁴

Kültürlerarası iletişim alanındaki çalışmalar daha önce de belirtildiği üzere Türkiye'de farklı disiplinlerin çatısı altında ge- lişme göstermiştir. Bu nedenle doğrudan iletişim bilimleri ala-

3
Ayrıntı için bakınız,
http://ilaum.ankara.edu.tr
/yazicidostu.php?yad=483
3&HTTP_REFERER=http:
//ilaum...23.07.2005

4
YÖK Tez Tarama hizmeti aracılığı ile ulaşılan bu lisansüstü çalışmaların künye bilgileri aşağıdaki gibidir:

Başer, Ayşegül (2003). *Kulturübertragung und Interkulturelle Kommunikation in Literarischen Übersetzungen*. Dokuz Eylül Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Ana Bilim Dalı/Almanca Mütercim-Tercümanlık Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Sarı, Engin (2002). *Bir İlişki ve Kültür Örüntüsü Olarak Hemşehrilik: Ankara'da Bir Hemşehri İletişim Ağı*. Ankara Üniversitesi Radyo-Televizyon Sinema Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Karaman, Güller Banu (2001). *Farklı Ülkelerde Görevlendirilen Yöneticilerin Yaşadıkları Kültürlerarası İletişim Sorunları*. Marmara Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Erengil Şahin, Mine (2001). *Kültür Şoku Hakkında Analitik Yaklaşımlar ve Ampirik Veriler: ABD'de Öğretim Gören Bir Türk Öğrenci Grubu Üzerine Niteliksel Bir İnceleme*. Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

...

Öktem, Özge (2000). *The Negative Cross-Cultural Factors in Acquiring Proficiency in a Foreign Language*. Hacettepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

Menemencioglu, Tuğrul (2000). *Uluslararası Çevrede Faaliyet Gösteren İşletmelerin Yaşadıkları Kültürlerarası İletişim Sorunları*. Marmara Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

Bunk, Aylin (1999). *American Cultural Values as Seen Through a Film and Their Application to a Turkish Classroom*. Bilkent Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

Özoğul, Esra (1998). *Turkish Students Perceptions of U.S. Culture: Implications for Target Culture Learning*. Bilkent Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

Kart, Tülin (1996). *Fremde Welt und Eigene Erfahrung Interkulturelles Lernen im Deutschunterricht in der Türkei, Kulturvermittlung und Landeskunde in den Lehrbüchern Deutsch Konkret 1 und 2*. İstanbul Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

Yüksel, Aysun (1994). *Televizyon ve Batı Dillerinin Türk Diline Etkileri*. Anadolu Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

Pala, Nezih (1991). *Tourismus und Interkulturelle Kommunikation*. Hacettepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

nında yapılan akademik yayınlar hariç, diğer disiplinlerde gerçekleştirilen araştırmalarda doğrudan iletişim sürecinin ve kitle iletişim araçlarının farklı kültürel örüntülerin ve anlam dünyalarının buluşmasında ve/veya çatışmasında oynadığı rol ele alınmamıştır. Ancak, *Toplum ve Bilim* dergisinin 1999 yılında yayınlanan 89. sayısında Kültürel Çalışmalar izleğinden makaleler bir araya getirilerek, Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenler arasında melez kimliklerin oluşumu ve çokkültürlülüğün ev sahibi ülke tarafından kavranmasında medya metinlerinin oynadığı rolü irdelenmektedir. *Toplumbilim* dergisinin 2001 yılında yayınladığı Kültürel Çalışmalar özel sayısı ve 2003 yılında yayınladığı Göç Sosyolojisi özel sayısı da, Türkiye'de kültürlerarası iletişim çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Yabancı dilden çeviri yayınlar, doğrudan kültürlerarası iletişim alanıyla ilgili olmasa da, kültürel çalışmalar yaklaşımından kültürel örüntülerin incelenmesi ile ilgili çeşitli araştırmaları beslemiştir. Glen Bowman ve arkadaşları tarafından derlenen *Yitik Ülke Masalları*; David Morley ve Kevin Robins'in *Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*; Ali Rattansi ve Sallie Westwood'un *Batı Cephesinde Irkçılık, Modernite ve Kimlik* adlı derlemesi; John Rutherford'un derlediği *Kimlik*; Anthony King'in derlediği *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*; Roland Robertson'un *Küreselleşme*; Zygmunt Bauman'ın *Küreselleşme*, Edward Said'in *Kış Ruhu*; Ania Loomba'nın *Kolonializm Postkolonyalizm*; Fredrick Barth'in derlediği *Etnik Gruplar ve Sınırları*; Bhikhu Parekh'in *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*; Robert Stradling'in *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*; Edward Said'in *Yersiz Yurtsuz*; John Tomlinson'un *Küreselleşme ve Kültür*; Iain Chambers'in *Göç, Kültür, Kimlik* adlı çalışmalarını temel kaynak çeviri yayınlar arasında sayabiliriz.

Kültürel çalışmalar yaklaşımı izleğinde gerçekleştirilen bazı özgün akademik çalışmalar arasında, Fuat Keyman, Mahmut Mutman ve Meyda Yeğenoğlu'nun derlediği *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*; Mutlu Binark'ın *Kültür ve İletişim* dergi-

sinde yayınlanan *"Oryantalist Söylem ve Japonya"*; Ayhan Kaya'nın *Berlin'deki Küçük İstanbul: Diyasporada Kimliğin Oluşumu*; Esra Özyürek tarafından derlenen *Hatırladıkları ve Unuttukları ile Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*; Medya Yeğenoğlu'nun *Toplum ve Bilim* dergisinde yayınlanan *"Kiireselleşen Dünyada Çokkültürcülük ve Konukseverlik"*; yine Yeğenoğlu'nun *Kültür ve İletişim* dergisinde yayınlanan *"Öteki Mekanda Olmak: Post-kolonyal Dünyada Göçmenlik ve Turizm"* adlı makalesi ile Semra Somersan'ın *Sosyalbilimlerde Etnisite ve Irk* adlı yapıtı sayılabilir.

Anaakım iletişim paradigması içinde kültürlerarası iletişim alanının gelişmesine kuramsal katkıda bulunan bir çalışma da farklı mikro düzeydeki kültürlerarası iletişim kuramlarını örnekleri ile bir araya getirip irdeleyen Asker Kartarı'nın *Farklılıklarla Yaşamak* adlı yapıtıdır. Engin Sarı'nın Fred L.Casimir ve Nobleza C. Asuncion-Lande'den yaptığı *"Kültürlerarası İletişimi Yeniden Düşünmek: Kavramsallaştırma, Paradigma İnşası ve Metodolojik Yaklaşımlar"* (17-50) adlı *Folklor/Edebiyat* dergisinde yayınlanan çevirisi de anaakım iletişim paradigması çerçevesinde kültürlerarası iletişim sorularının kavranmasına katkıda bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yine aynı paradigma bağlamında, Aysun Yüksel'in Türk filmleri üzerinden göçmen kimliklerini iki arada bir derede kalmışlık sorunsalı çerçevesinde değerlendirdiği çalışması; Güliz Uluç'un *"Kültürlerarası İletişim ve Melez Kültürler"* adlı kuramsal denemesi; Füsun Alver'in *"Alman Basınında Türkler ve Türkiye"* imgesini araştırdığı çalışma (2001); stereotiplerin ve kafamızdaki şemaların kültürlerarasındaki iletimde engelleyici rolü konusunda Gürsel Yatkıl Oğuz'un *Kurgu* dergisinde 2002 yılında basılan *"Kültürlerarası İletişimde Engeller: Bir Örnek Çözümleme-Savulun Battal Gazi Geliyor"* adlı çalışması sayılabilir. Yine Füsun Alver'in Avusturya basını örneği üzerinden yabancıların tasarımı ve basında yabancı düşmanlığı konusunda gerçekleştirdiği araştırmanın da (2003) Türkiye'deki özgün az sayıdaki çalışmalardan biri olduğu söylenebilir.

Selçuk, Ayhan (1995). *Soziokul Turalle Dimension im Deutschen und Türkischen und Interkulturelle Kommunikation*. Ankara Üniversitesi. Doktora Tezi.

Güzel, A. Cem (1997). *Kültürlerarası İletişim Dizgesi Olarak Sinema "Kültürel Yanlılık" Kuramı Açısından 1980-90 Arası Amerikan Sinemasına Bir Bakış*. Dokuz Eylül Üniversitesi. Doktora Tezi.

Türkmenoğlu Şapçı, Ayça (2000). *Kültürlerarası İletişim Olgusu Olarak İmge Aktarımının Kent İmgelemindeki Önemi*. İstanbul Üniversitesi. Doktora tezi.

Soydaş Uzunçarşılı, Ayda (2001). *Çokuluslu İşletmelerde Kurum Kültürü ve Halkla İlişkiler Uygulamaları: Marmara Bölgesi Sanayi Sektöründe Çokuluslu İşletmelerde Kültürel Birliğin Oluşturulmasındaki Halkla İlişkiler Uygulamalarını Saptamaya Yönelik Bir Araştırma*. Marmara Üniversitesi. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı.

Aksungur, Ayla (1995). *Kültürlerarası İletişim Dili Sembol ve Doğu Akdeniz Uygulukları Heykel Sanatındaki Bildirimi*. Marmara Üniversitesi. Sanatta Yeterlilik Tezi.

Son olarak yakın zamanlı gerçekleştirilen iki önemli etkinliğin Türkiye'de kültürlerarası iletişim çalışmalarına yaptığı katkıyı belirtelim. 27 Mayıs 2005 tarihinde Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin kuruluşunun 40. yılı etkinlikleri kapsamında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Vakfı ile Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından ortaklaşa olarak "Yurtdışındaki Türk Medyası Sempozyumu" düzenlenmiş ve bu sempozyumda Avrupa'da ve Kanada'daki etnik Türk medyasının özellikleri ile Türkiye kökenli göçmenlerin farklı medya kullanım pratikleri ile kimlik tasarımları arasındaki ilişki, göçmen medyasının alternatif medya olma koşulları ve alternatif medya olarak göçmen medyasının olanakları ele alınmıştır (Binark, 2005). Böylece göçmen medyası konusu sistematik bir şekilde ve çok boyutlu, farklı örnekleriyle kültürlerarası iletişim çalışmaları alanında irdelenmiştir (Altun, 2005). 17 Ekim 2005 tarihinde yine Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin kuruluşunun 40. yılı etkinlikleri kapsamında "Oryantalizm ve Fotoğraf" konulu bir panel düzenlenerek, fotoğraf ve Doğu'nun hem Batılı hem de Doğulu fotoğrafçı tarafından temsili, bakışın ön kabulleri ve Doğu'nun konumlandırılma biçimleri vb. sorunlar ele alınmıştır.

Kültürlerarası İletişim Çalışmalarında Sorulması Gerekenler

Türkiye'de bugüne kadar gerçekleştirilen kültürlerarası iletişim çalışmalarının haritasını bu şekilde çizdikten sonra, kültürlerarası iletişim çalışmalarında sorulması gereken soruları ise şu şekilde saptayabiliriz:

- Bireyin aidiyet tasarımının inşasında, kültürel aktarımlar ile maddi ve simgesel pratiklerin anlamlandırılması farklı kültürlerde nasıl gerçekleşmektedir?
- Kültürlerarası iletişimi etkileyen kimliklenme sürecinin öğeleri nelerdir?

- Bu anlamlandırma pratikleri farklı kültürler tarafından nasıl okunmakta ve kavranmaya çalışılmaktadır?
- Farkın tanımlanması hangi söylem pratikleri aracılığı ile Batı merkezli işlemektedir?
- Görsel imgeler aracılığı ile küresel ile yerel kültürler birbirine nasıl eklenmektedir?
- Farklı kültürlerin Batı merkezli tanımlanması işleminde Batı kendini nasıl merkezlemektedir?
- Ulus-devletler içinde farklı ve çeşitli kültürel aidiyetlerin varolması, iç ve dış göç deneyimi kültürlerarası iletişim sürecini nasıl etkilemektedir?
- Egemen kültür "yabancı" ve "öteki"ni ne şekilde/nasıl tanımlamakta ve bu inşa pratiğini iletişim kanalları dolayımı ile nasıl dolaşıma sokmaktadır?
- Alt kültürlerin ve farklı etnik kimliklerin anaakım medya metinlerinde aşırı, eksik veya yanlış temsil edilme pratiklerinin ortadan kaldırılması için nasıl bir temsil ve temsil söylemi/dili geliştirilmelidir?
- Alt kültürler, farklı etnik kimlikleri ile egemen kültür arasında varolan verili "buzlar" ve çeşitli önyargular kültürlerarası öğrenme ile nasıl ortadan kaldırılabilir?
- Küreselleşme farklı kültürel kimlikler arasındaki iletişim sürecini nasıl etkilemektedir?
- Kültürlerarası öğrenmede eleştirel pedagoji nasıl yaşama geçirilebilir? Kültürlerarası öğrenmede katılımın, diyalogun, konumsallık vurgusunun ve güven duymanın dili nasıl oluşturulabilir?
- Kültürlerarası öğrenme ve sorumluluk etiği arasındaki karşılıklı ilişkiyi/bağı nasıl gerçekleştirebiliriz?
- Kültürel kimlikler arasında "kültürel alışveriş" veya "temas"ın gerçekleştiği alanlar nelerdir?

Türkiye bağlamında, kültürlerarası iletişim çalışan araştırmacıların kültürel kimliklerin teması konusu ile özellikle, hemşehrilik bağı, etnik kimlik ve mezhep aidiyeti gibi kimlik kurucu öğelerin kültürlerarası iletişimdeki oynadığı role dikkat etmeleri gerekmektedir. Aidiyet tasarımlarını oluşturan öğelerin ülke içindeki farklı kimliklenmelerin birbiriyle ve bunların farklı uluslar ile iletişim sürecini nasıl etkilediği konusu üzerine yapılmış yeterli sayıda özgün çalışma mevcut değildir. Türkiye'deki kültürlerarası iletişim çalışmalarında gerek nicel gerekse nitel alan araştırmasının sayısı azdır. Bu nedenle yukarıda sıralanan soruları dert edinen alan araştırmalarının lisans üstü çalışmalarda öncelikli olarak desteklenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Altun, Abdülrezak (der.) (2005). *Yurtdışındaki Türk Medyası Sempozyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Alver, Füsün (2003). *Basında Yabancı Tasarımı ve Yabancı Dışmanlığı*. İstanbul: Der Yayınları.
- Alver, Füsün (2001). "Alman Basınında Türkler ve Türkiye." *Kurgu* 18: 135-155.
- Barth, Fredrick (der.) (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Binark, Mutlu (2005). "Uluslaşım Türk-Etnik Yerel Medyası ve Aidiyet Tasarımlarının İnşasında Rolü." *Yurtdışındaki Türk Medyası Sempozyumu*. Abdülrezak Altun (der.) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi. 18-30.
- Binark, Mutlu (2003). "Etnik Sohbet Odasındaki Buluşmalar ve Kimlik Oyunları." *Kültür ve Modernite*. G. Pultar, E. O.İncirlioğlu ve B. Akşit (der.) içinde. İstanbul: Tetragon Yayınları. 357-380.
- Binark, Mutlu (2001). "Kadının Sesi Radyo Programı ve Kimliği Konumlandırma Stratejisi." *Toplumbilim* 14: 75-89.
- Binark, Mutlu (1998). "Oryantalist Söylem ve Japonya." *Kültür ve İletişim* 1(1): 65-89.
- Bowman, Glen, vd. (der.) (1996). *Yitik Ülke Masalları*. İstanbul: Sarmal Yayınları.

- Casmir, Fred ve Nobleza C. Asuncion-Lande (2003). "Kültürlerarası İletişimi Yeniden Düşünmek: Kavramsallaştırma, Paradigma İnşası ve Metodolojik Yaklaşımlar." Çev., Engin Sarı. *Folklor/Edebiyat* 34: 17-50.
- Chambers, Iain (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. Çev., İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gudykunst, William B. (der.) (2005). *Theorizing About Intercultural Communication*. Thousands Oaks: Sage.
- Gudykunst, William B. (der.) (1983). *Intercultural Communication Theory: Current Perspectives*. Beverly Hills: Sage.
- http://ilaum.ankara.edu.tr/yazicidostu.php?yad=4833&HTPP_REFERER=http://ilaum...23.07.2005.
- Jandt, Fred E. (2001). *Intercultural Communication*. Thousand Oaks: Sage.
- Kartarı, Asker (2001). *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kaya, Ayhan ve Ferhat Kentel (2005). *Euro-Türkler: Türkiye ve Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, Ayhan (2000). *Berlin'deki Küçük İstanbul: Diyasporada Kimliğin Oluşumu*. İstanbul: Buke Yayınları.
- Keyman, Fuat, vd. (der.) (1996). *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- King, Anthony (der.) (1998) *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*. Çev., Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Lomba, Ania (2000). *Kolonializm Postkolonyalizm*. Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mohammadi, Ali (der.) (1997). *International Communication and Globalization*. London: Sage.
- Morley, David ve Kevin Robins (1997). *Kimlik Mekanları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*. Çev., Emrehan Zeybekoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mutlu, Erol (1997). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınları.
- Özyürek, Esra (der.) (2001). *Hatırladıkları ve Unuttukları ile Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parekh, Bhikhu (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*. Çev., Bilge Tanrıseven. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Rattansi, Ali ve Sallie Westwood (der.) (1997). *Batı Cephesinde İrçilik, Modernite ve Kimlik*. Çev., Seveda Akyüz. İstanbul: Sarmal Yayınları.

- Robertson, Roland (1999). *Küreselleşme*. Çev., Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rutherford, John (der.) (1998). *Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık*. Çev., İrem Sağlamer. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Said, Edward (2003). *Yersiz Yurtsuz*. Çev., Aylin Üçler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Said, Edward (2000). *Kış Ruhu*. Çev., Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, Philip (2005). *Kültürel Kuram*. Çev., Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil Yayınları.
- Somersan, Semra (2004). *Sosyalbilimlerde Etnisite ve İrk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Stradling, Robert (2003). *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*. Çev., Ayfer Ünal. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tomlinson, John (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. Çev., Arzu Eker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Toplumbilim* (2003). Göç Sosyolojisi Özel Sayısı.
- Toplumbilim* (2001). Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı.
- Toplum ve Bilim* (1999). Avrupa Türkleri Özel Sayısı.
- Uluç, Güliz (2001). "Kültürlerarası İletişim ve Melez Kültürler." *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 1: 55-64.
- Williams, Raymond (2005). *Anahtar Sözcükler*. Çev., Savaş Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları.
- www.gap.gov.tr/Turkish/Geitim/ilet4.html
- www.grupiletisim.com
- Yakıtı-Oğuz, Gürsel (2002). "Kültürlerarası İletişimde Engeller: Bir Örnek Çözümleme-Savulun Battal Gazi Geliyor." *Kurgu* 19: 25-33.
- Yeğenoğlu, Meyda (2003). "Öteki Mekanda Olmak: Post-kolonyal Dünyada Göçmenlik ve Turizm." *Kültür ve İletişim* 6(2): 53-72.
- Yeğenoğlu, Meyda (2002). "Küreselleşen Dünyada Çokkültürcülük ve Konukseverlik." *Toplum ve Bilim* 92: 120-137.
- Yüksel, Aysun (2001). "Dış Göç Olgusunun Türk Sinemasındaki Yansımaları Üzerine Bir Deneme." *Kurgu* 18: 65-77.

Yeni İletişim Teknolojileri Tezlerinde Neo-Klasik İktisat Paradigmasının Hegemonyası

Özet:

1980'lerden sonra iletişim literatürü içinde kendisine yer bulmaya başlayan yeni iletişim teknolojileri, bu tarihlerden sonra da yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümleri analiz için geliştirilen pek çok kuramda merkezi bir konuma yerleştirilmiştir. Türkiye'de de özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren yeni iletişim teknolojileri akademik bir çalışma alanı olarak pek çok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bu makalede Türkiye'de 1980'den sonra yapılan yeni iletişim teknolojilerine ilişkin yüksek lisans ve doktora tezlerinin bir analizi sunulmuştur. Tezler hem nicel özelliklerine göre değerlendirilmiş, hem de nitel özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Sosyal bilimler ve iletişim bilimleri için ayrı ayrı yapılan bu sınıflandırma sonucunda da yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye'de nasıl kavrandığı tartışılmıştır. Hem sosyal bilimler alanında, hem de iletişim bilimleri alanında yeni iletişim teknolojilerine ilişkin çalışmalarda neo-klasik iktisat yaklaşımının hakimiyeti tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: yeni iletişim teknolojileri, enformasyon toplumu, internet, neo-klasik iktisat yaklaşımı, sayısal televizyon yayıncılığı, telekomünikasyon

The Hegemony of the Neo-Classical Economic Paradigm in Dissertations on New Communication Technologies

Abstract:

New communication technologies that have started to be pronounced in communication literature after the 1980's were the addressed in most of the theories that have been developed to analyse economic and social changes after these years. Many researchers in Turkey found these new communication technologies quite appealing as an academic study field especially after the mid 90's. In this article, an analysis of the post 80's dissertations are examined. The theses are evaluated according to their quantitative features as well as their qualitative specialities. The ways in which new communication technologies are considered, are discussed as a result of this classification conducted separately for both social and communicative sciences. Neo-classic economic paradigm is found to be dominant among studies related to new communication technologies in both social sciences in general and communication studies in more specifically.

Key words: new communication technologies, information society, internet, neo-classical economic paradigm, digital television broadcasting, telecommunication

Aylin Aydoğan
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Yeni İletişim Teknolojileri Tezlerinde Neo-Klasik İktisat Paradigmasının Hegemonyası

¹
Bu makaledeki
yardımlarından dolayı
Prof. Dr. Haluk Geray'a ve
Dr. Funda Başaran'a
teşekkür ederim.

Giriş

Bugün içinde bulunduğumuz dönemi, yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimleri açıklamak için geliştirilen pek çok kurum yeni iletişim teknolojilerine vurgu yapmaktadır. Bu teknolojilerin kitle iletişim teknolojileriyle karşılaştırıldıklarında sahip oldukları ayırt edici özellikleri, enformasyona ulaşmada, saklamada, işlemede ve dağıtmadaki kapasitelerinin artmış olması, görece ucuzlukları ve yeni ekonomik faaliyet alanları yaratmaları ya da uygulandıkları faaliyet alanlarında iyileşmeler gerçekleştirmeleri doğrultusundaki beklentiler yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal ve ekonomik değişimlerin itici gücü olarak görülmelerine neden olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerine yönelik dönüştürücü etkileri içeren bu tür bir yaklaşım, küresel enformasyon altyapısı (GII) uygulamalarıyla somutlaşmış ve GII, son yıllarda neredeyse bir manifesto gibi literatürde yer almıştır (Preston, 2001: 187).

Yeni iletişim teknolojilerinin bu derece önemli hale gelmesinde 1970'lerin ikinci yarısından itibaren gerçekleşmeye başlayan teknolojik ilerlemelerin payının olduğunu kabul etmek gerekir. Gerçekten de sayısallaşma, bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, uydu teknolojisi ve fiber optik kablolar gibi ilerlemeler, iletişim teknolojilerinin kapasitelerinin artmasını ve maliyetlerde düşüşlerin yaşanmasını olanaklı kılmış; telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerinin yöndeşmesiyle de kitle iletişimi ile

noktadan noktaya iletişim arasındaki geleneksel ayrım aşınmaya başlamıştır (Başaran, 2005: 32). Ancak yeni iletişim teknolojilerinin bu derece önemle vurgulanmasını sadece teknolojik ilerlemelerle açıklamak bir noktaya kadar geçerlidir. Çünkü bu teknolojilerin geliştirilmeleri, yaygınlaştırılmaları ve bu derece merkeze yerleştirilmeleri ekonomik ve siyasi yapıdan bağımsız değildir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanmaya başlayan teknolojik dönüşüme ekonomik sistemdeki dönüşüm de eşlik etmiştir.

Kapitalist ekonomi 1970'lerin ikinci yarısından itibaren sermaye birikimi düzenindeki tıkanıklık nedeniyle bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Kapitalizmin bu yeni döneminde bir önceki dönemde uygulanan üretim örgütlenmesi değişmiş ve melez bir üretim örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca ticaretin ve küresel yatırımın önündeki son engeller de kaldırılmaya çalışılmış ve kapitalist ekonomi, küresel ticaret rejiminin dışında olan hizmetler sektörüne doğru genişlemeye başlamıştır (TÜBA vd., 1995: 9-10). Bütünleşmiş bir dünya pazarı için, dış ticarete koruma politikalarının ortadan kaldırılması, devletin küçültülmesi ve devlet tekellerinin sona erdirilmesi, malların, sermayenin ve hizmetlerin dolaşımındaki kamu müdahalelerinin terk edilmesi, mali piyasaların bütünleştirilmesi gibi politikalar bu dönemde uygulama alanı bulmuştur (Kazgan, 1997: 70-71). Ekonomik yeniden yapılanma iletişim teknolojilerinin önceleri olduğundan daha da önemli hale gelmesine neden olmuştur.

Bunun bir nedeni sermaye birikimi düzenindeki tıkanıklığın aşılabilmesi için hizmetler sektörünün küresel ticaret rejimine dahil edilmesi iken, diğer nedeni ise üretimin oturduğu teknoloji tabanının değiştirilmesidir (Aydoğan, 2004: 27-28). Törenli bu değişimleri kapitalizmin ağ yapılanması ile kazandığı yeni görünüm olarak açıklamaktadır (86).

Yeni iletişim teknolojilerinin bu ekonomik yapılanma içindeki rolü de, bu teknolojileri merkeze yerleştirme eğiliminin doğmasına, bugün içinde bulunduğumuz dönemde değişimlerin itici gücü olarak görülmelerine ve merkeze yerleştirilmelerine neden olmuştur.

Yukarıdaki kısa giriş yeni iletişim teknolojilerine ilişkin iki farklı yaklaşımı özetler niteliktedir. Bu yaklaşımların kendi içinde tamamen homojen olduklarını iddia etmemekle birlikte, ilk grup yaklaşımın yeni iletişim teknolojilerini, teknolojik özelliklerini, yarattıkları yeni olanakları ve bu teknolojilerin uygulanması sonucu oluşan yeni hizmet alanlarını baz alarak kavradıklarını; diğer grup yaklaşımın ise bu teknolojileri içinde ürettikleri yapısal koşullarla ve farklı ülkelere giriş ve yayılmalarındaki politikalarla ele aldıklarını söylemek mümkündür.

Ayrıca yeni iletişim teknolojilerinin ekonomik, kültürel ve toplumsal etkileri üzerine farklı ideolojik açıklamalar içinden geliştirilmiş kuramsal yaklaşımlar da literatürde yer almaktadır. Bunlar, enformasyon toplumu yaklaşımından, post-modern toplum kuramına ve post-fordist yaklaşıma kadar uzanmaktadır. Enformasyon toplumu yaklaşımı yeni bir toplumsal sürece geçildiğini iddia etmekte ve liberal Batı düşüncesinin ilerlemeci geleneğinin izlerini taşımaktadır. Post-fordist yaklaşımda ise yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi kapitalizmin gelişimiyle ve bir önceki dönemden farklılığı ile birlikte ele alınmaktadır. Post-modern toplum yaklaşımında ise post-modern toplum teknolojik ilerlemelerden kaynaklı hızla değişen bir toplum olarak tanımlanmıştır (Timisi, 2003: 87-106).

Bu makalenin konusu Türkiye'de yeni iletişim teknolojilerinin nasıl kavrandığını, sosyal bilimler alanında yapılmış yeni iletişim teknolojilerine ilişkin yüksek lisans ve doktora tezleri özelinde tartışmaktır. İlk olarak yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin nicel bir analizi yapılacak; daha sonra ise niteliksel bir değerlendirme gerçekleştirilecektir.

Makalede incelenecek tezleri kapsayan çalışma evreninin belirlenebilmesi için Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) web sayfasından 55 anahtar sözcükle bir tarama yapılmıştır. Bu anahtar sözcükler, mevcut yeni iletişim teknolojilerini, teknolojilerin uygulanması sonucu oluşan hizmet alanlarını, bu teknolojilere ilişkin sosyal bilimler içinden geliştirilen kavramları ve kuramsal yaklaşımları kapsayacak biçimde tespit edilmiş ve olabildiğince çok anahtar sözcüğün kullanılmasına çalışılmıştır. Ancak belirlenen anahtar sözcüklerin dışında başka bir anahtar sözcükle sınıflandırılan tezin/tezlerin olması ihtimali her zaman için mümkündür. Bu da çalışmanın bir sınırlılığı olarak belirmektedir. Kullanılan veri toplama tekniği makalenin kapsamını da belirlemiştir. YÖK'e bağlı Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Tez Merkezi 1987 yılından itibaren Türkiye'de yapılmış tüm tezleri sistematik olarak toplamaya ve arşivlemeye başlamıştır. Daha önceki yıllara ait olan tezler de üniversiteler tarafından YÖK'e gönderilmiştir. Ancak gönderilen tezlerin yapıldıkları yıllara ait tüm tez sayısını yansıtmadığı bildirilmektedir.² Bugün itibarıyla de bitirilme tarihleri 2003 olan tezlerin arşivlenmesi ve elektronik ortama aktarılması tamamlanmıştır. Dolayısıyla bu makale, sosyal bilimler alanında 1987-2003 yılları arasında yapıлып, elektronik ortama aktarılması tamamlanan tezlerden oluşmaktadır. Tarama sonucunda yeni iletişim teknolojileri konusunda yapılmış, özgün dilleri Türkçe, İngilizce ve Almanca olmak üzere toplam 477 teze ulaşılmıştır. Bu 477 tez içinden özgün dili Almanca olan 10 tez dışarıda bırakılmış ve evren 467 tez ile sınırlandırılmıştır.

2
Ayrıntı için bakınız, YÖK
Resmi İnternet Sitesi
(16.10.2005).
www.yok.gov.tr/tez/istatistik/tez_istatistikleri.htm

Tezlere İlişkin Niceliksel Veriler

Tezlere ilişkin niceliksel verilerin analizi için evreni oluşturulan 467 tez, dört kriter çerçevesinde incelenmiştir. Bu kriterler, tezin türü, tamamlanma yılı, yapıldığı üniversite ve hangi sosyal bilimler alanında yapıldığıdır.

Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin en fazla tez, yüksek lisans çalışması olarak tamamlanmıştır. İstanbul, Ankara ve Anadolu üniversitelerinde tamamlanan bu çalışmalar uydu iletişimi, kablolu yayıncılık ve sayısal iletişim konularına odaklanmıştır. Toplam 467 tezdten, 388 tanesi yüksek lisans, 76'sı ise doktora çalışması olarak yapılmıştır. Tüm tezler içinde sanatta yeterlilik çalışması olarak yapılan tezlerin sayısı ise sadece 3'tür. Tezlerin tamamlanma yıllarına ve türlerine göre dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.
Yeni İletişim Teknolojilerine İlişkin Tezlerin Tamamlanma Yıllarına ve Türlerine Göre Dağılımı

Tamamlanma Yılı	Tamamlanan Tez Sayısı	Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlilik
1987	4	4	-	-
1988	4	1	3	-
1989	4	3	1	-
1990	3	2	1	-
1991	3	2	1	-
1992	7	7	-	-
1993	8	7	1	-
1994	5	3	2	-
1995	7	6	1	-
1996	15	10	5	-
1997	18	17	1	-
1998	20	16	4	-
1999	48	38	10	-
2000	41	33	8	-
2001	90	78	12	-
2002	114	101	11	2
2003	76	60	15	1

Tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin ilk çalışmaların 1980'lerin sonlarından itibaren yapılmaya başlandığı görülmektedir. İlk tezler 1987 yılında işletme, kütüphanecilik ve iletişim bilimleri alanlarında yapılmıştır. 1987, 1988 ve 1989 yıllarında 4'er tane olmak üzere toplam 12 tez tamamlanmıştır. Ancak tablodan da takip edilebileceği üzere alana ilişkin çalışmalarda asıl nicel artış 1990'ların ikinci yarısından itibaren gerçekleşmiştir. 2000'lere gelindiğinde ise yeni iletişim teknolojilerine yönelik tezlerin sayısı belirgin bir oranda artmıştır. 2000-2003 yılları arasında toplam 321 tez tamamlanmıştır ve bu sayı önceki 12 yıllık dönemde yapılan tezlere oranla 2,5 kat fazladır. Dolayısıyla Türkiye'de yeni iletişim teknolojilerinin bir akademik çalışma alanı olarak 1990'ların ikinci yarısından itibaren daha çok ilgi çekmeye başladığını söylemek mümkündür. Bu nicel artışın, yeni üniversitelerin kurulması, lisansüstü eğitimin yaygınlaşması, lisansüstü eğitim verilen mevcut anabilim dallarına yenilerinin eklenmesi gibi idari düzenlemelere de bağlı olduğunu dikkate almak gereklidir. Bununla birlikte yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye'ye giriş ve yaygınlaşma tarihlerinin de belirleyici olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de ilk internet bağlantısı 1993'te gerçekleştirilmiş; ilk GSM operatörleri de 1990'ların ikinci yarısından itibaren hizmet vermeye başlamıştır. 1990'ların sonlarından itibaren de sayısal yayıncılık başlamış ve sayısal platformlar kurulmuştur. Günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin en belirgin ve yaygın olanlarından olan bu teknolojilerin Türkiye'ye girişi ve yaygınlaşması 1990'ların ikinci yarısından itibaren gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu tarihlerden itibaren araştırmacılar yeni iletişim teknolojilerini daha yoğun bir şekilde çalışmalarına konu etmişlerdir.

Tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında ise toplam 44 üniversitede yeni iletişim teknolojilerine yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. En fazla tez Marmara, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nde yapılmıştır. Marmara Üniversitesi'nde yapılan tez sayısı 89'dur. İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nde yapılan tez sayısı ise 48 ve 47'dir. Yeni iletişim tekno-

lojilerine ilişkin, tezlerin yapıldığı üniversitelere göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tezlerin üniversitelere göre dağılımında üniversitelerin kuruluş tarihleri, lisansüstü eğitim vermeye başlama tarihleri, lisansüstü eğitim verilen anabilim dallarının sayısı, bu anabilim dallarının kontenjanları ve alınan öğrencilerin bu programlardan mezun olma yüzdeleri gibi kriterlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu kriterleri dikkate alarak bir analiz geliştirmek bu makalenin kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle tamamlanan tezlerin üniversitelere göre dağılımının değerlendirilmesinde nicel veriler dikkate alınmıştır. Bu noktada YÖK

Tablo 2.
Yeni İletişim Teknolojilerine İlişkin Tezlerin, Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Baysal	1	Gebze Yük. Tek. Ens.	3
Adnan Menderes	1	Hacettepe	23
Afyon Kocatepe	6	İnönü	6
Akdeniz	3	İstanbul	48
Anadolu	32	İstanbul Teknik	4
Ankara	47	K.Maraş Sütçü İmam	1
Atatürk	8	Karadeniz Teknik	2
Balıkesir	2	Kocaeli	6
Başkent	2	Marmara	89
Bilkent	2	Mersin	1
Boğaziçi	7	Mimar Sinan	2
Celal Bayar	1	Mustafa Kemal	2
Cumhuriyet	4	ODTÜ	23
Çankaya	1	Ondokuz Mayıs	1
Çukurova	3	Osman Gazi	3
Dokuz Eylül	23	Pamukkale	1
Dumlupınar	16	Sakarya	11
Ege	11	Selçuk	21
Erciyes	2	Süleyman Demirel	4
Fırat	2	Uludağ	9
Gazi	19	Yıldız Teknik	12
Gaziantep	1	Zonguldak Karaelmas	1

Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Baysal	96
Adnan Menderes	39
Afyon Kocatepe	191
Akdeniz	505
Anadolu	2169
Ankara	7712
Atatürk	2618
Balıkesir	198
Başkent	16
Bilkent	1238
Boğaziçi	1871
Celal Bayar	189
Cumhuriyet	1144
Çanakkale Onsekiz M.	168
Çukurova	3150
Dicle	661
Dokuz Eylül	3369
Dumlupınar	340
Ege	5008
Erciyes	1522
Fatih	60
Fırat	1069
Galatasaray	2
GATA	791
Gazi	6291
Gaziantep	243
Gaziosmanpaşa	186
Gebze Yük. Tek. Ens.	153
Hacettepe	4824
Harran	354

Üniversite	Tez Sayısı
İnönü	670
İstanbul Teknik	4873
İstanbul	11252
İzmir Yük. Tekn. Ens.	48
Kafkas	6
K.Maraş Sütçü İmam	137
Karadeniz Teknik	1544
Kırıkkale	122
Kocaeli	386
Koç	101
Marmara	5726
Mersin	124
Mimar Sinan	646
Muğla	41
Mustafa Kemal	50
Niğde	106
Ondokuz Mayıs	1384
ODTÜ	6107
Osman Gazi	582
Pamukkale	231
Sağlık Bakanlığı	1841
Sakarya	662
Selçuk	2704
Süleyman Demirel	428
Trakya	1461
Uludağ	2519
Yeditepe	39
Yıldız Teknik	1610
Yüzüncü Yıl	626
Zonguldak Karaelmas	106

Tablo 3.

Sosyal Bilimler Alanındaki Tüm Tezlerin Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

3
Ayrıntı için bakınız, YÖK Resmi İnternet Sitesi (18.10.2005). "Tezlerin Üniversite ve Tez Türüne Göre Dağılımına İlişkin İstatistik." www.yok.gov.tr/tez/istatistik/ist_universite.htm

tarafından hazırlanan ve Türkiye'de 1987-Ekim 2001 yılları arasında sosyal bilimler alanında tamamlanan tüm tezlerin üniversitelere göre dağılımını içeren bir istatistik, anlamlı veriler sunmaktadır.³ Ekim 2001'e kadar sosyal bilimler alanında tamamlanan tüm tezlerin yapıldıkları üniversitelere göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablodan da görüldüğü üzere yeni iletişim teknolojilerine ilişkin en fazla tezin yapıldığı Marmara, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri, Ekim 2001 tarihine kadar tamamlanan tüm tezler incelendiğinde de en fazla tez yapılan ilk beş üniversite içinde yer almaktadır. Bu üç üniversitede yeni iletişim teknolojilerine ilişkin daha çok tezin yapılmış olması doğal görülebilir. Çünkü yeni iletişim teknolojilerine yönelik tezlerin aranacağı evren bu üç üniversite için diğer üniversitelere oranla zaten daha geniştir.

Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin yapıldığı sosyal bilim alanlarına göre dağılımına bakıldığında ise 22 ayrı sosyal bilim alanında yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tez yapıldığı görülmüştür. En fazla tezin yapıldığı alan işletmedir. İşletmede yapılan tez sayısı 292'dir. İkinci sırada ise iletişim bilimleri alanı gelmektedir. Bu alanda yapılan tez sayısı ise 79'dur. Tezlerin yapıldığı sosyal bilim alanlarına göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tezlerin yapıldığı sosyal bilimler alanlarına göre dağılımına bakıldığında, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin % 47'sinin işletme alanında, % 16'sının ise iletişim bilimleri alanında yapıldığı görülmektedir. Bu iki alanda yapılan tezlerin oranı

Tablo 4.
Yeni İletişim Teknolojilerine İlişkin Tezlerin Yapıldığı Alanlara Göre Dağılımı

Yapıldığı Alan	Tez Sayısı
Bilim ve Teknoloji	7
Çalışma Eko. ve End. İliş.	7
Dilbilim	4
Din	2
Eğitim ve Öğretim	38
Ekonometri	4
Ekonomi	39
Endüstri ve End. Müh.	1
Felsefe	1
Güzel Sanatlar	10
Hukuk	7

Yapıldığı Alan	Tez Sayısı
İletişim Bilimleri	79
İşletme	221
Kütüphanecilik	15
Meslek Eğitimi	1
Müzik	1
Psikoloji	3
Sigortacılık	1
Sivil Havacılık	1
Siyasal Bilimler	13
Sosyoloji	11
Tarih	1

Yapıldığı Alan	Tez Sayısı
Bilim ve Teknoloji	87
Çalışma Eko. ve End. İliş.	492
Dilbilim	371
Din	2079
Eğitim ve Öğretim	3038
Ekonometri	60
Ekonomi	3488
Endüstri ve End. Müh.	1115
Felsefe	443
Güzel Sanatlar	1254
Hukuk	1305

Yapıldığı Alan	Tez Sayısı
İletişim Bilimleri	916
İşletme	5685
Kütüphanecilik	133
Meslek Eğitimi	Belirsiz
Müzik	651
Psikoloji	802
Sigortacılık	160
Sivil Havacılık	4
Siyasal Bilimler	467
Sosyoloji	931
Tarih	1581

Tablo 5.

Sosyal Bilimler Alanındaki Tüm Tezlerin Yapıldığı Alanlara Göre Dağılımı⁴

4

Ayrıntı için bakınız, YÖK Resmi İnternet Sitesi (18.10.2005). "Tezlerin Konularına ve Tez Türüne Göre Dağılımına İlişkin İstatistik." www.yok.gov.tr/tez/istatistik/ist_konu.htm

5

Tabloya yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tez yapılan sosyal bilim alanlarının verileri dahil edilmiştir.

% 63'tür. Geri kalan 20 ayrı sosyal bilim alanında yapılan tezlerin oranı ise % 37'dir. En fazla tezin işletme alanında yapılmış olmasında yukarıda sıralanan idari düzenlemelere benzer düzenlemelerin etkili olduğunu kabul etmekle birlikte; YÖK tarafından hazırlanan ve Ekim 2001'e kadar tamamlanan tüm tezlerle ilişkin bilgileri içeren bir diğer istatistikteki verileri dikkate alarak da bazı tespitler yapmak mümkündür.⁵ Bu veriler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'de 1987-Ekim 2001 yılları arasında en fazla tez yapılan alan işletmedir. Bu tarihe kadar yapılan tüm tezler içinde ise iletişim bilimleri 10. sırada yer almaktadır. Yeni iletişim teknolojilerine yönelik en fazla tezin işletme alanında yapılmış olması, toplam tezler içinde de en fazla tez yapılan alan yine işletme olduğundan doğal görülebilir. Çünkü işletme alanında yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin aranacağı evren diğer alanlara oranla daha geniştir. Tamamlanan toplam tezler içinde iletişim bilimleri alanında yapılan tezlerin 10. sırada yer almasına rağmen yeni iletişim teknolojilerine yönelik iletişim bilimleri alanında yapılan tezlerin 2. sırada yer alması ise yeni iletişim teknolojilerinin, iletişim bilimleri alanının doğrudan çalışma nesnelere biri olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Tezlerle İlişkin Niteliksel Veriler

Sosyal Bilimler Alanında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kavranışı

Sosyal bilimler alanında yapılmış yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin niteliksel bir analizi için evrenin genişliği nedeniyle bir örneklem seçilmiştir. Toplam 467 tezdən % 10'dan az olmamak koşuluyla 47 tez, katmanlaştırılmış gelişigüzel örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Örneklem seçimi için çalışma evrenindeki toplam 467 tez işletme, iletişim bilimleri ve diğer sosyal bilim alanları olmak üzere üç ana katmana ayrılmıştır. Gerekli oranlamalar sonucunda 47 tezdən oluşan örnekleme, 29 tane işletme tezi, 8 tane iletişim bilimleri tezi ve 10 tane de diğer sosyal bilimler alanında yapılmış tez dahil edilmiştir. Katmanlaştırılmış gelişigüzel örneklem seçimi yöntemiyle, sosyal bilimler alanında yapılmış farklı alanlardaki tezlerin evren içindeki toplam sayılarına oranla ve rastlantısal bir şekilde seçilerek örnekleme dahil edilmesi sağlanmıştır (Geray, 2004: 96-97). Sosyal bilimler alanına ilişkin niteliksel bir değerlendirme yapılabilmesi için örneklem içindeki toplam 47 tezin içindekiler, giriş ve sonuç bölümleri incelenmiş ve araştırmacıların kullandıkları temel kavramlar ve ulaştıkları sonuç çerçevesinde bir sınıflandırma yapılmıştır.

Örneklem içindeki 47 tez incelendiğinde iki ana eğilimin olduğu görülmüştür. Bu iki ana eğilim, yeni iletişim teknolojilerinin bir hizmete, kuruluşa ya da ekonomik faaliyet alanına uygulanması sonucu yaratacağı olumlu değişikliklere vurgu yapan "teknolojik eğilim" ve bu teknolojilere yönelik politika oluşturma süreçlerini içeren "siyasa (policy) eğilimi" dir.

Teknolojik eğilim içinde sınıflandırdığımız tezleri incelediğimizde yeni iletişim teknolojilerine ilişkin iki farklı yaklaşım olduğu görülmüştür. Bu iki farklı yaklaşım, yeni iletişim teknolojilerinin "bir faaliyet alanına uygulanması sonucu iyi yönde dönüştürücü etki yaratacağı" iddiasında olan tezler ve bu teknolojilerin "bir faaliyet alanına uygulanmasından sonra ortaya çıkan mevcut durumu" inceleyen tezler olmak üzere belirtilebilir.

Dönüştürücü etki yaratacağı iddiasında olan tezler, özellikle işletme ve iktisat alanlarında tamamlanmıştır ve yeni iletişim teknolojilerinin uygulandıkları ekonomik faaliyet alanlarında mutlak iyileşmeler yaratacakları sonucuna ulaşılmaktadır. Verimlilik, kalkınma, büyüme gibi kavramlar yeni iletişim teknolojilerine yönelik en çok kullanılan kavramlar olarak bu tezlerde yer almıştır. Giriş bölümlerinde yeni iletişim teknolojilerinin özellikle ekonomik faaliyetler için yeni olanaklar yarattıkları, bilginin ulusal ve uluslararası rekabet açısından en önemli araç olduğu ve yeni iletişim teknolojilerinin bilgiye ve küresel pazarlara hızlı bir şekilde ulaşmada imkanlar sunduğu belirtilmiş ve bu teknolojilerin uygulandıkları hizmet alanlarında verimlilik ve tasarruf yaratacakları vurgulanmıştır. Bu kavrayışın en tipik örneği özellikle küresel rekabete ve e-ticarete vurgu yapan tezlerde görülmektedir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ağ temelli uygulamalarla küresel pazarlara ulaşabilecekleri ya da üreticilerin araçlar olmadan ürünlerini pazarlayabilecekleri belirtilerek yeni iletişim teknolojilerinin ekonomik kazanımlar için sunduğu olanaklar sıralanmıştır. Yeni iletişim teknolojilerini en baştan bu şekilde kavramak da bu teknolojilerin işletmeler tarafından verimlilikleri ve rekabet üstünlükleri için mutlaka kullanılması gerektiği şeklinde bir yargının tezlerin sonuç bölümlerinde yer almasına neden olmuştur. Bu yaklaşım içindeki tezler incelendiğinde belirtilmesi gereken bir diğer özellik de, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin dönüştürücü potansiyelin, bu teknolojilerin teknik kapasiteleri ve özellikleri merkeze alınarak iddia ediliyor olmasıdır. Yeni iletişim teknolojilerinin bilgiyi işlemede, saklamada ve dağıtmadaki kapasitelerinin artmış olması, bu teknolojilerin verimlilik yaratacağı ve küresel pazarlara ulaşarak rekabet yeteneğini arttıracığı gibi iddiaların temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım içindeki tezler için belirtilebilecek en son ortak özellik ise, teknolojinin bağımsız değişken olarak ele alınmasıdır. Yeni iletişim teknolojileri, içinde geliştirildikleri ekonomik ve toplumsal yapıdan ve farklı ülkelere yayılma süreçlerindeki yapılanmalarla bağımsız olarak kavranmaktadır.

Teknolojik eğilim içinde sınıflandırdığımız tezlere hakim olan ikinci yaklaşım ise bu teknolojilerin bir faaliyet alanına uygulanmasından sonra ortaya çıkan mevcut durumu incelemeye odaklanan çalışmaları kapsamaktadır. Bu yaklaşımın hakim olduğu çalışmalar özellikle e-ticaret, e-bankacılık, elektronik kütüphaneler ve yeni halkla ilişkiler olanakları üzerine yapılmıştır. Dönüştürücü etki yaratacağı iddiasında olan tezlerle aynı kavramsal yaklaşıma sahip olan bu tezlerin ayırt edici özelliği ise farklı işletmeleri ya da mevcut bazı uygulamaları örnek olay olarak incelemeleridir. İlk yaklaşım içindeki tezler daha kavramsal tartışmalar düzeyinde tamamlanmakla birlikte, yeni iletişim teknolojilerine yönelik vaadlere vurgu yapmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin uygulamaları sonucu oluşan mevcut durumu inceleyen tezler ise farklı işletmelerin uygulamalarını, çeşitli üniversitelerin elektronik kütüphane hizmetlerini ya da farklı üniversitelerde verilen uzaktan eğitim hizmetlerini, e-sağlık uygulamalarını analiz etmiş daha betimleyici çalışmalardır.

Siyasa eğilimi içinde sınıflandırdığımız tezlerde de iki farklı yaklaşım mevcuttur. İlk yaklaşım içindeki tezler "telekomünikasyonun özelleştirilmesi" üzerine odaklanırken; ikinci yaklaşım "yeni iletişim teknolojilerinin uygulamalarının nasıl düzenlenmesi gerektiğine" yönelik kavramsal tartışmaların hakim olduğu tezleri kapsamaktadır.

Siyasa eğilimli tezlerin ilk yaklaşımı içinde sınıflandırdığımız telekomünikasyonun özelleştirilmesi üzerine yapılan çalışmalarda, telekomünikasyon, tüm iletişim faaliyetleri için hayati derecede önem taşıyan bir altyapı olarak değil; herhangi bir ekonomik faaliyet alanı olarak kavranmıştır. Dolayısıyla da bu altyapının özelleştirilmesi ekonomik kavramlarla tartışılmıştır. Bu çalışmalarda telekomünikasyon altyapılarının serbest piyasa koşullarında daha verimli hizmet verebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu tezlerde daha önce telekomünikasyon altyapılarını serbestleştirmiş ya da özelleştirmiş ülkelerin uygulamaları örnek olarak gösterilmiş ve Türk Telekom'un özelleştirilmesinin nasıl

olması gerektiğine yönelik öneriler sunulmuştur. Bu grup içindeki tezler içinde, sadece bir tez telekomünikasyonun özelleştirilmesi sürecini farklı bir yaklaşımla analiz etmiştir (Karlıdağ). Bu çalışmada, dünyada iletişim altyapılarının ve hizmetlerinin neden serbestleştirme ve özelleştirme uygulamalarına konu olduğu, kapitalist ekonomide 1980'lerden sonra yaşanan yeniden yapılanma süreci, bu sürecin nedenleriyle birlikte tartışılmıştır. Telekomünikasyon altyapılarının özelleştirilmesine yönelik baskıların kimlerden geldiği, bir başka deyişle bu süreçteki temel aktörlerin kimler olduğu çalışmanın analizine dahil edilmiştir.

Siyasa eğilimli tezlerin ikinci yaklaşımı içinde sınıflandırdığımız tezler ise yeni iletişim teknolojilerinin uygulamalarının nasıl düzenlenmesi gerektiği üzerine odaklanan çalışmalardır. Özellikle e-ticaret uygulamalarında tüketicilerin nasıl korunacağı, marka hakkının ihlali, vergilendirilme sorunları ve e-bankacılıktaki güvenlik sorunları dünyadaki uygulamalarla birlikte ele alınmış ve uygulamaların düzenlenmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

İletişim Bilimleri Alanında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kavranışı

İletişim bilimleri alanında yeni iletişim teknolojilerinin nasıl kavrandığını belirlemek için çalışma evreni içindeki iletişim bilimleri alanında tamamlanan 79 tezin tamamı değerlendirmeye alınmıştır. Bu tezlerin de giriş, içindikiler ve sonuç bölümleri incelenmiş ve sosyal bilimler alanındaki tezlerin değerlendirilmesinde uygulandığı gibi araştırmacıların kullandıkları kavramlar ve ulaştıkları sonuçlar bağlamında bir analiz yapılmıştır.

Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin iletişim bilimleri alanında tamamlanmış 79 tezin, 18 tanesi doktora, 61 tanesi ise yüksek lisans çalışması olarak yapılmıştır. Bu tezlerin 9 tanesi Anadolu ve İstanbul, 17 tanesi Ankara ve 26 tanesi de Marmara Üniversiteleri'nde yapılmıştır. Geri kalan 18 tez ise Gazi, Selçuk, Kocaeli, Ege ve Ondokuz Mayıs Üniversiteleri'nde tamamlanmıştır. İletişim bilimleri alanında yapılan 79 tez incelendiğinde tezlerin internet, internete yönelik kavramsal tartışmalar ve internet uygulamala-

rı, sayısal-tv ve radyo yayıncılığı, bilgisayar ile ağ temelli teknolojilerin birleşmesi ile oluşan bilişim sistemleri ve uygulamaları, telekomünikasyon, iletişim uyduları, tümleşik hizmetler sayısal ağı, mobil iletişim, videotext ve teletext gibi konular üzerine yapıldığı görülmüştür. Sayıca en çok çalışma internet, sayısal televizyon yayıncılığı, bilgisayar ile ağ temelli teknolojilerin birleşmesi ile oluşan bilişim sistemleri ve iletişim uyduları konularında tamamlanmıştır.

İnternet üzerine yapılan çalışmalar özellikle üç konu üzerine odaklanmaktadır. Bu konular, internetin toplumsal dönüşüm yaratma potansiyeli, internetin enformasyonun dağıtımını için yeni bir mecra olması ve online gazetecilik uygulamaları olarak sıralanabilir.

İnternetin toplumsal dönüşüm yaratma potansiyeli üzerine yapılan çalışmalarda enformasyon toplumu yaklaşımının temel kavramları kullanılmıştır. Özellikle internetin siyasal yaşama etkileri çerçevesinde internet ve demokrasi, yeni iletişim teknolojileri ve değişim, internetin bireysel ya da toplumsal etkileri gibi konular internetin teknolojik özellikleri merkeze alınarak incelenmiştir. Sonuç olarak da internetin demokratikleştirici bir potansiyele sahip olduğu yargısına varılmıştır. Bu çalışmalarda yeni iletişim teknolojilerinin özellikle de internetin kullanılmasıyla, değişim ve demokratikleşme gibi sonuçlar arasında doğrusal bir bağlantı kurulmaktadır. Yine bu grup içinde sınıflandırdığımız çalışmaların bazıları ise internetin bir alana uygulanması sonucu oluşan/oluşacak değişiklikleri merkeze almışlardır. Bu çalışmalar e-devlet politikaları üzerine odaklanan ve e-sağlık, e-egitim gibi uygulamalar üzerine durum saptaması yapan daha betimleyici düzeydeki tezlerdir. E-devlet uygulamalarının Türkiye'deki ve dünyadaki durumunu karşılaştıran bu tezler, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin iyimser bir bakış açısına sahiptir.

İnterneti enformasyonun dağıtımını için yeni bir mecra olarak kavrayan tezler ise daha çok reklamcılık ve halkla ilişkiler alanında yapılmış tezlerdir. Yeni medyanın, özellikle de internetin

enformasyonun dağıtımını için yeni bir kanal olarak ortaya çıkması ve reklamcılık uygulamaları için yeni olanaklar yaratması, halkla ilişkiler ve reklamcılık uygulamaları için son derece önemli olarak görülmüştür. Bu tezlerde internetin şimdiye kadarki tüm iletişim araçlarından daha hızlı yayılmış olması ve her geçen gün de hızla yayılıyor olması özellikle vurgulanmıştır. Yayılma potansiyeli dikkate alınarak da bu teknolojinin tanıtım ve reklam için mutlaka kullanılması gereken bir mecra olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Online gazetecilik uygulamaları üzerine yapılan tezler ise internetin dönüştürücü potansiyeline vurgu yapan çalışmalarla benzer özellikler içermektedir. Bu çalışmalarda da özellikle internetin teknolojik yetenekleri merkeze alınmıştır ve gazetecilik için sunduğu yeni olanaklar sıralanmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin teknik olanakları, özellikle de internetin sansür edilememesi, dileyen herkesin kendi yayını yapabilmesi ve görece ucuzlukları internetin "alternatif medya" olmasını sağlayan en önemli özellikler olarak belirtilmiştir.

Sayısal televizyon yayıncılığını konu edinen çalışmalar özellikle bu teknolojinin ne olduğu, hangi teknik ilerlemelerin sayısal televizyon yayıncılığını mümkün kıldığı, analog televizyon yayıncılığından farklarının neler olduğu gibi noktalara odaklanmıştır. Bu tezlerde sayısal televizyon yayıncılığını mümkün kılan teknolojik yenilikler ve gelişmeler tarihsel olarak ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Yapıldıkları dönemde sayısal televizyon yayıncılığı yapan kuruluşlar bu çalışmalarda örnek olay olarak seçilip incelenmiştir. Sayısal televizyon yayıncılığını inceleyen tezlerin, internet tezlerinden farklılığı, politika oluşturma sürecine yönelik tartışmalar içermeleridir. Tezlerde, sayısal televizyon yayıncılığının düzenlenmesine ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Bilgisayar ile ağ temelli teknolojilerin birleşmesi ile oluşan bilişim sistemleri ve uygulamalarını konu edinen tezler ise bilişim anabilim dallarında tamamlanan çalışmalardır. Bu tezlerde bilgisayar ve bilişim teknolojisi ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır.

Tezlerin en belirgin ve ortak özelliği bilişim teknolojilerine sadece teknik boyutta yaklaşımlarıdır. Bu durumun en somut göstergesi de tezlerin ele aldığı konulardır. Bu çalışmalar "bir veri tabanı tasarımı ya da mevcut bir veri tabanının iyileştirilmesi", "çevre koruma amaçlı bir bilişim sisteminin tasarlanması", "deniz kazalarını önlemede bilişim teknolojilerinden yararlanma", "organizasyonel karar alma sürecinde bilişim teknolojilerinin katkısı" gibi bilişim sistemlerinin teknik uygulamalarını konu edinmiştir. Tezlerin hepsinin sonuç bölümlerinde "iletişimden söz ettiğimizde aslında bilgisayardan da söz ederiz; günümüzde doğru bilgiye ulaşmak bilişimsiz mümkün değildir" gibi bilgisayarın ve bilişimin yüceltiği ve bilişim teknolojilerinin "kaçınılmaz olduğu" doğrultusunda ifadeler bulunmaktadır. Bu çalışmalar iletişim alanına dair kavramlardan hiç yararlanmamıştır. Sosyal bilimler alanındaki yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tartışmalara da bu çalışmalarda yer verilmemiştir. Bu tezlerin iletişim fakültelerinde yapılmalarına rağmen, sosyal bilimler alanıyla çok zayıf bağlara sahip olduklarını söylemek mümkündür.

İletişim uyduları üzerine yapılan çalışmalar ise sayısal televizyon yayıncılığını konu edinen tezlere benzer bir şekilde, uydu teknolojisinin tarihsel gelişimini ve teknik özelliklerini ayrıntılı bir şekilde incelemişlerdir. Bu tezlerde ayrıntılı bir şekilde uyduların teknik yapılarına ve özelliklerine yer verilmiştir. Uydu gönderme tesisleri, uydu kontrolü için geliştirilen sistemler, uyduların ana yapıları, ısı kontrol sistemleri, konum ve yörengü kontrol sistemleri gibi teknik bilgiler ilk Türk iletişim uydusu olan TÜRKSAT örneği üzerinden anlatılmıştır. Bu tezlerin uydu iletişimini kavrayışları oldukça iddialı yaklaşımlar içermektedir. Örneğin, ülkelerin kendi iletişim uydularına sahip olmaları, ekonomik kalkınma, uydu iletişimine ilişkin teknik bilgiye sahip olma, sermayenin ülke içinde kalması, uluslararası alanda prestij kazanma, televizyon yayıncılığına getirdiği yeni olanaklar aracılığıyla siyasal ve kültürel bütünleşme gibi gelişmelerin kaynağı olarak kavranmıştır.

İletişim bilimleri alanında incelenen tüm tezler içinde daha ayrıksı duran ve yeni iletişim teknolojilerini daha bütüncül ve tarihsel olarak inceleyen, teknolojik determinizme mesafeli çalışmalar da mevcuttur.

Örneğin telekomünikasyon üzerine yapılan iki tez bu makale çerçevesinde incelenen diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu tezlerden ilki Türk Telekom'un özelleştirilmesi üzerine yapılan bir çalışmadır ve sosyal bilimler alanında yapılan tezlerin incelendiği bölümdeki örnekleme dahil olduğu ve o bölümde değerlendirildiği için tekrar ele alınmamıştır. İkinci tez ise Türkiye'de telekomünikasyon altyapısının kuruluşundan 1980'e kadarki gelişimini ve düzenlenmesini ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümlerle birlikte değerlendirmiştir (Başaran, 1999). Bu tezde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren telekomünikasyon teknolojisinin Türkiye'ye girişi ve 1980'e kadar telekomünikasyon altyapısının yaygınlaştırılması, düzenlenmesi ve bu altyapı üzerinde uygulanan politikalar, aktörler ve bu aktörlerin çatışmaları dikkate alınarak bütüncül bir şekilde analiz edilmiştir.

Sayısal televizyon yayıncılığına ilişkin tezler içinde de bir tez diğer tezlerden farklı bir yaklaşıma sahiptir (Sümer). Sadece bu çalışma, tüm tezlerde ortak olan sayısal televizyon yayıncısı kuruluşları örnek olay olarak inceleme noktasında farklı bir yaklaşıma sahiptir. Bu tezde sayısal televizyon yayıncılığı pazarı da incelenmiş ve pazarda neden bir tek yayıncının kaldığı sorgulanmıştır.

İnternet üzerine yapılan tezlere baktığımızda ise eleştirel olarak sınıflandırabileceğimiz tez sayısı oldukça azdır. İnternetin ticarileşmesi üzerine yapılan bir tezde internetin geliştirilmesindeki askeri kaygılar belirtilmiş ve sivil kullanıma açılması da ekonomik yeniden yapılanmayla birlikte ele alınmıştır (Özdemir). Bu tez, internet teknolojisinin geliştirilmesini, içinde geliştirildikleri yapıdan soyutlayan bir yaklaşım yerine daha gerçekçi bir yaklaşımla kavramıştır. Tezde internetin ticarileşmesi üye-

rine odaklanılmıştır. İnternetteki ticarileşmeyi ağ üzerinden akan trafiğin yönünü dikkate alarak tartışan araştırmacı, ticarileşmenin uluslararası veri akışındaki dengesizliğin bir diğer şekli olduğunu belirtmiş ve bu dengesizliği gösteren bir model geliştirmiştir. İnternet ve demokrasi ilişkisini inceleyen bir diğer tezde ise internetin demokratikleştirici potansiyeli kamusal katılım üzerinden tartışılmıştır (Timisi, 1999). Bu tezde araştırmacı diğer tezlerde olduğu gibi internetin demokratikleştirici bir potansiyele sahip olduğunu, siyasal ve toplumsal alanlarda özgürleşmeler yaratabileceğini kabul etmiştir. Ancak bu kabul diğer tezlerdeki kavrayıştan farklı olarak internete kendinden menkul bir özgürleştirici potansiyel atfetmemektedir. Teknolojinin transfer edilmesinin ve kullanılmasının her koşulda mutlak iyileşmeler yaratacağı iddiasındaki bir kavrayışın karşısına teknolojiye eşlik etmesi gereken politikaların olması gerektiği kaydını koymuştur. Araştırmacı ampirik verilerle internet teknolojisinin Türkiye'de kamusal erişime olanak tanımadığını, ülke içinde sayısal eşitsizliğin var olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak da internetin mevcut durumuyla demokratik bir kamusal katılımın merkezinde yer almadığı, bunun olabilmesi için internetin düzenlenme, örgütlenme ve kullanılma biçimlerinde eşitlik ve özgürlük sınırlarının genişletilmesinin beklenmesi gerektiği yargısına ulaşmıştır. Gerek ulaştığı sonuç, gerekse sayısal eşitsizliği, -hem cinsiyet hem de sosyo-ekonomik düzlemde- kullanım amaçlarını ve kullanım sürelerini analizine dahil etmesiyle bu tez eleştirelilik noktasında diğer tezlerden ayrılmaktadır.

Enformasyon teknolojilerinin eşitsiz kullanımına vurgu yaparak enformasyon toplumu yaklaşımını ve önermelerini sorgulayan bir diğer tez ise Mutlu Binark tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, enformasyon teknolojilerinin cinsiyete bağlı olarak eşitsiz kullanımı araştırılmış; teknolojilerin kullanılmasının ve yaygınlaştırılmasının yeterli olmadığı, dezavantajlı konumda olanların eğitim programları gibi uygulamalarla kollanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Türkiye'de 1980'den sonra yeni iletişim teknolojilerine ilişkin nasıl bir yaklaşımın daha baskın olduğunu araştırdığımız bu makalede sosyal bilimler alanından 46, iletişim bilimleri alanından ise 79 tez incelenmiştir. Niteliksel değerlendirme sonucunda hem iletişim bilimleri hem de sosyal bilimler için bazı tespitler yapmak mümkündür.

Sosyal bilimler alanında yapılan tezlerde yeni iletişim teknolojilerine ilişkin bütüncül bir bakış açısının olduğunu söylemek mümkün değildir. Gerek teknolojik eğilim içinde sınıflandırdığımız, gerekse siyasa eğilimi içinde sınıflandırdığımız tezlerde yeni iletişim teknolojileri bağımsız değişken olarak konumlandırılmış; geliştirilme ve yaygınlaştırılma süreçlerindeki ekonomik ve siyasi yapıdan ayrıştırılarak ele alınmıştır. Bu çalışmalarda yeni iletişim teknolojileri, teknolojik özellikleri merkeze alınarak değerlendirilmiş ve uygulandıkları sektörlerde mutlak iyileşmeler yaratacağı kabulüyle kavranmıştır. Verimlilik, serbest piyasa gibi kavramlar en çok vurgulanan kavramlardır. Sosyal bilimler alanında yapılan tezlerdeki bu kavrayış biçimi, yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye'de ekonomik terimlerle analiz edildiğini, pazar yönelimli iletişim yaklaşımı ve enformasyon toplumu yaklaşımı içinden gelen kavramlarla ele alındığını göstermektedir. Bu durumun en somut göstergesi, sosyal bilimler alanında incelenen tüm tezler içinde sadece bir tezin Türk Telekom'un özelleştirilmesi tartışmalarını farklı bir yaklaşımla analiz etmiş olmasıdır.

İletişim bilimleri alanındaki tezlerde de benzer yaklaşımları görmek mümkündür. Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin enformasyon toplumu kuramı ile somutlaşan alana egemen yaklaşım iletişim bilimleri alanında yapılan tezlerde de hakim konumdur. Daha önce de belirtildiği üzere, iletişim bilimleri alanında yeni iletişim teknolojilerine yönelik hakim yaklaşıma şüphe ile yaklaşan, bu teknolojilerin tarihlerini, yayılma koşullarını, farklı ülkelere girişini ve yayılmasını, çeşitli uygulamalarını ekonomik ve siyasal yapılanma ile ilişkilendiren çalışmalar hiç yok değildir.

Ancak bu çalışmalar sayıca azdır ve genel kavrayıştan bir sapma yaratmamaktadır. İletişim bilimleri içinde yapılan tezlere ilişkin dikkat çekici bir diğer durum ise bilişim anabilim dallarında yapılan ve bilgisayar ile ağ temelli teknolojilerin birleşmesi sonucu oluşan bilişim sistemlerini konu edinen tezler için söylenebilir. İletişim alanına dair literatürden ve kavramlardan hemen hemen hiç yararlanmayan bu çalışmalar bazı üniversitelerdeki bilişim anabilim dallarının iletişim bilimleri alanıyla, hatta sosyal bilim alanıyla oldukça zayıf bağlara sahip olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de yeni iletişim teknolojilerine ilişkin neo-klasik iktisat yaklaşımının temel kavramlarının sorgulanmadan kullanıldığını, bir başka deyişle neo-klasik iktisadın hegemonyasını teslim etmek gerekir. Dikkat çekici olan, neo-klasik iktisat yaklaşımının kavramsal egemenliğine rağmen, ekonomi alanında yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin sayıca az olmasıdır.

Kaynakça

- Aydoğan, Aylin (2004). *Türkiye'deki Medya Gruplarının İnternet Alanındaki Yatırımları: Doğan Grubu Örnek Olayı*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Başaran, Funda (2005). "İnternetin Ekonomi Politikası." *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos. 32-52.
- Başaran, Funda (1999). *Devlet ve Telekomünikasyon: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşümlerin Türkiye'de Telekomünikasyon Politikalarına Etkileri*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Binark, F. Mutlu (1999). *Enformasyon Teknolojilerinin Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kullanımı: Japonya ve Türkiye Örneği*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Geray, Haluk (2004). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Siyasal.
- Karlıdağ, Serpil (2002). *Türkiye'de Telekomünikasyonun Yeniden Yapılandırılmasını Ekonomi Politikası*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kazgan, Gülten (1997). *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Özdemir, Önder (1998). *Uluslararası Enformasyon Akışı ve Yeni İletişim Teknolojileri: İnternetin Ticarileştirilmesinin Türkiye Örnek Olayındaki Etkileri*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Preston, Paschal (2001). *Reshaping Communications*. London: Sage.
- Sümer, Burcu (2002). *Dünyada ve Türkiye'de Dijital Yayıncılık: Türkiye'de Dijital Televizyon Üzerine Bir Çerçeve Arayışı*. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Timisi, Nilüfer (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost.
- Timisi, Nilüfer (1999). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal Katılım*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Törenli, Nurcan (2004). *Enformasyon Toplumunu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- TÜBA, TÜBİTAK, TTGV Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu (1995). *Enformatik Alanına Yönelik Bilim, Teknoloji ve Sanayi Politikaları Çalışma Grubu Raporu*. Ankara.
- YÖK Resmi İnternet Sitesi (18.10.2005). "Tezlerin Üniversite ve Tez Türüne Göre Dağılımına İlişkin İstatistik." www.yok.gov.tr/tez/istatistik/ist_universite.htm
- YÖK Resmi İnternet Sitesi (18.10.2005). "Tezlerin Konularına ve Tez Türüne Göre Dağılımına İlişkin İstatistik." www.yok.gov.tr/tez/istatistik/ist_konu.htm
- YÖK Resmi İnternet Sitesi (16.10.2005). www.yok.gov.tr/tez/istatistik/tez_istatistikleri.htm

Mahremiyet, Sıradan Gerçeklik ve Medya

Özet:

Klasik özel/kamusal alan ayrımında mahrem olarak kabul edilen durumların kamusal alana taşındığı momentlerde ortaya çıkan sıradan gerçeklik anlatıları, medyanın yeni söylemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu makalenin amacı, sıradan gerçekliğin bir meta olarak kullanımının şekillendiği tarihsel, kültürel, siyasal ve ekonomik pratikleri çözümlenmeye çalışarak eğlence ve "gerçeklik" in nasıl bir araya geldiğini ve medyanın "gerçeklik endüstrisi" ni nasıl yarattığını tartışmaktır ve bu bağlamda mahrem ile kamusal olan arasındaki sınırların kaybolduğuna ilişkin iddiaları yeniden değerlendirmektir.

Anahtar sözcükler: medya, gazetecilik, gerçeklik, sıradan gerçeklik, mahremiyet

Bariş Kılıçbay

Privacy, Ordinary Reality and the Media

Abstract:

Ordinary reality, which has become a new discourse of the media, emerges during the moments where matters that are considered private in the classic distinction between private versus public sphere, are represented in the public sphere. This article aims to analyse the historical, cultural, political and economic practices that have shaped the uses of the ordinary reality as a media commodity and the ways in which entertainment and reality are intertwined. Discussing how the "reality industry" is created by the media, this article re-assesses the old tropes concerning the blurring of boundaries between private and public spheres.

Keywords: media, journalism, reality, ordinary reality, privacy.

Mahremiyet, Sıradan Gerçeklik ve Medya

Günümüzde, özel alan ile kamusal alanın sınırlarının bulanıklaşması, özel olanın kamusalda görünürlük kazanması, mahremiyetin dönüşümü gibi çeşitli şekillerde adlandırılan ve açıklanmaya çalışılan bir durum ya da süreçle karşı karşıyayız. Bu süreci açıklamaya çalışan birçok çalışmada ve daha popüler literatürde, medyanın çoğunlukla önemli bir sorumlu olarak parmakla gösterildiğini görüyoruz. Özel alan ile kamusal alanın sınırlarının bulanıklaştığı iddiası artık giderek televizyonu merkeze alan bir akıl yürütme biçiminin sonucunda ortaya çıkmakta ve kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Gerçeklik televizyonu programlarının sayısında ve yoğunluğunda kaydedilen hissedilir artış ve mahremiyetin ifşası üzerine dayalı daha birçok televizyon metninin televizyon söylemini ele geçirmeye başlaması, televizyonu bu tartışmanın içerisinde daha görünür kılmaktadır. Ancak çoğunlukla gözden kaçan gazeteler ve gazetecilik pratiğinin bu süreç içerisindeki yeri de en az televizyon kadar dikkate değerdir. Bu makalenin amacı, Erol Mutlu'nun "neo-gazetecilik" olarak adlandırdığı yeni bir gazetecilik pratiğini yukarıda kısaca bahsedilen özel/kamusal alan tartışmaları ve sıradan gerçeklik bağlamında gerçeklik televizyonu eleştirisinden de yararlanarak çözümlemeye çalışmaktır. Bu makale belli bir örnek olay incelemesinden çok, daha geniş ve yaygın medya pratiklerine yoğunlaşmaktadır.

Kamusallığa Karşı Mahremiyet

Mahrem olarak kabul edilen alanın ya da durumların kamusal alanda ifşa edilmesi elbette günümüze (ya da moderniteye) özgü bir fenomen değildir. Ancak, mahremiyetin tarihini inceledikçe günümüzün terimleriyle düşünmemek gerekmektedir. Mahrem aile ilişkilerinin yaşandığı hane hayatının, modern Batı toplumlarında cinsiyete bağlı işbölümünün belirmesi ve burjuvazi ile orta-sınıfın yükselişiyle birlikte ortaya çıkmış yeni bir fenomen olduğunu yazan Liesbet van Zoonen, premodern toplumlarda ne sıradan insanların ne de soyluların böyle bir ayırmadan haberdar olduğunu belirtmektedir (114). Sıradan insan için üretim ve tüketim, modern toplumlarda olduğu gibi bölümlenmemiş hane ortamında gerçekleşirken, soyluların bütün yaşamı kamusal olarak sürdürülüyordu. Fransa Kralı 16. Louis'nin yattıktan kalkması ve yatmaya gitmesi kamusal törenler olarak düzenleniyor ve bu törenlere davet edilmek büyük bir şeref kabul ediliyordu. Aynı şekilde 14. ve 15. Louis'nin akşam yemeklerini büyük bir topluluğun önünde, bu an için bestelenmiş özel müziklerin eşliğinde yedikleri ve davetlilerin bu anı büyük bir merakla seyrettiği bilinmektedir. Sıradan insanlar o zamanların en ünlü kişinin sıradan edimlerini görmek istemektedirler, yani kendilerinin de her gün yaptıkları şeyleri. 19. yüzyıl özel alanın bir ideoloji olarak ortaya çıktığı ve giderek bir tabu haline geldiği bir devir olarak önemlidir. Endüstrileşmeyle birlikte büyüyen

bu ideoloji, kökenlerini Rousseau'nun yazılarında ve Victoria döneminde özel alanın, vahşi dünyaya karşı bir sığınak olarak yüceltilmiş olmasında bulmaktadır. Van Zoonen'a göre, gazetelerde de özel yaşamla ilgili bölümlerin kadınlara yönelik sayfalarda boy göstermesi, toplumsal-mahrem ayırımının, toplumun kendisi gibi cinsiyete bağlı olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Özel ile kamusal alanlar arasında modern çağda olduğu gibi bir ayırımın daha önce yapılmamış olması, sıradan olmayan seçkinlerin sıradan edimlerinin merak ve takip edilmesini engellemektedir. Öyleyse, sıradan yaşamın gizli kalmışlığına karşı duyulan bu merak, özel-kamusal alan ayırımlarının ötesinde, dört duvar arasında kalanın ne olduğuna dair duyulan ve çoğu kez bastırmak zorunda kalındığı için dedikodu olarak yeniden yüzeye çıkan neredeyse evrensel bir dürtüden kaynaklanmaktadır. Bu dürtü ve merak, seçkinlerin gündelik yaşamları kadar, sıradan insanların olabilecek en sıradan edimlerindeki hallerini de kapsayan bir genişliğe sahiptir. Bu anlamda, özel alanın, buna ait merakın ve dedikodunun kadınlara atfedilmesini açıklamak elbette cinsiyete bağlı işbölümü, ataerki ve benzeri şekilde mümkün olsa da, burada bütün bunlardan kaynaklanan daha psikolojik bir süreç de işlemektedir: Bu düzen içerisindeki erkeğin söz konusu bu dürtülerini bastırmak zorunda kalması. Ancak burada da bir genelleme yapmak mümkün olamayacağından ve dedikodu, özel yaşamlara duyulan merak gibi dürtüleri sadece kadına özgü olarak tanımlamak indirgemeci olacağından, erkeklerin de bu dürtüyle davrandıkları, özel alanla ilgili mesele ve meraklarda var olduklarını ve dedikoduya hem özne hem de nesne olduklarını iddia etmek yerinde olacaktır. Örneğin Philippe Ariès ve Georges Duby'nin derlediği ve Antik Roma'dan başlayarak günümüze kadar gelen bir zaman dilimini inceleyen beş ciltlik *Özel Yaşamın Tarihi* adlı eser, moderniteye gelene kadar özel yaşamın yapısını ve algılanış biçimlerini ayrıntılı olarak incelemek için benzersiz bir kaynak oluşturmaktadır.

Van Zoonen'a göre, yukarıda bahsedilen bu düzenin kırılma noktası sinema endüstrisinin ve yıldız sisteminin doğumuyla mümkün olmuştur. Soylu seçkinlerin yerini film yıldızları, onların sıradan olmayan yaşamları, acıları, aşkları, kavgaları, eğlenceleri ve boşanmaları almıştır. Ancak bu kırılmayı Hollywood stüdyo sisteminin kurulmasıyla başlatmak doğru değildir, van Zoonen'in analizi medya dolaylı bir yıldızlığı tarif ederek onu başlangıç noktası olarak almaktadır. Oysa günümüzde anladığımız şekliyle yıldızlık sinemanın icat edilmesinden çok önce sahne sanatçılarıyla birlikte doğmuş ve yıldızların parlak olduğuna inanılan yaşamlarına duyulan ilgi daha önce de varolmuştur. Bu eski dönem yıldızları arasında virtüöz çalgıcılar (ve besteciler), tiyatro oyuncularını, opera şarkıcıları bulunmaktadır. Sinema yıldızlığının ve genel anlamda yıldız sisteminin, yaşamlarına ilgi duyulan aristokratlar, sinema öncesi tiyatro ve müzik yıldızlarından farkı, kapitalist üretim biçiminde ortaya çıkmaktadır. Yıldız sistemi, kârlarını maksimize etmeyi amaçlayan yapımcıların, yıldız oyuncuların üzerinden bunu gerçekleştirmeleriyle kendini meşru kılarken, yıldızlar da yaşamlarını bilinçli bir biçimde paketleyip sunarak kendi popülaritelerini ve zenginliklerini artırmaktadırlar. Van Zoonen, yıldızlar grubunun sembolik bir işlev olarak krallık ailesinin üyeleriyle aynı konuma geldiğinin söylendiğini ifade etmektedir, oysa yıldız sistemi planlı işleyen bir pazarlama stratejisi haline gelmiştir.

Mimi Sheller ve John Urry, hal-i hazırdaki literatürde "alanlar" ve "uzamlar" terimleriyle düşünme eğilimi olduğunu ve bu kavramların çoğunlukla statik ve bölgesel karakterli olarak algılandıklarını yazmaktadırlar (108). Yazarların eleştirisi, kamusal ve mahremiyet momentlerinin akışkan olarak algılanmamasına yoğunlaşmakta ve kamusal/özel ayırımlarının ya da günümüzde giderek kamusal alanın erozyona uğradığının veyahut da kamusal ve özel alan arasındaki sınırların bulanıklaşmasının iddia edilmesinin, bu iki alanın arasındaki çok sayıda hareketli ve melez ilişkiyi kavramsallaştırmayı başaramaması üzerine odaklanmaktadır. Kamusal/özel ayırımlarında karşımıza birçok

yaklaşım ve siyasal duruş çıkmaktadır; Weintraub bunları dört maddede toplamaktadır (aktaran Sheller ve Urry, 2003: 109): liberal-ekonomist model, cumhuriyetçi erdem modeli, toplumsallık yaklaşımı ve feminist çözümler. Sheller ve Urry'nin de belirttiği gibi, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış özel ve kamusal alanlar kavramsallaştırmak yerine, zaten zorunlu olarak iç içe bulunan bu iki uzamın bir arada çözümlenmesinin daha uygun olacağını düşünüyorum.

Yeni televizyon programlarında, özellikle talk show ve reality showlarda, mahremiyetin dönüşümünü inceleyen Dominique Mehl; aile, ev, evli çifte ait uzamlar gibi en özel yerlerin kamusal göz tarafından işgal edildiğini, buna karşılık olarak en kamusal yerler olan gazeteler, radyolar ve televizyonların ise özel söylemlerle dolduğunu savunmaktadır (232). Zygmunt Bauman ise, Mehl'in savını kısmen desteleyecek bir şekilde şöyle yazmaktadır:

"Kamusal olan", "özel olan" tarafından sömürgeleştirilmiştir; "kamu çıkarı", kamusallaşmış kişilerin mahrem yaşamları hakkında merakı indirgenmiştir, ve kamusal yaşam sanatı, mahrem ilişkilerin sergilenmesi, mahrem duyguların kamusal itirafları seviyesine daraltılmıştır (artık ne kadar mahremse o kadar iyidir) (37)

Bu iki yaklaşım, tecimsel televizyonun ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla birlikte artan bir şekilde duyulan "kamusal alanın özel alanı işgal etmesi" söylemini yanlışlamaktadır. Ancak Mehl ve Bauman'ın savlarının da eleştiriye açık olduğunu düşünüyorum. En başta, özel alan ile kamusal alanın birbirinden rahatlıkla ayrılabilir ve sınırları tespit edilebilir zatiyetler olarak kabul edilmesi, Sheller ve Urry'nin eleştirisinde de yinelenen gibi, sorunludur. Özel alan ile kamusal alanın sınırlarının belirsizleşmesinden çok, bu iki alanın zaten çok belirgin sınırlarının olmadığını ve bir melezlik durumuyla karşı karşıya olduğumuzu savunmak gerekmektedir. Melezleşme, alanları birbirinden keskin sınırlarla ayırabilen liberal ideolojinin paradoks olarak niteleyeceği bir iç içe girme durumunu imlemektedir. Örneğin,

bu sefer liberal ideolojinin kendisinin yarattığı bir paradoks olarak özelleştirme sürecinin sonucunda, en özelleştirmeci toplumların (ya da devletlerin) mahreme ve özel olana en az değer verenler olduğu da görülmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde kamu kuruluşları için çıkarılmış ve özel yaşamı koruma altına alan bir yasa (*Privacy Act*) hiçbir zaman özel şirketleri de kapsayacak şekilde genişletilememiştir (Duclos, 1999: 16). En çok bu şirketler çalışanlarını gözetlemektedir. Çalışanların iş saatleri içinde gönderdikleri e-postaların okunup, şirketin politikasına ya da patronun görüşlerine uymayan mesajlar yazanların işten çıkarılması mümkün olmaktadır. Bunun yanı sıra, özel alan büyük sıklıkla kamusal alanda temsil edilmekte, görünürlük kazanmakta, konuşulmakta ve yeniden üretilmektedir, ancak bunların hiçbiri özel alanın "kamusal" hale geldiği anlamına gelmemektedir. Tersine, özel alan kamusal alanda varlık kazandığı sürece mahremiyetini sağlamlaştırmakta ve özel olma niteliğini perçinlemektedir. Nurdan Gürbilek'in de belirttiği gibi, özel alanın ayrı bir varlık kazanabilmesi için önce kamusal alanda adlandırılması gerekmektedir (17). Mahremiyetin ortadan kalkması, sınırlarının daralması çok yinelenen savlardır. Saydamlığın, modernliğin en önemli güdülerinden biri olduğunu söyleyen Nilüfer Göle, şu anda gelinen noktada bunun sürekliliğe geldiğini ve insanların varolabilmek için görünürlük kazanmak zorunda olduğunu ileri sürmektedir (30). Bu makalenin iddiası ise, her ne kadar mahremiyetin ortadan kalkmasıyla ilgili iddialarda doğruluk payı olsa da, Bauman'ın yazdığı gibi, eriyerek yok olanın mahremiyet ve özel alan değil, tersine kamusal ve kamusal söylem olduğu ve mahrem söylemlerin, kişiliğiyle varolmanın ve görünürlük kazanmanın kültür endüstrileri tarafından teşvik edilen ve kapitalist ekonomi tarafından da kullanılan değerler olarak yücelmekte olduğudur. Bu kültürel değerler, ekonomik ve toplumsal değişkenlerle birlikte oluşmakta, anlam kazanmakta ve yaygınlaşmaktadırlar.

Bunlardan hareketle, Erol Mutlu'nun bahsettiği neo-gazetecilik pratikleri özelinde özel/kamusal alan ayrımını başka bir

bakış açısıyla yeniden değerlendirmek mümkün olabilir. Kendilerinin ve başkalarının mahrem yaşamlarından, özel alana ait olarak kabul edilen pratiklerinden bahsetmeye dayanan bu gazetecilik pratiği, özel yaşamın kendisinin olmasa da onun kamusal bir temsilinin yeniden üretilmesi olarak kavramsallaştırılabilir. Örneğin Hürriyet gazetesi başyazarlarından Ayşe Arman'ın, sürekli olarak kendi yaşamı hakkında yazması, gittiği tatilleri, tanıştığı kişileri anlatması ve son bombası olarak 4 aylık hamile olduğunu açıklaması ve bunun ardından bütün hamilelik ve doğum sonrası süreci okuyucularla paylaşması, gazetecilik pratiklerindeki büyük bir değişimi işaret etmekle birlikte ancak acaba özel olanın mahremiyetini yitirerek kamusal olduğunu göstermekte midir? Bu soruya yanıt verebilmek için biraz da günümüzün ekonomik ve siyasal görünümüne bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Özel alan ile kamusal alanın sınırlarının bulanıklaştığı momentlerde tarihsel olarak medyanın rolüne baktığımızda da günümüzdeki görünümü anımsatan birtakım örneklerle karşılaşmak mümkündür.

Gündelik Yaşam, Sıradanlık ve Medya

Henri Lefebvre'in gündelik yaşam eleştirisi, kapitalist toplumdaki yabancılaşmanın artık gündelik yaşamın aracılığıyla gerçekleştiğini öne sürmektedir. Lefebvre'e göre gündelik yaşam her yerde, etkilerini piyasa ve iş ortamından ev, aile, okul, sokaktan tüketim, eğlence ve boş zaman etkinliklerine kadar genişleten teknolojik bir rasyonalite tarafından sömürgeleştirilmekte ve içerimlenmektedir. Gündelik yaşama sızan ideoloji, bunu şu anda varolan gerçeklikle çok iyi eklemlenmesi sayesinde yapabilmektedir (Tacussel, 1989: 65). Sırf bu nedenlerden dolayı devrimci mücadele de gündelik yaşamın içinde gerçekleştirilmelidir. Lefebvre'in yaptığı, birincil sömürü, egemenlik ve mücadele alanı olarak iş mekânının yerine gündelik hayatı yerleştirmektir (Soja, 1996: 41). Lefebvre'in bu savından yola çıkarak, gündelik yaşamın (özellikle gerçeklik televizyonu bağlamında) işyerinin

bir replikası haline geldiğini ve özel alanın sıradan tüketicilerinin gözetim ve interaktif teknolojiler vasıtasıyla edilgin emekçiler olarak konumlandırıldığını ve böylece Marksist literatürde tipik olarak işyerleriyle özdeşleştirilen işçi gözetimi, yabancılaşma (üretilen malın üzerinde hiçbir söz hakkının olmaması) gibi durumların özel alana ve gündelik yaşama da kaydığını iddia etmek mümkündür. Böylece, medya tarafından sömürgeleştirildiği düşünülen özel alana ait kitle eğlencesi de bu kapitalist ilişkiler ve üretim ağının dışarısında yer almadığı için medyaya yapılan yabancılaştırma, uyutma eleştirileri geçerliliklerini kaybetmektedir. Lefebvre'in bakış açısına göre, devlet ve onun kurumları gündelik yaşama sızmaktadır. Bu eleştirinin geçerli olup olmadığı tartışması bir yana bırakılarak Lefebvre'in gündelik yaşama ilişkin görüşü yeni medya kültürü bağlamında yeniden yorumlanacak olursa, gündelik yaşama pazar ilişkilerinin ve kâr mekanizmalarının sızdığını, ve bunun görünümünden birinin yeni gazetecilik pratikleri olduğunu savlamak mümkündür. Böylece gündelik yaşam, bireyselliğin ve bireyciliğin öne çıktığı, aktif tüketimin ve pasif üretimin özendirildiği ve Lefebvre'i takip ederek siyasal direniş potansiyelini yitirdiği söylenebilecek olan bir alan olarak kodlanmaktadır. Nick Couldry, Katz ve Lazarsfeld'in 1955 yılında sorduğu bir sorunun günümüzün medyasıyla yeniden yöneltmesini önermektedir: "Tüketim mallarının ve medya mesajlarının gündelik yaşama dahil oldukları enformasyon akışını nasıl anlayacağız?" (22). Buna kültür araştırmalarının popülist kanadının yanıtı, aktif medya ve popüler kültür tüketicilerini araştırarak bunlar vasıtasıyla kendi anlatılarını, mitlerini, öykülerini nasıl oluşturduklarını bulgulamaya çalışmak olmuştur. Neo-gazetecilik ve gündelik yaşam ilişkisini kavramsallaştırabilmek için bu soruya yalnızca gündelik yaşam ekseninden değil, gündelik yaşama dahil olan tüketim pratikleri ve pazar mekanizmaları araştırmalarıyla yanıt vermek gerekmektedir.

Gündelik yaşamla kaçınılmaz olarak kan bağı bulunan sıradanlık, aynı zamanda özel alan/mahremiyet tartışmalarının da

konularından birini oluşturmaktadır. Gerçeklik endüstrisinin kendisini meşrulaştırmasında çok önemli bir rol sahibi olan sıradanlık, gündelik yaşamda olduğu gibi gerçekliğin doğrudan deneyimlendiği ve üretildiği varoluşsal bir durum ve bir söylem olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçeklikle bütünleşen sıradanlık, bu yönüyle kurmaca-olmayan, gündelik yaşamdaki anlamıyla performe edilmeyen, doğal olan, kendiliğinden olan ve sahici olanı temsil etmektedir. Olgulara dayanan ya da gerçeklik/gerçekçilik iddiasında olan hemen hemen tüm metinlerde (doğalcı ve gerçekçi edebiyat, belgeseller, reality showlar, vs.) karşımıza çıkan sıradanlığın medya tarafından yeniden sahiplenilmesi ise, daha değişik pratiklere de dayanmaktadır. Toplumsal gerçekçi filmlerde ve belgesellerde sıradan olanın temsili ve bunun giderek bir norm haline gelmesi, dönemin profesyonel temsil kodlarının bir eleştirisi ve yerinden oynatılması iken, günümüzde sıradanlığın kendisi sahicilik ideolojisiyle bütünleştirilerek bir kod haline gelmiştir (Wayne, 2003: 149). Bu kod artık bir norm haline geldiği için, sıradanlık ve sahicilik söylemlerine en az sahip olması beklenen yıldızlar ve şöhretler de sıradanlığı ve pleb etiğini benimseyerek bunu yeniden üretmektedirler. Yukarıda tartışılan mahremiyet/kamusallık nosyonları ve mahrem olanın kamusal alanda giderek daha fazla temsil edilmeye başladığına ilişkin tespitler, sıradanlık (ve dolayısıyla sahicilik/gerçeklik) ideolojisiyle birlikte yeniden düşünüldüğünde farklı bir kuramsal çerçeve ortaya çıkmaktadır. Kamusal alanda görünürlük kazanan ve teşvik edilen aslında yüzeysel olarak mahremiyet değil, mahremiyeti de içeren gerçeklik endüstrisidir. Marc Augé, gerçeklik televizyonu için yaptığı bir tespit, bu program metinlerinin, içinde yaşadığımız ideolojinin başlıca bütün özelliklerini bünyesinde topladığını yazmaktadır (24). Yazara göre şimdiki zaman ideolojisi (gündelik yaşam ve sıradanlık olarak da okunabilir); kişileri, aktörleri ve hayali karakterleri birbirine karıştırılmaktadır. Bunun yorumu, bunların birbirine karışmasından çok, aslında hepsinin sıradanlık ideolojisi içerisinde birbirine benzer hale gelmesiyle farklılığını yitirmesidir.

Sıradanlık, kendisiyle birlikte birtakım kavramları da beraberinde getirmekte ya da çağrıştırmaktadır. Bunlar bağlama ve sıradanlığa yüklenen diğer anlamlara göre değişmektedir. Sıradan gerçekliği kullanan birçok yeni televizyon programı ve magazin gazeteciliği pratikleri ve sıradanlık ilişkilerinde en çok vurgu yapılan kavramlar; banallik, bayağılık, boşluk, derinlik-sizlik ve ciddiyetsizliktir. Bu çağrışımlardan dolayı gerçeklik televizyonuna karşı çıkanlar onu Anglosakson dünyada, "çöp televizyon" (*trash tv*) olarak adlandırmaktadırlar. Sıradanlık ve banallik tartışmalarında gerçeklik televizyonuna yöneltilen eleştirilere bakmak yararlı olacaktır. Gerçeklik televizyonu da, gerçeklik gazeteciliği gibi dolaylı izlenimi yaratmak üzere tasarlanmış saf sıradan ve gündelik gerçekliği aktarma iddiasında olan bir medya metnidir. Birçok yazar, izleyicilerin saatlerce kıpırdamadan oturan, uyuyan, önemli hiçbir şey yapmayan yarışmacılara aralıksız bakmaktan aldıkları keyfi kavramsallaştırmakta zorlanmıştır. Baudrillard, herşeyin görüleceği şekilde tasarlanan gerçeklik televizyonu uzamında aslında görülecek hiçbir şey olmadığını yazmıştır. Baudrillard'a göre ekranda görülenler sıkıcı, boş ve Öteki'nin ortadan yok oluşunun temsildir. Yazar, banallığın seyrinin günümüzün gerçek pornografisi ve muzırlığı olduğunu iddia etmektedir: Dünyada meydana gelmekte olan dayanılmaz olayları takip etmekte zorlanan medya ve televizyon, Baudrillard'a göre gündelik hayatı keşfetmiştir. Artık "söyleyecek hiçbir şeyi olmayan" ve "yapacak hiçbir şeyi olmayan" insanları seyretmek varoluşsal banalliktir ve mükemmel suçtur. Salman Rushdie ise daha ahlakçı bir yorumu benimseyerek, gerçeklik televizyonunun popülerliğini sıklığına bağlamakta ve banallik ile sıradanlığın günümüzün yeni yıldızlaşma yöntemleri olduğunu yazmaktadır:

İnsanlar artık uyuyarak, sömine ateşini canlı tutarak, klişe düşüncelerini videoya çekerek, memelerini sergileyerek, etrafta gezinerek, kavga ederek, popüler olmayarak ünlü oluyorlar. Kısacası insanlar hiçbir şey yapmayarak, ancak bunu herkesin onları görebileceği bir yerde yaparak ünlü oluyorlar.

Bu eleştiriler, çoğunlukla yalnızca kendi gündelik yaşamlarını anlatılaştırılan birtakım gazete köşe yazarları için yeniden düşünüldüğünde, en banal gündelik gerçekliğe duyulan ilginin ve bu ilginin farkında olan ve onu yeniden kuran medya endüstrisinin anlamlandırılması daha kolaylaşmaktadır.

Medya eğlencelerinin sıradanlığına ve banallığına yapılmakta olan çok rastlanılır vurguyu eleştiren Denis McQuail, bu programların, her ne kadar ulaşılabilir ve gündelik hayatın içine dahil olmuş olsalar da, sıradan insanlar tarafından sıradan olarak algılanmak zorunda olmadıklarını yazmaktadır (50). Yazarın eleştirisi özelde kültür araştırmalarının mottolarından biri haline gelmiş bulunan "kültür sıradandır" (Williams) önermesine yönelmiştir. McQuail bu iddiasını şöyle açıklamaktadır:

[Bu programlar] da başarı ve statüyü imleyen ve zaman zaman dünyadaki gerçek iktidarla ve anlamlılıklarla karıştırılan şöhret ve servet hakkındaki varolan ve algılanan farklılıklarla yapılmıştır. Popüler eğlencenin yeni seçkinleri "iktidarsız" olabilirler ancak popüler sanat hayranları üzerinde kayda değer bir etki bırakmaktadır (50).

McQuail'in daha çok genel anlamda medya eğlence endüstrisi üzerine yaptığı bu tespitler yeni gazetecilik pratikleri bağlamında yeniden düşünüldüğünde, sıradanlığın sıradan olarak algılanmak zorunda olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kendilerini yıldız olarak kimliklendiren popüler köşe yazarlarının profesyonelliği, gerçeklik izlenimi üzerinde yaptığı manipülasyonlarla sıradan olanı ulaşılması güç ve arzu edilir hale getirerek yeniden paketlemesinde ortaya çıkmaktadır. Okuyucuya satılan gerçeklik, bir yandan ulaşılması zor bir yaşam biçimini temsil etmekte, diğer yandan da bu yaşam biçimini samimi bir biçimde anlatılandığı izlenimiyle yazarın gerçekliğini pekiştirmektedir. Böylece hem sıradan hem de sıradan olmayan durumlar ve momentler bir arada bulunabilmektedir. Sıradan olmayan, anlatının kurucusu olanlar gazeteci seçkinler iken, sıradan olan ise, bu seçkinlerin anlatılarındaki hesaplanmış doğruluk ve banal gerçekliktir.

Gerçekliğin İdeolojisi

Jan Wieten'e göre (101) günümüzde yoğunluğu çok artmış olan medya dolayımı gerçeklik tasarımları ile magazin gazeteciliği çok eskiden beri insanlarla birlikte. Yazarın buna örnek olarak gösterdiği, Amsterdam'da yayınlanan bir 16. yüzyıl gazetesini, günümüzün gerçeklik televizyonunun ve reality showlarının bütün özelliklerini o zamandan bünyesinde barındırmaktadır. Bu gazete gerçekliği aktarmaya çalışmakta, tanıklıklara başvurmakta, olgulara duygu ve sansasyon katmakta ve okuyucunun temel içgüdülerine seslenmeyi amaçlamaktadır. Bu sansasyonel basının, günümüzde olduğu gibi 400 yıl önce de fazla saygı görmediğini yazan Wieten buna rağmen bu tür gazetelerin, özellikle seçkin ve daha eğitilmiş bir kesime seslenen gazetelerle karşılaştırıldığında çok sattığını belirtmektedir. Gündelik yaşama hızlı bir şekilde dahil olan ve birçok kimsenin seyrettiği, seyretmeyenlerin ise hakkında konuşmalara katıldığı bir programın ya da fazla saygı görmeyen ancak bütün diğer gazetelerden daha çok kâr getiren magazin gazetelerinin (ya da "ciddi" gazetelerin magazin eklerinin/köşelerinin) küçümsenmesi, seçkinler tarafından basit görülmesi yeni bir fenomen değildir. Halk-seçkinler ayrımı, her zaman neyin doğru zevk olduğu konusundaki otoriter tartışmalarda tarafları birbirinden ayıran bir belirteç olarak varlığını sürdürmüştür. Bu çatışmaya daha dışarıdan bakan, ancak yine de seçkinler olarak adlandırılacak kesim içerisinde taraf alan daha akademik bir anlamlandırma ise "toplumsal sorumluluk kuramı" ile karşımıza çıkmaktadır. 1940'ların sonu ile 1950'lerin başında geliştirilen bu kuram, magazin gazeteciliğini eleştirmek için kullanılmıştır. Günümüzde ise magazinleşme, özel alanın kamusallaştırılması ve "bayağılaşma" gibi eleştiriler daha çok televizyona yöneltilir hale gelmiştir. Wilbur Schramm'ın 1957 yılında yayınlanan *Kitle İletişiminde Sorumluluk* adlı kitabı ve bununla birlikte gelişen sorumluluk kuramı daha çok haberler üzerine odaklanarak, haberlerin yorumdan bağımsız, doğru, nesnel, dengeli ve güveni-

lır olması gerektiğini öne sürmektedir. Kamusal hizmet yayıncılığı, ortaya çıktığı yıllar ile tecimsel yayıncılığın etkisini artırma-ya başladığı neo-liberal politika dönemleri arasında bu sorumluluk ilkelerinin gerçekleştirilebileceği ideal bir uzam olarak görülmüş ve uygulanmıştır. Ancak yazılı basını da içine alabilecek bir kamusal hizmet yayıncılığını gerçekleştirebilmek hiçbir zaman tam anlamıyla mümkün olamamış ve gazetecilik büyük ölçüde tecimsel bir pratik olarak kalmıştır. Böyle bir kamusal hizmet gazeteciliğinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Büyük Britanya, Fransa ve Çekoslovakya'da uygulamaya geçirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Sovyetler Birliği'nde gazetecilik ise tamamen kamu yayıncılığı şeklinde düzenlenmiştir. Devletin işlettiği ve yayınladığı gazetelerin varlığı kapitalist ve liberal ekonomilerde totaliter bir propaganda pratiği olarak nitelendirilmiş ve böyle bir girişimin önü kapatılmıştır. Ancak bu durum elbette "ciddi" kabul edilen yazılı basının devam etmesini ve gelişmesini engellememiştir. Burada karşılaşılan sorun, magazin basınının hemen hemen her zaman daha yüksek tirajlarda basılması ve daha çok okuyucuya ulaşmasıdır. Wieten'in alıntıladığı gazete haberinde "gerçekten olmuş" bir olay bütün çarpıcılığı ve dedikodunun sınırlarındaki bir detay analiziyle birlikte anlatılmaktadır. Günümüzde Anglo-Sakson dünyada tabloid gazetecilik (medyaların tabloidleşmesi) ya da magazin gazeteciliği olarak adlandırılan bir eğilime yakın olan bu gazete, Wieten'e göre aynı zamanda gerçeklik televizyonunun da kökeninde yer almaktadır. Sadece bir medya pratiği olarak değil, aynı zamanda bu pratiğe verilen tepkilerin de tarihsel olarak geriye doğru giderek izlenebileceğini söyleyen Wieten, böylece seçkin ahlakçılığın medya bağlamında yeni bir refleks olmadığını iddia etmiş olmaktadır. Ancak seçkin ahlakçılık, söz konusu gazetecilik pratiği olduğunda, televizyon söyleminden ayrılmaktadır. Televizyona sıklıkla atfedilen eğlence işlevi, gazete söz konusu olduğunda yerini toplumsal sorumluluk söylemine bırakmaktadır. Böylece magazin gazeteciliğini eleştirmek, magazin televizyonculuğunu eleştirmekten daha meşru bir hale gelmektedir.

Burada, magazin basınına yöneltilen eleştirilerin, okuyuculara bilgi vermek yerine onları boş eğlenceyle uyutma iddiasının etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Frankfurt Okulu'nun çok daha kapsamlı olarak yaptığı kitle kültürü eleştirisi, aynı siyasal görüşe sahip olmasalar da birçok yorumcu tarafından çeşitli biçimlerde yinelenmiştir. Ciddi ve kamusal habercilik anlayışının tersinde yer alan tecimsel magazinciliğin eleştirisi de bir anlamda böyle bir kaynaktan beslenmektedir. Örneğin Ahmet Oktay popüler kültür eleştirisinde, Mosco ve Herman'dan yaptığı bir alıntıyla, eğlencenin bireyi kamusal yaşamında karşılaştığı "gerçeklik"ten uzaklaştırarak, onu dizgenin bir parçası haline getirmek için kullanıldığını savunmaktadır (25). Burada, eğlenceye yüklenegelmiş "uyutma" işlevine dikkat çekmek istiyorum. Bu uyutma, çoğunlukla "gerçeklik"ten koparılmış bir kurmaca dünyayı imlemektedir. Pozitivist denilebilecek bir yaklaşımla tanımlanmış olan gerçeklik ise, manipüle edilmemiş, ham ve katı bir gerçekliğe denk düşmektedir. Bu makalenin amacı ne gerçekliğin tanımlarını tartışmak ne de gerçeklik/kurmaca ayırımları yapmak olduğundan, kitle eğlencesinin günümüzde medyada nasıl gerçeklikle bir araya geldiğini ve bunun mahremiyet/kamusal alan ikiliğinin bozulduğunu iddia eden tartışmalarla nasıl yeniden düşünülebileceğini tartışmak istiyorum.

John Hartley, farklı tarihsel dönemlerde anlamın farklı kaynaklara atfedildiğini savunduğu bir makalesinde işletme disiplininden aldığı bir terimi ("değer zinciri" / *value chain*) kültürel kurama uyarlayarak premodern, modern ve çağdaş (küreselleşmiş) zamanlarda anlamın değer zincirini takip etmeye çalışmıştır. Hartley'ye göre her dönemin yaratıcı biçiminde değişiklik olmuştur: Orta Çağ'da katedralin dinsel törenleri ve anlamın insanüstü kaynağının yüceltildiği bir "dinsel ritüel" geleneği, yerini modern zamanlarda olguları aktaran gazetecilik ve düzyazı romanla ortaya çıkan "gerçekçilik"e ve çağdaş zamanlarda (yani günümüzde) saydamlık, evrensellik, katılım ve seyirciyle interaktivite taahhüdünde bulunan olgusal ve kurmacasal performanslarla ortaya çıkan "gerçeklik"e bırakmıştır (136). Hartley,

bu gelişmelerin, aynı zamanda birer semptomu oldukları okuryazarlıktaki değişimlerle birlikte gerçekleştiklerini yazmaktadır. Orta Çağ'da seyirciler sözcüğün üzerindeki anlamıyla seyreden ve duyan kitlelerdi. Okuryazarlık sadece duymaya dayalıydı, seyircilerin yalnızca tanrısal kelamı duymaları yeterliydi. Modern seyirci ise gerçek okurlardan oluşuyordu, ancak onların okuryazarlığı da büyük ölçüde okumaya dayanıyor ve görme/duyma edimlerini fazla içermiyordu. Avrupa'da kamusal alana katılabilmek için modern yurttaşın gazete okuyabilmesi gerekiyordu. Çağdaş zamanlar ise okuryazarlıkta yeni bir değişimi beraberinde getirmiştir; artık seyirci hem okuma hem de yazma edimlerini bir arada uygulama durumundadır. Hartley'nin bu kuramına ek olarak, aslında kendisinin kronolojik bölümlenmelerindeki bütün okuryazarlık biçimlerinin çağdaş zamanlarda bir arada bulunduğunu öne sürmek kaçınılmazdır. Gerçeklik televizyonu programları gibi gündelik yaşamda önemli bir yer işgal eden ve onun birçok alanına nüfuz eden metinlerle kurulan ilişki, hem sadece bakmayı ve mesajları bu görme/işitme duyularıyla alımlamayı, hem okumayı (televizyonun kendisini, gazete ve dergileri, interneti, vs) hem de yazmayı (cep telefonu mesajları, internet forumları, vs) gerektirmektedir. Hartley'nin bu genellemeleri tartışmaya açık olsa da, gerçekliğin günümüzde kazandığı anlam hakkında düşünmeye bir başlangıç sunması bakımından değerlendirilmeyi hak etmektedir. Gerçekliğe yapılan vurgu her ne kadar yalnızca çağdaş zamanlara özgü olmasa da, günümüzde kazandığı anlamlar, gerçekliğin, örneğin belgesel pratiğinde ortaya çıktığından farklı bir ideolojik düzlemde yeniden doğuşuna tanıklık etmektedir. Gerçeklik yalnızca bir program türü ya da yeni bir gazetecilik pratiği değil, gündelik yaşamın içinde de varlık kazanan ve dolaşıma giren bir anlatı ve ideolojik bir meşrulaştırma aracı olmuştur.

Sıradan insanların gündelik yaşamının "gerçekliği"nin bir meta haline dönüşerek seyirciyi yeniden konumlandırması ve gerçeklik anlatısının bir parçası haline getirmesi, gerçeklik prog-

ramlarının temelinde yer almaktadır. Bu olguyu "gerçeklik endüstrisi" olarak adlandırmamın ardında ilk olarak, Frankfurt Okulu'nun "kültür endüstrisi" terimine yapılan bir gönderme yatmaktadır. Frankfurt Okulu'nun, özellikle Theodor Adorno'nun üzerine yüklediği anlamla; yani standartlaşmaya, üretim ve dağıtım tekniklerinin rasyonalizasyonuna vurgu yapan bir terim olarak kullanılan endüstri, bu anlamıyla zaten kaçınılmaz olarak kültürel olmaktadır. Bir endüstrinin "kültür"ü yalnızca onun çeşitli şekillerde ürettiği ve ürünlerine işlenmiş olan anlamlarla ya da bu ürünleri kullanan ve kendisine mülk eden tüketicilerin yarattığı anlamlarla sınırlı değil, aynı zamanda sürecin üretimi organize etme biçimleri ve bunun toplumsal ve kültürel yansısı ile de varlık kazanmaktadır. Kimi endüstriler belli tarihsel dönemlerde üretim biçimlerini ve dağıtımını organize etmek ya da yeniden organize etmek konusunda ve bunun sonucu olarak daha fazla etkili olmuşlardır. Örneğin 18. yüzyılda Endüstri Devrimi sırasında patlama yaşayan tekstil endüstrisi, fabrikalarda emeğin organizasyonunda büyük bir değişiklik yaparak İngiltere'de kentli ve köylü yaşamını, İngiliz dış politikasını ve gündelik yaşamı etkilemiş ve dönüştürmüştür (Mato). Bu endüstrinin "malları" ve göstergelerinin üretimi ve dağıtımını için çalışan herkesin etkinliğini içine katan bir kavramsallaştırmayla tanımlanabilecek gerçeklik endüstrisi, Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisinde olduğu gibi, birçok değişik endüstriyle işbirliği yapmaktadır; örneğin artık gerçeklik eğlence ve medya endüstrilerinden bağımsız düşünülmez hale gelmiştir. Gerçeklik endüstrisinin anlam ve kültür üreten (ve kârını bunlardan sağlayan) fabrikaları eğlence ve medya olmaktadır.

Gerçekliğin çeşitli kullanımları tarihsel olarak belgelenebilirken ya da çeşitli kullanımlar tarihsel olarak bir araya getirilerek anlamlandırılırken, gerçekliğin kapitalist bir meta olarak televizyon programlarında kullanılmasının ve bunun bir tür olarak ortaya çıkışının ve gelişiminin son on yıla denk gelmesinin bir tesadüf olmadığını ileri sürmek mümkündür. Yeni gazetecilik pratiğinde de bu gündelik, sıradan gerçekliğin kullanılmaya

başlamasının, bu formülün televizyonda başarıya ulaşmasının bir sonucu olduğu iddia edilebilir. Bu anlamda, televizyon metinlerinin gerçeklik kullanımlarını incelemenin daha yararlı olacağını düşünüyorum. Bu dönemin, gerçeklik televizyonunu mümkün kılacak birçok özelliği bulunmaktadır. Bunların ilki televizyonun kendi içindeki değişimlerden kaynaklanmaktadır. On yıl öncesine kadar hem seyircisiyle kurduğu ilişki, hem de ekranda görünürlük imkânına sahip olanlar bakımından çok daha farklı bir yapıya sahip olan televizyon; ticarileşme ve buna bağlı olarak daha popülerleşme sürecinin sonuçlarından biri olarak hem izleyiciyi aynı zamanda bir tüketici olarak görmeye ve konumlandırmaya, hem de içeriğini bu yeni konumlandırmayı meşru kılacak ve gerektirecek şekilde yeniden düzenlemeye başlamıştır. Bu dönüşüm, sıradan izleyiciyi de aynı zamanda ekran aktörü olarak içermeyen bir stratejiyi de beraberinde getirerek, kamu yayıncılığının hesaplanmış seçkinciliğinin yerine izleyiciyi geri kazanmayı planlayan yeni bir popülist söylemi ekrana taşımıştır. Bununla bağlantılı diğer bir dönüşüm, yıldızlığın ve şöhretin tanımlarında ortaya çıkmıştır. Batı'da 1960'lar da başlayan ve Andy Warhol'un ünlü kehanetiyle hatırlanan şöhretle ilgili bu değişim Türkiye'de daha geç bir tarihte, özellikle televizyonun ticarileşmeye başlamasıyla görünürlük kazanmıştır. Sıradanlık ve gerçeklik, ideolojik birer kategori olarak, yükselmeye ve şöhrete giden yolun taşları haline gelmeye başlamış ve "mahremiyet" in kendisi bir meta haline gelmiştir. Eskiden ulaşılmaz yarı-tanrılar olan medya yıldızlarının "sıradan" ve mahrem yaşamlarının en küçük ayrıntısına kadar sergilenmesi, onları de-mistifiye ederek sıradan insanlarla aynı seviyeye indirmiş ve şöhretin yeniden tanımlanmasını gerektirmeye başlamıştır. Şöhret, önceden mahrem ve özel alana ait kabul edileni ifşa etmeyi ve sıradanlığı talep eder hale gelmiştir. Diğer bir özellik, yalnızca televizyonların ticarileşmeye başlamasıyla ortaya çıkan bir süreci değil, daha geniş anlamıyla ekonomideki değişimleri işaret etmektedir. Fordizm-sonrası üretim -ya da Stuart Hall ve Martin Jacques'ın adlandırmasıyla "yeni zaman-

lar"-¹ esnek kapitalizm, neo-liberalizm ya da kitle toplumunun de-stabilizasyonu gibi birbirini destekleyen çeşitli terimlerle açıklanabilecek olan bu dönem, üretimin mantığını da dönüştürerek, tüketimi yüceltmekte ve tüketiciyi aynı zamanda neredeyse bir üretici olarak konumlandırmaktadır. Serbest pazarda tüketiciler, üretim sürecinin "efendileri" haline gelmişlerdir. Bu tespitten yola çıkan Armand Mattelart, neo-liberal politikaların aynı zamanda neo-popülist olduğunu söylemektedir (288). Mattelart'a göre artık klasik anlamıyla yurttaştan ya da medya incelemeleri özelinde izleyiciden değil, tüketiciden söz etmek gerekmektedir. Ancak aynı zamanda tüketicinin konumunda ve kavramsallaştırılmasındaki bir değişimin de altını çizmek gerekmektedir. Derin bir yapının kurallarına boyun eğmiş, isimsiz ve sessiz bir tüketici güruhu yerine, yeni tüketici bireyselleştirilmiş ve (tüketiminde) özgürleştirilmiş bir varlıktır. Richard Sennett'e göre (2000), kapitalizmin günümüzde ulaştığı yeni evrede iki fenomen ortaya çıkmaktadır; bunların ilki emeğin ve sermaye akışının küreselleşmesi, ikincisi ise üretimdeki bir dönüşümdür. Bu dönüşüm kurumlarda ve bürokrasinin yapılındaki değişimlerin sonucunda ortaya çıkmakta ve insanların daha esnek çalışma ortamlarına ve biçimlerine sahip olmasına yol açmaktadır. Hall ve Jacques ise aslında Fordizm-sonrası ekonomik yapılanmanın siyaset ve kültürdeki bir tezahürü olan yeni zamanların yeni üretim biçimini, "imalat ve hizmet sektöründe, üretim ve çalışmanın daha esnek, farklı ve parçalı biçimler" alması olarak tanımlamaktadırlar (43). Çalışanların vakitlerinin daha büyük bir kısmını geçirdikleri ofislerle sevgi ilişkisi içine girerek o mekânlara alışmamaları için tektip işyerlerinin yaratıldığının yazan Sennett, bunun bir nötralizasyon süreci olduğundan bahsetmektedir (2001: 25). Esnek kapitalizm olarak adlandırılan sürecin kaçınılmaz olarak kültürel sonuçları olmaktadır. Bunlar, esnekliğe yüklenen anlamlarla da ortaya çıkmakta ve bir retorik haline gelmektedirler; örneğin esnek kapitalizm ve onunla birlikte oluşan yeni çalışma biçimi aynı zamanda bir insan tipini de yaratmıştır. Bu insan

¹ Burada "yeni zamanlar" terimi yalnızca fordizm-sonrası üretim biçimine ve onun yarattığı yeni kültüre yapıldığı vurgu dolayısıyla kullanılmaktadır. Angela McRobbie'nin yazdığı gibi, evrensel olmaktan çok İngiltere'ye özgü bir hava taşıyan bu terimi kullananların tüketime yükledikleri anlam da sorgulanmaya açıktır. Ayrıntı için bakınız McRobbie.

2
Burada, esnek kapitalizmin heryerde rahatlıkla takip edilebilecek bir yaygınlıkta olduğu ve dolayısıyla insan ilişkilerini dönüştürdüğü iddia edilmemektedir. Yeni kapitalist ideolojinin yarattığı kimi kültürel sonuçların gerçekliği bir anlatı olarak kullanan birtakım medya metinlerinde bulunabileceği ve bu metinlerin talep ettiği izleyici/okuyucu profiline böyle bir dönüşümü işaret eden yönlerinin olduğu savı, buradaki tartışmaların ardında yatmaktadır.

doğrudan, yaratıcı, işbirlikçi, hareketli, farklılığı kabul eden ve yeni deneyimlere açık olan "esnek insan"ı işaret etmektedir. Esnek kapitalizmin izlerini gerçeklik programlarında sürmek nasıl mümkünse, bu esnek insanın da aynı metinlerde yaratıldığı ve yüceltildiğini görmek mümkündür. Yeni gazetecilik pratiklerinde yüceltilen bu esnek insan, elbette tamamen yeni iş ilişkilerinin ve ekonominin sonuçlarından biri değildir.² Elbette bu tartışmalardan hareketle, başka bir makalenin konusu olabilecek çeşitli çözümlenmelere ulaşmak mümkündür; örneğin yeni gazetecilik pratiklerinde sunulan "gerçek" anlatıların bu esnek insanı nasıl talep ettiği ve çağırdığı, incelenmesi gereken unsurlardır.

Sonuç: Gerçeklik ve Meta

Arjun Appadurai'ya göre, nesnelerin uzam ve zamanda dolaşımı farklı "değer rejimleri" ile dolayımlanmışır (aktaran Morley, 1992: 213). Gerçeklik endüstrisinin ya da herhangi bir kültür endüstrisinin metalaştırma sürecinden bahsederken, odak noktası artık metalaşan nesnenin içsel nitelikleri değil, kazandırıldığı değişim değeridir. Appadurai metanın belli bir "şey" olmadığını ve herşeyin "meta potansiyeli" bulunduğunu yazmaktadır. Gerçekliğin bu makalede incelenen kullanımıyla birlikte, Appadurai'ın yazdıklarına ek olarak, insanların da metalaştıklarını gözlemek mümkündür. Kendisini gerçek ve gerçeklikle kurduğu ilişki bakımından sıradan olarak kuran gazeteci özne, aslında sadece yazdıklarını değil, anlatısının nesnesi olan kendisini de satmaktadır. Örneğin gerçeklik programlarına katılan yarışmacılar yalnızca emekçi olarak değil, aynı zamanda değişim ve kullanım değerine sahip mallar olarak da işlev görmektedirler. Burada ilginç olan yalnızca gazeteci öznenin metalaşması değil, okuyucunun da bu üretim sürecine katılarak kendini metalaştırması ya da meta üretimine/tüketimine katkıda bulunmasıdır. Mahremiyetin kendisinin de bir meta haline geldiği ve kamusal söylemi işgal ettiği bir dönemin ürünleri

olan bu yeni gazetecilik pratiğinin, kurmacaya ve klasik haberliliğin mesafeli ciddiyetine bir alternatif olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. Ancak bu açıklama bir tündengelimden öteye gitmeyecek ve gerçekliğin bu temsiline duyulan özlemin ve gerçeklik endüstrisinin kazandığı yaygınlığın dinamiklerini çözümlenmek için yeterli bir veri sunamayacaktır. Sıradan gerçekliğin medyada kullanımının hangi tarihsel, kültürel, siyasal ve ekonomik pratikler ve süreçlerle birlikte şekillenmiş olabileceğini çözümlenmeye çalışan bu çalışma, şimdiye kadar iddia edilen tersine, eğlencenin bir gerçeklikten koparma yöntemi değil, artık gerçekliğin içine çekme yöntemi haline geldiğini savlamaktadır. Ancak buradaki önemli bir vurgu, gerçekliğin nasıl şekillendirildiği ve hangi ideolojik mekanizmalarla tüketime sunulduğudur.

Kaynakça

- Ariès, Philippe ve Georges DUBY (1999). *Histoire de la Vie Privée*. Paris: Le Seuil.
- Augé, Marc (2001). "Le Stade de l'Écran." *Le Monde Diplomatique* Juin: 24.
- Baudrillard, Jean (2001). "L'obscénité Radicale de Loft Story ou de Catherine Millet: L'élévation de Poussière." *Libération* Mai: 29.
- Bauman, Zygmunt (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity.
- Couldry, Nick (2004). "The Productive 'Consumer' and the Dispersed 'Citizen'." *International Journal of Cultural Studies* 7 (1): 21-32.
- Duclos, Denis (1999). "La Vie Privée Traquée par les Technologies." *Le Monde Diplomatique* Août: 16-17.
- Göle, Nilüfer (2001). *Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*. Zafer Özcan (der.) içinde. İstanbul: Ufuk.
- Gürbük, Nurdan (1993). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İktimi*. İstanbul: Metis.
- Hall, Stuart ve Martin Jacques (1995). *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- Hartley, John (2004). "The Value Chain of Meaning and The New Economy." *International Journal of Cultural Studies* 7 (1): 129-141.
- Lefebvre, Henri (1998). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Çev., Işın Gürbüz. İstanbul: Metis.

- Mato, Daniel (2002). "A Critique of the Ideas of 'Cultural Industries' and 'Cultural Consumption'." *Culture and Social Transformation in the Age of Globalization* Seminerinde Sunulan Yayınlanmamış Bildiri. New York Üniversitesi. ABD.
- Mattelart, Armand (1992). *La Communication-Monde: Histoire des Idées et des Stratégies*. Paris: La Découverte/Poche.
- McQuail, Denis (1997). "Policy Help Wanted: Willing and Able Media Culturalists Please Apply." *Cultural Studies in Question*. Marjorie Ferguson ve Peter Golding (der.) içinde. Londra: Sage. 39-55.
- McRobbie, Angela (1999). *Postmodernizm ve Popüler Kültür*. Çev., Almıla Özdek. İstanbul: Sarmal.
- Mehl, Dominique (1996). *La Télévision de l'Intimité*. Paris: Seuil.
- Morley, David (1992). *Television, Audiences and Cultural Studies*. Londra ve New York: Routledge.
- Mutlu, Erol (2004). "Neogazetecilerin Özellikleri." *Radikal* 2, 29 Ağustos.
- Oktay, Ahmet (1993). *Türkiye'de Popüler Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rushdie, Salman (2001). "Reality TV: A Dearth of Talent and the Death of Morality". *The Guardian* June: 9.
- Sennett, Richard (2001). "La Civilisation Urbaine Remodelée par la Flexibilité". *Le Monde Diplomatique* Février: 24-25.
- Sennett, Richard (2000). "Capitalism and the City." [http://on1.zkm.de/zkm/stories/storyReader\\$1513](http://on1.zkm.de/zkm/stories/storyReader$1513).
- Sheller Mimi ve John Urry (2003). "Mobile Transformations of 'Public' and 'Private' Life." *Theory, Culture & Society* 20 (3): 107-125
- Soja, Edward (1996). *Thirdspace: Journey to Los Angeles and Other Real-and Imagined Places*. Oxford: Basic Blackwell.
- Tacussel, Patrick (1989). "Criticism and Understanding of Everyday Life." *Current Sociology* 37 (1): 61-71.
- Wayne, Mike (2003). *Marxism and Media Studies*. Londra: Pluto.
- Wieter, Jan (1998). "Reality Television and Social Responsibility Theory." *The Media in Question: Popular Cultures and Public Interests*. Kees Brants, Joke Hermes ve Liesbet van Zoonen (der.) içinde. London: Sage. 101-113.
- Williams, Raymond (1993). *Kültür*. Çev., Suavi Aydın. Ankara: İmge.
- Zoonen, Liesbet van (1998). "The Ethics of Making Private Life Public." *The Media in Question: Popular Cultures and Public Interests*. Kees Brants, Joke Hermes ve Liesbet van Zoonen (der.) içinde. London: Sage. 113-124.

Türkiye'de İletişim Araştırmalarının Değerlendirilmesi ve Geleceğe Bakış

Türkiye'de İletişim Araştırmaları Sempozyumu
Kapanış Paneli (Ankara, 21 Ekim 2005)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bülent Çaplı

Katılımcılar: Prof. Dr. Raşit Kaya
Prof. Dr. Oya Tokgöz
Prof. Dr. Haluk Geray
Doç. Dr. Sevdâ Alankuş
Doç. Dr. Ayşe İnal

Türkiye'de İletişim Araştırmalarının Değerlendirilmesi ve Geleceğe Bakış

Bülent Çaplı: Hoş geldiniz, bu, sempozyumun son oturumu. İki amaçla buradayız: Türkiye'de İletişim Araştırmaları Sempozyumu'nun son bir değerlendirmesini yapmak; son derken değerlendirmesi sürecektir ama bugüne ait bir kapanış değerlendirmesi olarak, hem en azından iki günü değerlendirmek hem de iletişim araştırmalarına dair düne ve yarına ilişkin söyleyecekleri adına bir değerlendirme yapmak. Raşit Hoca söz sizde, buyrun hocam.

Raşit Kaya: Teşekkür ederim, şimdi tabii bir özel durum var, ben bir bakıma burada *outsider*'im, yani dışarıdan bir yabancı, bir gözlemci olarak değerlendirme yapmam isteniyor diye düşünülebilir. Yabancılığın neden kaynaklandığını bilmeyenler için söyleyeyim: Ben ODTÜ Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesiyim. Dolayısıyla esas kurumsal aidiyetim bu alanda; iletişim alanı benim akademik ilgi alanım. Kurumsal yapılanış açısından alanın uzmanlaşmış kurumunun içinde değilim; fakat part-time olarak bu kurumda epey emeğim olduğunu düşünüyorum ama yine de *outsider*'im. Biraz önce sempozyumun ambleminde, filin kullanılmasına değinildi, bu ortada tartışılan bir kimlik sorunu olduğuna işaret ediyor, bir tartışmanın olduğunu ima eden simgesel bir durum var. Anlaşılan ciddi bir irdeleme yapılması isteniyor. Şimdi bu çerçeveden bakıldığında benim ilk tespit edeceğim konu, en başta iletişim alanının kapsamı ve iç sorunlarıyla ilgili bir takım çözülmesi gereken temel sorunlar bulunduğu. Beybin Kejanhoğlu'nun bildirisinde doğrudan ima edildi. Yi-

ne onun değinmesiyle profesör Köker'in konuşmasında da bu konuda bir takım değinmeler olduğunu hissettim, çünkü ben izleyemedim. Diğerlerinde de dolaylı olarak değinildi. Öncelikle bir zamanlar gönüllü olarak hemen kabul ettiğimiz "iletişim disiplinlerarası bir alandır" sözünün artık tartışmalı olduğu söylenebilir. Çünkü, iletişim biliminden, hatta bilimlerinden bahsedildiği bir ortadayız, öte yandan hemen buna bağlı olarak, kuram konusu; hangi kuram ya da herhangi bir kurama ihtiyaç var mı gibi ciddi bir tartışma var. Her şeyden önce, galiba, kimlik açısından bu sorunları çözüp, ondan sonra araştırmaları değerlendirmek gerekir. Bunlar Türkiye dışındaki dünyada da halen tartışması süren ciddi ve netameli konulardır. Bir *outsider* olarak ben buraların yabancıyım deyip bu konulara girmekten kaçınabilirdim, ama öyle yapmayacağım. Öyle yapmayınca da belki sözlerim yanlış anlamalara neden olabilir ve sanki alanda uzmanlaşmaya karşıyım gibi bir sonuç çıkabilir. Onun için peşinen söylüyorum, iletişim fakültelerinin genç öğretim elemanlarını belki kızdırabilirim ama sonra herhalde anlaşırız, barışırsız. Şimdi bunları söyledim ama böyle kuramsal tartışmalı, netameli konunun burada soyut ve kuramsal bir çerçevede, hele Bülent'in de indirdiği süreler içinde ele alınması olanaksız ve anlamsız tabii. O zaman olaya bir başka açıdan yaklaşarak konuya dolaylı bir değinme yapmak belki mümkün olabilir. O dolaylı değinmeyi belki de iletişim araştırmacılarının formasyonları, kimlikleri konusundan bakarak bir şekilde bu genel tartışmanın içine yerleştirebiliriz.

Bunları söyledikten sonra işe bir saptamayla başlayayım: Benim daha önce Kültür ve İletişim dergisinde, küçük bir yazıda değindiğim gibi, bir zamanlar çok az sayıda olan iletişim alanındaki araştırmalar, Oya Hoca'nın bildiriyle de ortaya konuldu, günümüzde oldukça çoğaldı ve niceliksel olarak kitapçada bağımsız reyolları dolduracak düzeylere ulaştı. Burada sunulan bildirilerde de çok yüksek sayılara ulaşan akademik tez çalışmaları irdelendi, ayrıca çok sayıda akademik dergiler de söz konusu. Dolayısıyla niceliksel açıdan ciddi bir birikim var; o zaman sorunumuz bunların niteliksel olarak bir değerlendirilmesinin yapılması olmalı. Benim niteliksel olarak böyle bir değerlendirme yapmam için, burada sunulan bildirilerdeki gibi yapılmış özel bir çalışmam yok, ama içinde yer aldığımız kurumsal yapının bir yerde mecbur kaldığı çok ciddi deneyimlerim var. Bu deneyin esas itibariyle tezlerde, doçentlik jürilerinde üye olmaktan kaynaklanıyor; bir de Türkiye'de yaygınlaşan, hakemli dergiler (ki, neredeyse bütün dergiler kendilerini hakemli ilan ettiler) var. Onların bir kısmı gerçekten hakem sürecini uygulamak için sık sık değerlendirme yazıları gönderiyorlar. Bu deneyimler nedeniyle bir değerlendirme yapma yetkisini kendimde bir ölçüde görebiliyorum. Bütün bu girişten sonra söylemek istediğim, iletişim araştırmalarının niteliksel değerlendirilmesi konusunun bütün bu araştırmaların esas itibariyle kimler tarafından ve niye yapıldığı sorusuyla birlikte ele alınmasının gerektiğini düşündüğüm. İçinde bulunduğumuz durumun adını hemen koymak lazım. Günümüzde karşı karşıya olduğumuz bu niceliksel artış, sayıları otuzu bulduğu söylenebilen iletişim fakültelerinin öğretim kadroları tarafından gerçekleştiriliyor veya buralardaki lisansüstü çalışmalarından, tezlerden oluşuyor. Böyle büyük bir niceliksel birikim var. Peki, olayın kurumsal bir boyutu var mı diye bakmak için, bu birikimi kim pompalıyor diye bir soru sormak gerekiyor. Bana göre yanıtı hemen kısaca ve katı bir şekilde söyleyeyim; galiba terfi etmek için, unvan elde etmek için gelen baskı var, ki ben buna kısaca YÖK baskısı diyeceğim. Bu çerçevede neler yapılıyor? Master ve doktora tezleri zaten yapılmak duru-

mundadır, ama doçentlik unvanına doğru hızla gidebilmek için çok sayıda dergide makaleler ve ayrıca derleme kitaplar görüyoruz. Benim gözlemim, ilk başta bu çalışmalarda çok ciddi bir nitelik sorunu olduğudur. O dergilerden bir kısmı gerçekten çok ciddi ve bu arada parantez açayım, çok nitelikli tanınmış yayınevlerinden basılmış çok da değer verdiğim, çok şey öğrendiğim yayınlar da var. Dolayısıyla ben bunları değil ama geniş kitleyi, kitleyi hedef alarak konuşuyorum. Bu çerçevede sözcüğümü, önceleri hakemlik için yazı gönderildiğinde oturup beş sayfa rapor yazıyor, ciddiye alıyordum; bu yazının düzeltilmesi için şunlar gerekir falan diye, sonra bana dergide basılmış vaziyette o yazının orijinali geliyor, hiçbir şey, hiç revizyon yapılmadan çıkmış. Demek ki bu türlü niteliksel hakem değerlendirmeleri de sanki jüri üyeliği gibi oylamayla yapılıyor, halbuki, eğer hakemli bir dergi varsa, hakemlerden herhangi birisinin bu anlamdaki itirazı mutlaka göz önüne alınır, bizde alınmıyor. Doçentlik başvuruları dosyası içinde "derleme" kitaplar geliyor, önce şunu ekleyeyim bu sadece iletişim alanına özgü bir şey değil. Benim siyaset bilimi temel alanımdaki görevim dolayısıyla da pek çok dosya geliyor, oralarda da aynı şeyi görüyorum. Mesela, bir tanesi yakınlar da Muğla'dan geldi, kapağında her unvan kademesinden, profesörden, öğretim görevlisine kadar derlemeyi yapan dört yazarı var. Derlemenin sunuşu ise sadece yarım sayfa, onda da üniversitenin yetkililerine uzun teşekkür cümleleri var. Bu derlemedeki yazıları neye göre seçmişler, derleme adına ne yapmışlar belli değil. Aslında ne yaptıkları çok belli. Derlemede, sadece derleyenler olarak adı geçenlerin yazıları var. Üstelik, dosya içindeki puantaj tablosunda "aday" kendisine bu yayından hem yazar hem de derleyen olarak ayrı ayrı puan "takdir" ediyor. Dolayısıyla bir ara bir televizyon programındaki bir şovdaki dansa benzeterek ben de puan puan dansı yapılıyor diyeceğim, ama orada en azından çekici ve estetik bir yan vardı. Bu, sanki altına hücum gibi, puana hücum! Dolayısıyla ciddi bir niteliksel baskı kaygısı yaratmayan ama niceliksel olarak ciddi bir baskının söz konusu olduğu bir akademik ortamda yaşıyoruz. Bu ortamı baskıcı kurumsal

yapı mazur gösterir diye ciddi olarak düşünülebilir ama bu etrafın niteliksel açıdan tatminkar olmayan yayınlarla, araştırma diye nitelendirilen yazılarla dolu olduğu gerçeğini değiştirmez. Bunun bir sorun olduğunu bir kere gönül rahatlığıyla kabul edersek belki neler yapılabileceğini de düşünebiliriz.

Burada farklı bir boyutta sorun olarak dile getirmek istediğim sorun da şu; şimdi bu masaya bakıyorum, bu masadakilerin büyük bir kısmı, neredeyse hemen hepsi -işte bir tek Bülent hariç, o da bize başkanlık yapıyor kadere bakın- iletişim dışındaki alanlarla mutlaka bir şekilde alışverişi olmuş, ya lisanstan itibaren iletişim dışında formasyonunu oluşturup iletişime sonradan eğilmiş ya da daha sonra, Haluk ya da Ayşe'de olduğu gibi iletişim mezunu olsalar da siyaset bilimi alanında, yani sosyal bilimin kabul edilen temel disiplinleri çerçevesi içinde öğrenim görmüşlerdir. İçimizde tek *core* iletişimci, safkan iletişimci Bülent var. Şimdi bunu niye söylüyorum? Oya Hoca'nın sunuşunda zaten bütün bunlar vardı. Bu durum nereden kaynaklandı? Belli bir zaman dilimi öncesinde kurumsal çerçeve içinde iletişim alanında özgün çalışmaların iletişim başlığı altında yapılması mümkün değildi; bunu Oya Hoca anlattı. YÖK düzenlemeleri çerçevesi içinde, iletişim alanında yüksek lisans programları tesis edildi. Önceleri Büyükerşen Hoca'nın Açık Öğretime destek eleman olanlara, belli bir zaman gelince doktora "verilmesi" pragmatik yaklaşımdan kaynaklanan ve Anadolu Üniversitesi'nde, deyim yerindeyse, bir tür seri üretim olarak tezler üretildi. Bu doktora diplomalarının sahipleri zamanı gelip de doçentlik sorunuyla karşı karşıya kalınca bir de "iletişim alanı çerçevesinde" doçentlik alanları ihdas edildi. Bu doçentlik alanlarının kurulduğu ilk olduğu dönemde, Oya Hoca'nın da değindiği gibi işler iyice karmakarışık-tı. Profesörlere hangi alanlarda doçentlik jürisinde yer alabilecekleri sorulur. Bana da on beş senedir böyle şeyler soruluyor ama yıllarca doçentlik alanı olarak iletişimi yazmadım ama hep iletişim alanından da jüri üyelikleri geldi. Hatta bir seferinde üniversitelerarası kuruldan bir telefon edildi bana, "hocam siz baskı tekniklerinden anlar mısınız" diye soruldu, çünkü bu alanda jüri

oluşturamıyorlarmış. Ama bunu "baskı teknikleri bilim dalından anlar mısınız" diye sordu tabii resmi olarak, yani hem teknik diyor ve hem de bilim dalı diyor, bunun gerisinin yorumunu size bırakıyorum. Böyle "yozlaşma" diyeceğim bir süreç yaşadık. Bu süreç bir ölçüde şimdilerde aşıldı ama bu süreç içinde, şöyle bir şey oldu, belki kızdıracak noktaya geliyorum: İletişim alanında üretilen doktoraları yapıp öğretim kadrosuna katılanlar gözlemlediğim kadarıyla hemen kendi doktora konularını iletişim fakültelerinde ders konusu haline getirmeye başladılar. Bu belki bir uzmanlaşma ama bir süre sonra bu programlarda ders alarak yetişenler de ders verir duruma geldi. Ve aynı uygulamayı onlar da yapmaya başladılar. Bu, belki bir uzmanlaşma, derinleşme getirdi ama alanı daralttı, alanı disiplinler arası olma niteliğinden bana göre önemli ölçüde kopardı. Bağlamak açısından söylüyorum yapılan, çalışmalar uzmanlaşarak, çeşitlenerek, belki nitelik olarak yeterli olmasa bile çok ciddi bir sıçrama gösterdi, ama tarihsel toplumsal bağlamı ya da genel anlamdaki sosyal teori ile giderek bağları kopan araştırmacıların bir de kurumsal baskılarla seri olarak üretmek zorunda oldukları, unvan elde etmek için yapmak zorunda oldukları araştırmalarla biraz retoriğe dönüştü. Ve bu da hem beni endişeye sevk eden bir durum, hem de ciddi olarak üzerinde düşünmemiz gereken bir konu. Bunu aşmak için ne yapılabilir de ikinci turda belki söyleyebilirim.

Bülent Çaplı: Hocam çok teşekkür ederim. Oya Hocam söz sizde buyrun hocam.

Oya Tokgöz: Dün anlattıklarım açısından bir noktaya özellikle temas edeceğim, çünkü fazla vurgulayamadım. İletişim fakültelerinin eğitim çizgisi bakımından ben özellikle, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin eğitim çizgisi, yurtdışı doktoraları, Eskişehir'in eğitim çizgisi ve YÖK doktoralarının eğitim çizgisinden söz ettim. Bir de bunun dışında bir olgu var, ona da şimdiki konuşmamda devam edeceğim. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapılan doktoraların eğitim çizgisi ilk eğitim çizgisidir; yani iletişim ala-

nunda ilk verilenlerdir. Bunu ikinci aşamada yurt dışından alınan doktoralar izlemiştir, çünkü verilmiş tarihleri bunu göstermektedir. Siyasaldan alınan ilk doktoralar 71, 72, 75, 78 ve 79 yıllarındadır. Ama yurt dışından alınan ilk doktoralar 75 ve 76 yıllarına rastlamaktadır. Üçüncü çizgi ise profesör Raşit Kaya'nın çok isabetle vurguladığı gibi Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi'nde bir televizyon istasyonunun kurulması, bunun daha sonra Açık Öğretim Fakültesi'nin eğitiminin de başlamasıyla birlikte burada çalışacak kimselerin eğitim ve öğretim görebilmesi için başlanan çok pragmatik amaçlı lisans üstü eğitimidir. Bunun iki tane temel çizgisi vardır: Bir tanesi eğitim iletişimi ve planlamasıdır, ikincisi sinema ve televizyondur. Bunlardan alınan ilk doktoraların tarihi de 1985'dir. Dördüncü çizgiyi oluşturan ise dün YÖK doktoraları diye adlandırdığım doktoralardır ve bunlar İstanbul ve Marmara Üniversitesi'nde başlamışlardır. Bu başlangıç ilk semerelerini 1988 yılında vermiştir. Şimdi safkan dediğimiz profesör Bülent Çaplı, İstanbul Üniversitesi'nden Profesör Raşit Kaya'nın danışmanlığı altında yaptığı tezle doktorasını almıştır. Neden ben bunu söylüyorum? Çünkü İstanbul ve Marmara Üniversitesi'nden ilk verilen doktoraların danışmanları, İstanbul Hukuk Fakültesinden gelen öğretim üyeleridir, adlarını sayalım: Niyazi Öktem, Tayfun Akgüner, Kayıhan İçel ve Marmara Üniversitesi'nde gördüğümüz profesör İsmet Giritli'dir. İlk verilen doktoralardan birinin danışmanı olan Profesör Dr. Şükran Esen'in danışmanı ise Prof. Dr. Alim Şerif Onaran'dır. Onun serüvenini anlatalım: Kendisi hukukçudur, sonra doktora yaparak ardından doçent unvanını almıştır. İlk önce Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nda öğretim üyesidir, ondan sonra Ege Üniversitesi Basın Yayın'a gitmiştir. Oradan Marmara'ya oradan da İstanbul'a gelerek ders vermiştir. Kendisi bir hukukçu olarak filmlerin sansür kurumunun başkanıdır, onun için yaptırdığı doktoralar genellikle sinema filmleri ve filmler üzerinedir. Şimdi bu çok önemli noktayı devam ettirdim. Bunun yanında şimdiki iletişim fakültelerine baktığımız zaman özellikle bu dört eğitim çizgisinden olan kimselerin halen öğretim üyesi olarak Türkiye'ye dağılmış çeşitli

fakültelerde lisans ve lisans üstünde ders verdikleri görülmektedir. Özellikle YÖK tarafından yaptırılmış doktoralar itibarıyla sayılara döktüğümüz zaman doktoradan bugünkü aşamanın nereye geldiğine baktığımız zaman hala çok sayıda profesör yetiştirilememiştir. Doçent sayısı biraz artış göstermiştir, en fazla artış yardımcı doçentlik sayısındadır.

Şimdi başka bir noktaya temas edeceğim. Hala iletişim fakültelerinde profesörler düzeyinde başka bir önemli eğitici kadrosu vardır. Bunlar siyaset bilimciler, sosyologlar, işletmeciler iktisatçılardan oluşmaktadır. Bu şunu gösteriyor bize: İletişim eğitiminde hala karma bir eğitim söz konusudur. Bunlar icabında yüksek lisans programlarında ders veriyorlar ve tezlere danışmanlık da yapıyorlar, bu nedenle karma bir eğitim söz konusudur. Benim umudum bu eğitimin iletişim eğitimi geçirmiş olanlara doğru bir evrilme geçirmesi şeklindedir, ama şunu da unutmayalım: Bizim profesör Raşit Kaya'nın söylediği gibi sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından kimselere de ihtiyacımız vardır. Onların da belli ölçülerde bu kadrolarda bir müddet daha yer alması da söz konusudur. Dün, Eser'in konuşmasındaki bir şeye katılmadığımı da özellikle vurgulamak isterim: Basın Yayın Yüksek Okulları, meslek okullarıydı dedi, ben yani hemen hemen başlangıcından beri Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nda öğretim üyeliği yaptım, burası hiçbir zaman meslek okulu olmadı. Diğer basın yayın okullarının ve ondan sonra şimdiki fakültelerin bu yöne çekilmek istenip istenmediği ayrıca bir tartışma konusudur. Bunu özellikle vurgulamak isterim. Medya sektörü devamlı surette bu durumu kendine doğru çekmek ister ve bunun tipik örneğini ben son katıldığım pek çok toplantıda özellikle medya sektöründen gelenlerde çok fazla rastladım. Hatta ben beşinci kültür kongresinde 2002 sonunda bir bildiri sunarken, işi "iletişim fakülteleri kapatılmalıdır" a kadar vardırıdılar ve "bunun yerine lisansüstü programlar açılmalıdır" dendi, bunu sevgili arkadaşım Nuri Çolakoğlu söyledi, pek çok konuşmasında da aynı şeyi ifade ediyor. Kendisi uygulamadan gelen ve bu uygulamayı çok iyi bilen, başarılı bir şekilde sürdür-

meye devam eden bir kişidir. Onun görüşleridir bunlar. Elli yıllık, hatta elli yılı geçmiş bir eğitimin böyle gayet radikal bir şekilde kafasının kesilmesi çok kolay değildir. Şimdilik bu kadar söyleyeceğim, çok teşekkür ederim.

Bülent Çaplı: Hocam zamanlama gayet iyi, çok teşekkür ederiz. Safkanlık iyi bir şey mi kötü bir şey mi bilmiyorum, ama ben iyi olarak kabul ediyorum, kendimi atlıyorum. Sevda Hoca Doğu Akdeniz Üniversitesi'nden geliyor, söz Sevda Hoca'da.

Sevda Alankuş: Ben, sevgili arkadaşım Eser'in sabah yaptığı ve bana göre bu iki günlük sempozyumun çerçevesini çizen konuşmasında ortaya attığı sorunlardan bir tanesinden yola çıkarak başlamak istiyorum. Eser, İletişim Çalışmaları yapanların arkalarını dayayabilecekleri, güçlü bir Marksist akademik gelenek olmadığını, Türkiye'de yapılan iletişim araştırmalarının Batı'da olduğu gibi "politik" bir nitelik taşımadığını, bu yüzden de politik bir müdahale gerektiğini söyledi. Ben işte bu noktadan hareketle bir şeyler söylemek istiyorum. Ancak söylemek istediklerimi artık "iletişim çalışmaları" yerine "kültürel çalışmalar" üzerinden örnekleyip söyleyerek ilerleyeceğim. Çünkü, ben bir yandan kendimi iletişim çalışmalarını kültürel çalışmalar içinden yapıyor sayıyorum. Diğer yandan da, bunların epeyce örtüşür hale geldiklerini iddia etmek de mümkün zaten. O zaman Eser'in Türkiye'ye özgü olarak tespit ettiği bu "apolitiklik" sorununu kültürel çalışmalar için de söylemek mümkün. Batıda ise tam tersi söz konusu. Güçlü bir karşı çıkışı içeren politik bir söylemle, hatta daha ötesi sokaktaki insan için bir şey yapmayı hedefleyen bir yerden çıkıyor kültürel çalışmalar. Ancak öte yandan daha çok Türkiye'deki, üzerine yoğunlaştığı için Eser'in söylemediği şeyi burada hemen ekleyerek, kültürel çalışmaların Batı'da, artan bir depolitizasyon içerisine girdiği yönündeki iddiaları hatırlatmalıyım. Kültürel çalışmaların üniversitelerde kurumsallaşması, disiplinleşmesi ve akademik bir sermaye haline gelmesi ölçüsünde yaşanmaya baş-

lanan bir apolitikleşme bu. Dolayısıyla bizim Türkiye'deki mevcut haliyle iletişim/kültürel çalışmalar geleneğine "apolitik" diyorsak, bunun yine Batı'da yaşanan apolitikleşmeden farklı olduğunun altını çizmeliyiz. Burada kültürel çalışmalar yaparken, çok güçlü bir muhalif sosyal bilim geleneğinden, güçlü bir manifestoyla yola çıkıp, sonradan eleştireliliğinizi kaybedip, evcilleşmiş değilsiniz. Öte yandan -Eser'e katılmadığım nokta bu- biz de yola çıkış her şeye rağmen politik bir çıkıştı. Ancak bu sözü edilen gelenek yoksunluğu nedeniyle, daha çok el yordamıyla yola çıkıldı belki, bu arada biz daha o ivmeyi tam yakalayamamışken, kültürel çalışmaların yapıldığı Batılı ülkelerde yaşanmaya başlanan depolitizasyonun yansımalarıyla karşılaşılıyorsunuz. O halde nedenleri ve tarihleri farklı olsa da, bu sorun sadece Türkiye'ye özgü bir şey değil. Peki, Türkiye'deki akademia'nın güçlü bir Marksist geleneği, tarihi bulunmamasına karşın, kültürel çalışmaların ortaya çıkışı yine de nasıl politik bir nitelik taşıyor, buna bakmak gerek. Çünkü, bir yandan da her akademik konum, isterse tersini iddia etsin, aslında politik de bir konum. Çünkü, politika dışı ya da akademisyenin konu nesnesine yukarıdan ve her türlü politik konumdan arınmış biçimde bakmasının mümkün olduğuna inanmıyorum, ayrıca bunun gerekli olduğunu da düşünmüyorum. Bu yüzden burada kendi özneliğimi de koymakta bir beis de görmüyorum açıkçası. Bizim Türkiye'de kültürel çalışmalar, iletişim çalışmaları yaptığımız dönemlerin özelliğine bakarak, ayrıca özellikle Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'ndeki akademik ortamı göz önünde tutarak söylüyorum, burada da yola çıkış belki bir manifestoyla falan gelmedi ama, yapılan şey politikti, hala daha da büyük ölçüde öyle diyorum.

Şimdi başka bir örneğe geçerek ne demek istediğimi anlatmaya çalışayım. Ben Ankara İletişim'den sonra Kıbrıs'a gittim ve yaklaşık yedi yıldır Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde ders veriyorum. Kuzey Kıbrıs'ta Türkiye ile olan ilişkilerinin niteliğinden ötürü, Batı'da eğer eğilim kültürel çalışmalar açısından apolitikleşme ise, ona karşıt, anakronik bir şey yaşanıyor. Benim bulunduğum fakültede Kıbrıslı Türk kimliği ile ilgili çalışmalar patla-

muş durumda, öyle ki ben geçenlerde bütün yazılan yazılmakta olan yüksek lisans, doktora tezlerinin konularına şöyle bir bakınca, "aman artık araştırılmamış bir çok şey var burada da, bunlara da yoğunlaşılın" diye düşündüm. Nitekim diğer alanlarda da öyle, Kıbrıs'la ilgili çalışacak çok şey var, ama Kıbrıs'la ilgili literatürle ilgili bir arama yaptığımızda, Kıbrıs sorunu odaklı olmayan çok az çalışma gelir önünüze, bunların içine, kimlikle ilgili olanlar da dahil. Üstelik bence bu eğilim devam da edecek. Peki bunun nedeni ne diye sorduğumuzda ben nedenin, Kuzey Kıbrıs'ın, Türkiye'den bakıldığında çok net olarak görülmeyen ancak bir karşılaştırma yapmak gerekirse bana biraz Türkiye'deki 12 Eylül sonrası dönemini hatırlatan yılları sonrasında gelen yeni dönem olduğunu düşünüyorum. Benim Kuzey Kıbrıs'ta 2003 Nisan'ında sınırlar, kapılar açılıncaya sonra da iktidar değişinceye kadar tanık olduğum 1999 ile 2003 yılı arasındaki dönemle ilgili olarak akademik özgürlüklerin sınırlanması anlamında, en fazla karşılaştırabileceğim dönem, yakından bildiğim Türkiye'deki 12 Eylül sonrası dönemdir. Öyle sanıyorum ki buradaki pek çoğunuz bu şaşkıncu gelebilir, ancak söz konusu baskıcı dönem de ben dahil, bir çok disiplinlerarası çalışan araştırmacı ya akademik öz sansür uygulamak zorunda kaldı ya da açıkça belli konularda araştırma yapılmasına izin verilmedi. Örneğin benim fakültemde, yüksek lisans öğrencilerine bir yönetici "niye kimlik çalışıyorsunuz, çalışmayın, tehlikeli" diyebiliyordu. Şimdi eğer birileri kimlik çalışmayı, ki bundan Kuzey Kıbrıs örneğinde "Kıbrıslı Türk" ya da "Kıbrıslılık kimliğini" anlayın, tehlikeli görüyorlarsa sizin bu konuları çalışmanız politik bir şeydir. Nitekim bu az da olsa o dönemde de oldu, ancak 2003 sonrasında konunun çalışılması açısından adeta bir patlama yaşandı. Bu Türkiye'de bizim kuşağın kimlikler konusunu çalışmaya başlamasıyla benzer bir nitelik taşıyor ve o ölçüde de politik bir boyutu var. Burada kendi akademik tarihime gönderme yaparak benim de kimlik çalışmaya, böyle baskıcı bir dönemin sonrasında ve açıkça Türkiye'de kimlikler üzerine yapılan baskıdan rahatsızlık duyarak başladığımı söyleyebilirim.

Özetle, Türkiye'de bizim kuşağımızın kendilerine çalışma konuları olarak seçtikleri açısından bakıldığında yapılanın politik bir çıkış olduğunu söylemek istiyorum. Yani, burada bardağın dolu yarısını göstererek, şunu söylemek mümkün; bizi bir önceleyen başta olmak üzere, bizim kuşağın belli fakültelerde toplanmış temsilcilerinin yaptıkları da, politik bir karşı-çıkışı temsil ediyordu. O zaman sorun şu: Türkiye'de yapılan kültürel çalışmalar özellikle de Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, (daha öznel bir alana giriyorum) politik bir manifestoyla başlamıyor. Ancak kendiliğinden bir karşı-politik duruşla başlıyor. Çünkü, Oya Hoca'nın ilk beşler dediği içerisinde öncülerini bulabileceğimiz Ünsal Hoca, Nilgün Hoca ile başlayan bir politik tavır var orada ve bu benim kuşağıma da geçiyor. Çünkü biz gene Eser'in söylediği gibi, tuzu kuru insanların yaşamadığı bir coğrafyada iletişim ya da kültür çalışıyoruz. Dolayısıyla gündelik hayatta dert ettiğimiz yoksulluk gibi, baskı gibi, sözünü söyleyememe gibi meseleler, aynı zamanda sizin akademik meseleleriniz olur, ikisi arasında öyle bir kopukluk yoktur. Neydi bizim o dönemlerde hayata dair dert ettiğimiz meseleler? Bizim kuşağımız, 12 Eylül darbisiyle, akademik ortamda yerleşebilmiş kadarıyla bile tehlikeli görüldüğü için, Marksist gelenekten koparılmaya çalışıldı. Ancak biz, biraz da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin geleneğiyle siyaset bilimi yapıyor olmanın getirdiği bir başka bilinçlilik halini, iletişim çalışırken de sürdürerek akademik sorumluluğu, politik sorumluluktan ayrı bir şey olarak düşünmedik. Gündelik hayata dair, sorduğumuz sorular içinde, ben gene kendi öznelliğim içinden konuşacağım, benim sorum şuydu mesela: Ben baskılandığımı düşünüyorsam, hadi kadın kimliğim üzerinden konuşayım şimdi, beni baskılayanın ne olduğunu anlamalıyım, bunu nasıl yapıyor, bana neler söylüyor da ben bu baskıyı kabulleniyorum, içselleştiriyorum? Dün Engin Sarı'nın sunmuş olduğu çalışmaya bakıyorum. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde en fazla içeriğe odaklı çalışmalar yapılmış, bunun ne anlamı var diye düşünüyorum, (hoş içeriğe hangi paradigma içinden, hangi yöntemle baktığınız da önemli olmakla birlikte) eğer siz içeriğe bakıyorsa-

nız bir dert kuruyorsunuz demektir, bu orada içerikle ilgili bir dert kuruyorsunuz demektir. Bizim, çalışmalarını bildiğim arkadaşlar üzerinden söyleyebildiğim kadarıyla, kurduğumuz dert şöyle bir dertti; bu beni, bizi bastıran nasıl bir şey, bunu bir anlayayım önce gibi bir dert. Kuşkusuz bu bastırılan olarak benim konumum, ben ne söylüyorum ya da ne söyleyebilirim sorularına verilecek cevaplardan ayrı tutulabilecek bir şey değil. Dolayısıyla sözünü ettiğim çalışmaların iletişim odaklı olanlarının önemli bir kısmı, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden yayılarak, bu iki sorun üzerine odaklanıp, baskılayan ne söylüyor ve biz karşılığında ne söylüyoruz meselelerine odaklandıysa bu politik bir akademik tavırdır. Bu anlamda ben tekrarlayayım, bardağın dolu yarısına bakarak, yaptığımız şeyin politik bir karşı-duruşu temsil ettiği iddiasındayım. Ancak, burada bir sorun ortaya atıp bırakarak, ikinci turda bu sorun etrafında ilerlemeye çalışacağım. Önemli olan dominant olana, hegemonik olana, egemen olana (hangi terminolojiyi kullanacaksanız artık) nasıl bir politik ve akademik karşı-duruş aldığımız. Burada kastettiğim epistemolojik ve ontolojik bir sorun. Ancak dediğim gibi, tespit ettiğim bu sorun alanıyla ilgili olarak ikinci turda devam edeceğim, teşekkürler.

Bülent Çaplı: Çok teşekkürler. Ayşe Hocam söz sizde buyrun.

Ayşe İnal: Şimdi ben Sevd'a katılıyorum, yani akademik bir duruş politik bir duruştur. Yalnız şöyle bir şey söyleyeceğim, orada politik bir şey varmış gibi durmadığı bir sürü durumda gene politik bir şey vardır. Yani seninkine katılmayacağım ama yine politik bir şey, açık olarak ortaya çıkmadığı bir sürü durumda gene politik bir şey, bir duruş yok değil vardır. Sabahleyin Nuran'ı dinlerken düşündüm bu imaj konusundaki sunuşta, imaj çalışmalarının Türkiye'de ne kadar, ne durumda olduğuyla ilgili bir sunuştu. Bu imaj çalışmalarını kim yapıyor, niye yapıyor, kimin işine yarıyor gibi bir soru sormadan imaj konusunda konuşmak

bana çok akademik bir duruş gibi gelmiyor. Çünkü bunların hepsi, yani her akademik problem, her sorun, her kavram, her kuram hepsi aslında belli bir politik duruşla ilgili açık olarak ortaya çıkmadığı bir sürü durumda bile, sanki bunun arkasında bir politik duruş yokmuş gibi gözüküyor, ki aslında var. Bazen aslına bakarsan sanki nesnel bilim yapıyormuş gibi bir şey gözüküyor. Tam tersine onun arkasında hakikaten politik bir duruş var. Türkiye'de iletişim çalışmalarının gidişatı ile ilgili ise açıkçası hiç umutlu değilim. Hiç iyi bir yere gitmiyor bence. İçinde olduğum için de daha iyi görüyorum tezleri. Raşit Hoca gibi, araştırma gibi sistematik bir şey yapmadım ben de ama tezleri okuyoruz, gelen yazıları okuyoruz. Yani şöyle genel bir fikrimiz oluyor: Gittikçe de daha kötüye gidecek. İstisnai örnekler muhakkak ki çıkacaktır. Bu sorunlara bakarken üç başlık altında bunları düşünebiliriz diyorum, bu üçü de aslında birbiriyle epeyce ilgili: Bir tanesi daha genel, ikincisi de nispeten, üçüncüsü de daha çok Türkiye'ye özgü bir şey, ama hepsi de bizimle çok fazla ilgili. Birincisi alanın kimlik sorunu, ki bu konuşuldu ama bence üstünde çok daha fazla konuşulması gereken bir şey. İkincisi eğitimde karşılaştığımız sorunlar ve bunların ciddi bir kısmı pedagojik sorunlar. Üçüncüsü Türkiye'ye ilişkin, üniversiteye ilişkin, yapısal sorunlar. Bu üçü de iletişim çalışmalarının geleceğine ilişkin endişe doğuran şeyler.

Alanın kimlik sorunu sadece Türkiye'ye özgü bir şey değil, ama alanın tam tarif edilmiş tanımlanmış bir kimliğini söyleyemeyiz, Türkiye'de hele hiç söyleyemeyiz. Çok uzatmak istemiyorum baştan itibaren tezleri kimlerin yönettiği, şu anda açılan üniversitelerde kimlerin karar alıcı konumunda olduğu, bu insanların iletişim konularında ne kadar ilgili ve bilgili olduğu, ne kadar kaygılı olduğu düşünülecek olursa bizim için bu sorun bayağı katmerli bir sorun. Alanın disiplinlerarası bir alan olması (yani alanın bir disiplin olduğu düşüncesinde hiç değilim) ilk bakışta aslında çok vaat edici bir şey, köprü kuran bir şey, iletişim alanı bir sürü disiplinden gelen bilgileri buluşturabilecek bir alan. Gerçekten de böyle. Ancak pratiklere baktığımız zaman herkes daha

çok kendisinin yakın olduğu disiplinler içinde alanı tarif etmek durumunda kalıyor. Az önce Oya Hoca'nın dediği gibi de, biz siyaset bilimi yapmışız ne iyi ki de yapmışız gibi değil de bunlar biraz tesadüfi oldu. O zaman burada master doktora programı olsaydı ben de ODTÜ'ye gitmezdim burada yapardım. Fakat, ben siyaset bilimini de çok iyi biliyorum diyemem ama, başka bir disiplinin perspektifinden iyi kötü bakma şansını bulmuş olmak bana hakikaten çok şey kazandırdı. Disiplinlerarası bir alan olması demek bu alanın hiçbir disiplininin olmaması demek değil. Burada disiplini de kötü bir anlamda kullanmıyorum, yani birazcık da disipline olmak demek. Biz artık çok disiplinsiz bir hale gelmeye başladık, hızla da böyle gidiyoruz. Olumlu bir şey o olumluluğa çevrilmeden olumsuzlukları beraberinde getiriyor. Öyle bir şey oluyor ki mesela ne bileyim, sosyolojinin bir Durkheim'i vardır, Weber'i vardır değil mi? Bizim bir tane Stuart Hall'umuz var, Garnham'ımız var, Murdock'umuz var, ama bizim kuramlarımız dediğimiz o kuramlara baktığımız zaman o insanların aslında farklı disiplinlerden olan kişileri okuyup onları, o kavramları iletişime taşıdıklarını görüyoruz. Böyle temel taşları, Oya Hoca'nın *mile stone*'ları gibi bir kuramımız yok. Niye yok? Bunun olmaması bunlar da bir şey yapmıyorlar anlamına mı geliyor? Azımsıyor muyum, hiç öyle bir şey değil, söylemek istediğim şu: Sonunda biz gidip sadece onları okuyarak bir şeyler öğreniyoruz. O hale geldiği zaman da tabii olay işin içinden çıkmaz bir hale geliyor yani Althusser'den Marx'ı öğrenmek gibi Hall' dan bu sefer bunu öğrenmek, şunu da Garnham'dan öğrenmek ve her şeyi yarım yamalak bilmek, hiçbir şeyi de düzgün, iyi bilmemek gibi bir şey geliyor.

İkinci olarak, eğitimle ilgili sorunlar; eğitimin piyasayla kurduğu bir bağ var. Bu kimlik sorununun bir parçası zaten. Yani alanın kimlik sorunu derken sadece bir akademik alan olarak değil, akademik alansa işte bunun bir lisans eğitimi de var. Lisans eğitiminde bu belirgin bir biçimde karşımıza çıkıyor. Bir "*school of journalism*" mantığı içinde mi eğitim programlarımızı belirleyeceğiz, yoksa bir iletişim fakültesi, yani "fakülte" gibi mi belirleye-

ceğiz? Mesela ben etrafıma baktığım zaman şunu görüyorum, burada bu iki anlayış da bir arada. Bunun sonucuna baktığımızda da ortaya çıkan eğitimde farklı, birbiriyle de pek uzlaşmayan anlayışlarda olan insanların bir arada programa ders veriyor olması. Bazı kimseler pratikleri öğretirler, bazı insanlar da teori öğretirler. Sonra da gidiyoruz derslerde ne diyoruz: Teoriyle pratik birbirinden ayrılmaz diyoruz, ama dediğimiz önemli değil, yapı-lana baktığımız zaman bu ikisi birbirinden ayrı yerlere doğru gitmiş. Öğrencilerin gözünde de böyle, ama işin sorun olan tarafı hem onların gözünde böyle, hem bizim gözümüzde de bu epeyce böyle. Bir yandan piyasanın, çocukların iş bulma baskısıyla da eğitimin biçimlendiğini görüyoruz. Burada özellikle lisans eğitimi vurgulamak istiyorum, çünkü iletişim çalışmalarını dediğimiz o şey her neyse, bunun başladığı yer lisansdır. Doktora, master belki daha iyi örnektir, ama esas temeldeki ilk anlayışımızın ortaya çıktığı yer lisans ve lisanstaki bu kopukluklar çok fazla. Sonra ne diyoruz; mesela öğrencilere master sınavlarında masterda artık gazetecilik öğrenemezsiniz, bu kuramsal şeydir diyoruz, şimdi bu söylediğimiz şey zaten sakat bir şey. Yani lisans o zaman böyle değildir demeye getiriyoruz, ama master böyledir diyoruz.

Üniversiteye ilişkin yapısal sorunlara gelince, bundan on sene öncesine kadar yedi tane falan fakülte vardı, herhalde şimdi 34 tane çünkü bu ucuz bir iş, edebiyat fakültesi kurmak ucuz iş, siyaset bilimi ucuz, hukuk nispeten, iletişim de öyle. Oraya iki hoca yolla, ondan sonra orada bir fakülte kurulsun, zaten işte bir tanesi ne bileyim işletmeci, öbürü de hukukçu olsun, bu biçimde şekillensin gitsin. Bir tane, iki tane hocası ya var, ya yok belki, iletişim alanında çalışmış olan hiç kimsenin olmadığı okullar artıyor. Örneğin bu konularla ilgili bir hukukçu da olabilir ama genellikle öyle de olmuyor bu yani bu konuda değerli, ilgili, bilgili buralara temas etmiş bir işletmeci olabilir ama öyle de olmuyor. Yani tamamen farklı bir disiplinden birisi geliyor orada, asistanları seçiyor onlar da bir şekilde işte bir yerlere gidiyorlar, eğitiliyorlar. Diğer yandan, belki bizi daha çok ilgilendiren, yine demin söz edildi, akademik yükseltmelerle ilgili sorunlar. Bu yükselt-

melerde sadece üniversitelerin kendi kriterleri değil, yani YÖK'ün de üniversitelerarası kurulun da kriterlerine falan bakınca şunu görüyorum ben: Bu üniversitenin kendine hiç artık güveni kalmamış, kendi jürilerine hiç güveni kalmamış, sadece dış kriterlere göre. O zaman kendi profesörüne, kendi hocasına hiç güven duymayan bir üniversite ile zaten nereye gidilebilir? Şu an baktığımız zaman, zaten sen jüriyi kurduğun profesöre güvenmiyorsun. Bu yazıları değerlendirecek ve oldu ya da olmadı diyecek kişiye güvenmeyen bir üniversite, her aşamasında, üniversite kurul aşamasında, sonra kadroyu verirken de sorunludur. Bu sadece iletişimle ilgili bir sorun değil, bütün sosyal bilimlerle ilgili bir sorun. Yani burada bütün buna bakıldığı zaman zaten iletişimi araştırmaları muhakkak ki, Türkiye'de ilerideki yıllarda güzel örnekler de çıkacaktır. Sevdâ'nın dediği gibi hiçbir kaygıdan belki yola çıkmaksızın yapılmış araştırmalar da olabilecektir. Sevdâ öyle demedi normalde, o böyle bir kaygıyı ben taşıyorum dedi, ama ileride kaç kişi böyle bir kaygıyla araştırma yapacaktır, ben de bundan çok kaygılıyım.

Bülent Çaplı: Çok teşekkürler hocam, Haluk Hocam söz sizde buyrun.

Haluk Geray: Benim dikkatimi, 1970'lerden beri galiba iletişim teknolojilerle ilgili boyutları çekmiş. Bunun kanıtı da var. Çünkü öğrenciyken Görünüm gazetesinde yazdığım iki makalem var: Bir tanesi Shakespeare'in Kral Lear oyunu üzerine bir yorum. Gidip seyretmişim, yorum yapmışım. Diğeri de uydulara yöreğe verilmesinde emperyalizmin etkileri üzerine. Çocuğun ne olacağı baştan bellidir derler, ben öyle yapmışım. Şimdi hala bakıyorum, bir şey değişmiş değil. Ben önce dünyaya bakıyorum, dünyadaki güç dengelerine bakıyorum, o ülkelerin dizilişine bakıyorum, dünya sistemine bakıyorum, onu anlamaya çalışıyorum. O zamanki emperyalizm bugünkü emperyalizmden ne kadar farklı veya neleri paylaşıyor, onu bulmaya çalışıyoruz. Bunun adını değişik şekillerde koyabilirsiniz ama ben böyle yapmaya devam

ederken sosyal bilimler genel ana eğilimi itibariyle galiba başka bir yere gidiyor. Aslında zaten gitmeye başlamıştı, ben değişmedim. Kalkınma sevdasından vazgeçmedim, anti-emperyalist mücadeleden vazgeçmedim. Bir asgari strateji olarak bunun önemli olduğunu düşünüyorum. Onun için dünyaya bakmamız lazım. Çevre ülke olarak, gelişmekte olan ülke olarak, Türkiye'ye özgü koşulları anlamamız lazım. Ben bunu yapmaya çalışıyorum. Bunu yaparken belli kuramlardan yararlanıyorum. En geniş anlamda ekonomi politik yaklaşımdan yararlanıyorum. Bizim burarda ekonomi politik yaklaşım deyince daha çok Ayşe Hocamızın da belirttiği gibi Murdock falan diyoruz. Bir de eleştirel ekonomi politik, Marksist ekonomi politığın kültürel üretim boyutunu biliyoruz. Ben kendi maceramda bunun yetersiz olduğunu düşünüyorum. Ekonomi politik gelenek bence klasik ekonomi olarak Adam Smith'ten başlar. Kurumsal iktisat, evrimci iktisat anlayışları, feminist iktisada kadar gider ve pek çok alt dalı vardır. Dolayısıyla ben en geniş anlamda ekonomi politik perspektiften bakmaya çalışıyorum. Bu bağlamda da yeni iletişim teknolojilerini araştırma nesnesi olarak görüp onları anlamaya çalıştım. Kalkınma mücadelesi derken, aslında toplumsal gelişme, bir anlamda aydınlanma da diyebilirsiniz, modernleşme projesi de diyebilirsiniz, bir asgari program da diyebilirsiniz. Bana göre yeni iletişim teknolojileri bu çerçevede de çalışılmak üzere çok geniş olanaklar da sunmuştur. Bir yerde benim inatçılığım kesişti, bu rastlantısal bir kesişmeydi. Kesişme iletişim teknolojileri bağlamından bilim ve teknoloji politikaları bağlamına doğru uzandı. Bu araştırma çerçevesinden yararlanmak isteyen kesimler de var. Bundan 7-8 yıl önce, TÜBİTAK'ta konuyla ilgili çalışmalarına başladım. Bunun dışında, ODTÜ'de bilim teknoloji politikaları var, onlar da yararlanmak istiyorlar. Sadece iletişimle sınırlı değil benim merakım ve böyle bakışım araştırma açısından da İletişim Fakültesi'nin dışına taşan bir kanala soktu beni diyebilirim. Kabaca ana hattı bu galiba benim yaklaşımlarımın.

Sabah oturumunda Aylin Aydoğan, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin bir sunuş yaptı. Orada sosyal bilim tezlerinin genel bir

değerlendirmesini yaparken, sosyal bilim alanındaki iletişim teknolojileriyle ilgili tezlerin ezici çoğunluğunun bilinçsizce ve sorgulamadan iktisat, neo-klasik iktisat ve onun son almış olduğu neo-liberal yorumla birlikte yapıldığını; bu kavramların sorgulanmadan, bilinçsizce kullanıldığını, bütün sosyal bilimler alanındaki yeni iletişim teknolojileri tezlerine sızdığını söyledi, ki bu çok önemli bir nokta. Bu bir dönem tartışılmıştı, ama sanıyorum neo-klasik iktisadın ana akım olarak sosyal bilimlerde bir egemenliği, bir tür akademik emperyalizmi söz konusu. Buna karşı çıkış da ancak ve ancak ülkenin toprağına oturmuş güçlü bir ekonomi politik geleneğin kavranmasından ve onların da öğretilmesinden geçer diye düşünüyorum. Şimdilik bunlar söyleyeceklerim.

Bülent Çaplı: Ben de şöyle bir şey demek istiyorum: İletişim araştırmaları meselesine bakınca dikkat ederseniz hep akademik düzlemde tartışıyoruz, özellikle de tezler ekseninde bakmaya çalışıyoruz. Ama bir de araştırmaları hangi amaçla, niçin, kime, niye yaptığımız da önemli. Biz araştırmaları yaparken bu alanda sadece tezler düzleminde araştırma yapmıyoruz. Belki asıl soru o olmalı. Acaba yaptığımız araştırmaların yüzdesi ya da çoğunluğu ya da sayısal anlamda kaçta kaç tezler düzleminde yapıyor ve onun dışında kalan alanlarda biz araştırma yapıyor muyuz? Bu araştırmayı hangi amaçla yapıyorsunuz ve elde ettiğiniz, ürettiğiniz bilgi toplumun neresinde, nasıl kullanılacak? Biz bunu hangi noktada hedefliyoruz? Eğer sadece akademik düzlemde yükseltme meselesinde ya da tezler gibi noktada akademik araştırmalarla sınırlıysa onun hedefleri çok daha dar oluyor, yani doğal olarak onun yan ürünü olarak kitap çıkabiliyor, ama yola çıkarken kitap olarak çıkmak amacıyla hazırlanmıyor. Akademik düzlemdeki çalışmaları sadece tez eksenine sınırlamayı ben bir anlamda eksik buluyorum. Neden? Çünkü üniversitenin toplumsal anlamında, topluma bu alanda bilgi üretmesi de beklenen bir konumdayız, hele iletişim alanında. Peki biz bu işleri yerine getirebiliyor muyuz? Hani konuştuklarımıza baktığım zaman özellikle hani sektör düzleminde ya da toplumun iletişim düzlemin-

de farklı kesimlerinden bu çalışmalardan yarar bulacak çalışmalar da üretmiş miyiz? Bakın bu soru çok genel ve çok tartışmalı bir noktaya çekilebilecek bir şey. Herhangi bir akademik çalışmadan herhangi bir şey üretebilirsiniz, ama benim özellikle altını çizmeye çalıştığım şey daha farklı noktada duran çalışmalar. Peki o noktada ne yapıyoruz? Yapıyorsak ne yaptık? Kimler ne kadar yararlandı? Yapmadıysak niye yapmadık? Hatırlarsanız, bilimsel araştırma projeleri hemen hemen her üniversitenin içerisinde var. Bilim araştırma projelerinin kurullarında ya da toplantılarında ya da herhangi bir düzleminde hep şu gündeme gelir: "İletişim alanında hiç proje öneriniz yok. İletişim alanına yönelik proje önerisi getirin." Şimdi biz acaba, biz derken iletişim alanında araştırmalar yapan akademisyenler olarak iletişim alanını bilimsel araştırmalar, projeler önerilecek bir alan olarak görmüyor muyuz? Yoksa onlara ilişkin sınıflandırmalar düzenlemeler, kurallar, kaideler, ilkeler düzleminde bizim yapacağımız araştırmaların onlara uymayacağını mı düşünüyoruz? Ya da hepsi birden mi? Belki somut bir örnek. Biz, Sevilay, Gülseren ve Nilüfer'le ve Funda ile birlikte, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde farklı dil ve lehçelerde yayın meselesi gündeme geldiğinde, bu alanın özellikle karşı tarafında olan kesimler, kendilerini televizyonla ilişkilerinde farklı dil ve lehçelerdeki yayımla ne kastediyorlar ne bekliyorlar, ne düşünüyorlar ve neler var kafalarında diye bir araştırma önerisi getirdik. O zaman rektörlükte çok büyük katılımlı bir toplantı yapıldı, TÜBİTAK projesi olarak sunun bu projeyi ya da daha doğrusu bu tür projeleri getirin dedi, özellikle bu proje için değil. Neyse biz bir proje formüle ettik, önerdik, reddedildi. Sosyal bilimler alanında yeni projeler önerebiliriz, bu da en azından bu alandaki tartışmalara ilişkin bir bilgi eksikliği alanını dolduracaktır diye düşünerek yola çıktığımız bir şeyde kapı suratımıza kapandı. Bu politik bir tavır mıydı? Bizim acaba proje önerisini hazırlarken eksikliklerimiz mi vardı? Bize bir değerlendirme raporu gelmediği için biz öyle kaldık. Şimdi ne oldu; arkadaşlarla toplandık, bir daha böyle bir proje önermeyiz haline geldik. Mesele şu: Özellikle bu tezler eksenindeki çalışmaların dışındaki ça-

hışmalara baktığımızda bu alanı yaratmak için de bir takviye gerekiyor, bir motivasyon gerekiyor, doğal olarak bir parasal destek gerekiyor. Doktora tezini yazmak bile maliyeti olan bir şey. Arkadaşlarımız derinlemesine görüşme yapacak, anket uygulayacak gibi noktalarda bu masrafları kendileri karşılıyorlar. Eğer bu tür bilimsel alanda, anlamda proje destekleri varsa neden bu kullanılmıyorsa, biz niye kullanmıyoruz, eksiklerimiz mi var, niye bu alanlarda çok çalışmalar ortaya çıkmıyor? Bu iki günde bile ben onu bekledim. "Tezlerin dışına çıkalım" derken yine çıkmadık. Sektörde de iletişim araştırmaları var. Sektörde özellikle iletişim endüstrisi anlamında bütün tarafları iletişim alanında olan araştırmalar da yapılıyor. Aramızda da bu anlamda iletişim araştırmaları ekseninde bir bağlantı olmadığı için onlarınki daha çok temellendirme anlamında ciddi sıkıntılar taşıyan araştırmalar oluyor. Biz de başka noktada uçta duruyoruz. Böylece aslında bir işbirliği içerisinde ya da o endüstrinin de işine yarayabilecek, sonuçta toptan toplumun işine yarayabilecek bilgiler üretme konusunda böyle bir işbirliği ortaya çıkmıyor. İlla işbirliği olması gerekiyor mu? Bu da sorulabilir, ama bizim de böyle bir lüksümüz olduğunu da düşünmüyorum. Akademik çalışmalar yapacağımız kadar da toplumda bu alana ilişkin sorunlara somut öneriler, çözümler üretme noktasında olmamız gerekiyor. Bunu ne kadar yerine getirdiğimizi de sorgulamak gerekiyor. Kurumların yaptığı çalışmalar var iletişim araştırmaları adı altında, onlarda da ciddi sıkıntılar var. Sivil toplum örgütlerinin de bu alana ilişkin çalışmalarını oluyor. Farklı farklı eksenlerde, farklı farklı amaçları hedef alan, olması gereken de bu ama eksenini kaçırdığımız bazı çalışmalar söz konusu. Biraz daha *akademia*'nın, iletişim alanında disipline edilmesi, (belki de Ayşe'nin kastı değildi ama ben kendime göre kullanmak istiyorum) ve bir de bu iş böyle olur demesi için yol göstericiliğine girmesi gerekiyor. Bir de çok önemli bir nokta var ki, biz hep göz ardı ediyoruz. Mutlaka dile getirdik kendi çalışmalarımızda da oldu. Türkiye'de özellikle iletişim alanına ilişkin çalışmalarda, özellikle ekonomi-politikte, bir çalışma başlattığımız andan itibaren üç şeyle karşılaşıyorsunuz: Bilgi var,

ama erişmeniz yasak, kısıtlı, engellenmiş. Bilgi var, ama bilgi çok parçalı, dağınık ve birbiriyle çelişkili, bunun için bunları sınyayacak, sağlayacak ortam size verilmiyor. Ya da bilgi hiç yok. Siz bilgi üretmeye başladığımız andan itibaren orada da sıkıntılar başlıyor. Bir taraftan baktığımızda bu o kadar kolay değil, yeni yeni aşımaya başlayan bir şey, ama bizim alanda yani ekonomi politikte bir çok arkadaşımızın tezinde de başımıza geldi. Mülkiyet yapılarına ilişkin bir şey çalışalım, bir sonuç çıkartalım dediğimiz noktada ya da bağımsız televizyon yapım şirketlerine bakalım dediğimiz zaman bile, ya o bilgiye erişmek için kırk takla atıldığını, o kırk taklanın sonucunda hiçbir şey de olmadığını ve sonuçun sıfır olduğunu da biliyorsunuz. Bir taraftan böyle bilgiye erişimde bir sıkıntı yaşıyoruz. Bütün bunları koyduğunuz zaman, ben belki çok pratik sıkıntılardan söz ediyorum, ama bunları da nasıl aşacağız, bu zihniyet nasıl değişecek, biz nasıl kıpırdayacağız, biz kıpırdarsak bu zihniyet nasıl değişir, biz böyle durursak değişmez gibi sorular aklıma geliyor. Teşekkür ediyorum sayın konuklar diyerek sözü bırakıyorum. Raşit Hocam buyrun.

Raşit Kaya: Teşekkür ederim. Şimdi tabii bir dönemler her şey politik dedik, bu felsefenin temel tartışma konusuydu, sonra politik olmayan bir şeyler de varmış dendi, biz bugün, politik olmayan bir konu yok mu aşamasına geldik burada. En azından Türkiye'nin çok ciddi sorunları var. Bizim içinde bulunduğumuz, tartıştığımız konu da sorunlarla dolu. Dolayısıyla, biz eski soruyu mutlaka bir şekilde yinelemek durumundayız. İkincisi, madem politik sözcüğü başlangıç noktamız olmalı, o zaman özgürlük sorusu işin içine mutlaka girecektir. O özgürlük konusu Bülent Çaplı'nın söylediği türden farklı araştırmalar yok mu diye sorgulamasının da yanıtını gündeme getiriyor. Buradan nereye geleceğim? Benim dile getirdiğim iki konuya; bir tanesi "herşey politiktir" sözünü yeniden dile getirmek durumundaysak iletişim araştırmalarında sosyal bilimlerdeki tüm araştırmaları da yine belli bir tarihsel bağlam ve sosyal teoriden kopuk halinden çıkarmak durumundayız. Bizim temel sorunumuz, bizim derken tüm sosyal bilimcilerin, tabii ki özel olarak da buradaki sempo-

yumun konusu olan iletişim araştırmalarının sorunudur bu. İkinci de özgürlük sorununa geldiğinde benim dile getirmeye çalıştığım o kurumsal baskıların özgürlük sorunuyla, araştırmaların niteliğiyle, niye hepsini tez bağlamında ele almak durumundayız gibi bir takım konularla çok doğrudan birebir ilişkisi var. Yine burada dile getirilen bir takım sorunlar, örneğin Ayşe İnal'ın söylediği lisans önemli değil mi? Tabii ki çok önemli, çok haklı ve çok da güzel sistematize etti buradaki sorunları. Peki lisans öğrencisi kimden öğreniyor? İşte tartıştığımız yüksek lisans, doktora yapılanmasından o kurumsal baskılarla, biçimlenmelerle, yapılanmalarla oluşturulan formasyonun öğrettikleriyle, kendi formasyonunu oluşturuyor. Aynı kurumsal yapı farklı aşamalarda da yönlendirme ve baskılar yapıyor. Dolayısıyla Oya Hoca'ya orada katılmıyorum. İletişim fakültelerinin eksiği temelde profesör değil, profesörler olmadan da çok iyi kadrolar oluşturulabilir. Önemli olan orada yetenekli, nitelikli kadrolar oluşturulmasıdır. Burada, tabii, sıkıntı kadroya atanırken ve doçentlik unvanının kazanılması bağlamında özellikle kendini hissettiriyor. Doçentliğe giden süreçteki o yapısal baskılar, sorunlar, araştırmanın, çalışmanın, verdiğimiz ürünün niteliğini bir şekilde belirlediği gibi, sonra o unvanların alınıp alınmamasında da çok önemli oluyor. Örneğin karşımıza bir jürinin raporu çıkıyor; yaptığınız çalışmalar, alanın kendisi değildir diye; işte onun kurbanları oluyor, Ayşe bunların güzel bir örneğidir. Dolayısıyla o kurumsal yapılanma sanırım en önemli konulardan bir tanesi. Çünkü her şey politiktir tartışmasından gittiğimiz zaman da belki zamanın geniş tutulabileceği farklı araştırma ve tartışma ortamlarına girmemiz gerekecek, ama burada belki somut bir sonuç değerlendirmesi olarak, en son sorulan sorulara da bir yanıt verecek şekilde o kurumsal yapılanmalarda acaba, burada ortaklaşa dile getirilen, karşılaştığımız güncel durumları nasıl aşarız konusuna değinmek gerekebilir.

Burada benim düşüncem biraz gerçekleştirilmesi zor bir düşünce, özellikle de İletişim Fakültesi'nde de bilim dışı -kadro temini gibi- belki de haklı kaygılar nedeniyle de savunulması güç bir şey. Fakat, lisansüstü programların bu günümüzdeki aşırı bö-

lünmüşlüğü, örneğin Halkla İlişkiler ve Tanıtma, Radyo ve Sine- ma gibi bölünmelerin lisans üstü programlara yansımından vazgeçilip, bir ilk adım olarak iletişim alanının tek bir lisansüstü programa dönüştürülmesi tartışılmaya başlanılmalı mı diye ciddi bir düşünce egzersizinden geçmemizde yarar var. Ben bunun mutlaka yapılması gerektiğini düşünüyorum. Bu, bir sürü kurumsal sorunu çözebileceği gibi sözünü ettiğimiz daha sonraki formasyonların oluşturulmasındaki sakıncaları da ortadan kaldıracaktır. Bu, uzmanlaşmalara engel olabilecek bir boyut değildir, ama o uzmanlaşan araştırmaların genel sosyal teoriden kopukluğunu önleyebilecek bir bütünlüğe kavuşturulmasına da belki dolaylı bir biçimde hizmet edebilecek bir adım olabilir. Bu nasıl gerçekleştirilebilir? Bir yönüyle birincisi bu tip platformlarda bununla ilgili konuların, sorunların doğrudan dile getirilmesiyle, ikincisi formel yapının içerisinde olanların, eğer bu görüşe itibar ederlerse, bunu bir şekilde tartışma platformlarına götürmesiyle. Örneğin hemen karşımda Ahmet Tolungüç'ü gördüğüm için söylüyorum, bildiğim kadıyla bir dekanlar arası otuz iletişim fakültesinin zaman zaman bir araya gelip sorunlarının irdelendiği, en azından karar yetkisi olmasa bile iletişimi sağlayan bir ortam var. Belki buralarda bu fikirler tartışılabilir, belli bir şeyler oluşturulabilir. Onların oraya götürülmesi ve belli bir yönde yönlendirilmesi için bizlerin bu platformlarda tartışmamız mümkün olabilir. İstisnalar her yerde vardır burada genellemeler yapılamaz, ama gerçekten ortada bir nitelik sorunu var. Nicelik açısından tabii ki kadroların yetersizliği, o kadrolarda iletişimle doğrudan ilgili olarak çalışmayanların öğretim üyeliği yapması, bunlar tabii ki sorun, ama iletişim alanındaki çalışanların çoğunluğu oluşturduğu kadroların bulunduğu iletişim fakültelerinde de nitelik sorunu gündemde. Dolayısıyla buna eğilmek gerekiyor. Küçük bir örnek vereyim. Böyle bir örnekten tabii bilimsel sonuçlar çıkarmak mümkün değil, ama bir doçentlik sınavında iletişim fakültesi mezunu, Anadolu Üniversitesi'nde yüksek lisansını yapmış, doktorasını saygın bir Amerikan üniversitesinde yine iletişim okulunda yapmış ve doçentlik sınavına gelmiş bir aday vardı

karşımızda. Sınav sırasında "iletişim ayrı bir bilim midir" konusu tartışılırken "ben eleştirel yaklaşımdan yanayım" dedi. Halbuki, yaptığı çalışmalar tamamen ana akım dediğimiz akımın en tipik özelliklerini taşıyordu. Sonra ben merak ederek konuyu birazcık deştığımde şunu anladık: Mevcut bazı kararlara-politikalara muhalefet etmek eleştirel yaklaşımın içinde olduğunun göstergesiymiş. Şimdi bu da bir doçentlik adayydı. Dolayısıyla genel tartışmalardan, büyük sorunları felsefi derinlikleriyle ele almaktan tabii ki vazgeçmek diye bir şey önermiyorum, ama pratik bir takım sonuçlar çıkabilmesi için de böyle konuları dile getirmek en azından dıştan bir münafık olarak benim görevim diye düşündüm. Bunları dile getirme fırsatını verdiğiniz için de teşekkür ederim.

Bülent Çaplı: Oya Hocam, buyrun.

Oya Tokgöz: Ben konuşulanlara genel bir çerçeveden bakmak istiyorum. Özellikle sorulan sorular itibariyle unutmayın ki gazetecilik eğitimi Türkiye'de İstanbul'da başladı. Bunu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu izledi. Yalnız bu okulların kurulmasını mesleğin kendisi istemiştir. Ama gel gör ki ilk mezunlar verilmeye başlandığından itibaren külahlar değımiştir. "Biz bu mezunları çalıştırmak istemeyiz". Neden? "İşte bizim belirli şekilde usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş adama ihtiyacımız var, bizim bunları görmemiz lazım" dediler. Baştaki "eğitilmiş adam istiyoruz, bize eğitilmiş adam lazım, geniş ufukları olan insan lazım" vesaire gibi laflarının böyle bir şeye dönüşmesi tabii işin 180 derece dönmesi demektir. Başta "usta-çırak ilişkisiyle de biz bunu yetiştiririz" derlerken 90'ardan sonra usta-çırak ilişkisi de yoktur. Nasıl olsa sırada işsiz adam bekliyor, birazını alır çalıştırırız, ondan sonra onu beğenmezsek sözleşmesine son veririz veya kartını iptal ederiz, onun yerine zaten sırada adam bekliyor, onları çalıştırmaya alırız mantığındadırlar. Profesör Bülent Çaplı'nın söyledikleriyle Abdülrezak Altun'un söylediklerini birleştirdiğim takdirde aynı zamanda

Ayşe İnal'a da atıfta bulunarak şöyle söylemem lazım. Gerçekten uygulama ile kuramsal dersler arasında iyi bir denge olacak ki, bunun sonucunda, mezun öğrenciler, belirli şekilde donanımlı olarak, sektöre hazır halde işgücü olarak sunulacak. Tabii gerçek anlamda sektör ile tüm iletişim fakülteleri arasında hala bir sorun var çünkü iletişimsizlik var. Onların istediği ile akademik dünyanın istediği arasında çok büyük bir fark bulunuyor. Bu da önemli noktalardan bir tanesidir, peki nasıl çözülebilir? TRT'ye alınacak uzmanların alınmasından tutun da başka yerlere kadar hala oraya insanların nasıl alındığı meçhuldür. Özel televizyonlara, özel radyolara, gazetelere artık aklınıza ne gelirse bunların hepsine alınacak insanın nasıl bir insan olacağı veya nasıl bir kimlik sahibi olacağı noktasında gelip düğümleniyor. Çok uzun zamandır bu işin içinde olduğum göz önüne alınırsa benim kanımca bu çözümlenmesi çok zor bir problem.

Başka bir noktaya daha temas etmek durumundayım. İletişim fakültelerinin 1990'lı yıllardan itibaren sayısının artmasının arkasında başka bir neden bulunuyor, bunu özellikle belirtmem gerekecek. Ayşe İnal bunun ucuz eğitim olduğunu söyledi. Ucuz bir eğitim değil. Eğer bu eğitimi layıkıyla yapmak istiyorsanız bunun teknolojisini de fakültenizde bulundurmak zorundasınız ve öğrencilerinizi o teknolojiyi bilir bir biçimde yetiştirmek durumundasınız. Oysa bu başka türlü geliştirdi. Uzun zamandır yöneticilik yaptığım için arkasında yatan nedenleri de söylemekte ve paylaşmakta hiç sakınca görmüyorum. Özellikle Anadolu'daki bazı üniversiteler kendilerine neden iletişim fakültesi kurdular? Radyo istasyonu, televizyon istasyonumuz olsun, kent çevresinde eğitim yapalım ve bununla kendimizi tanıtalım ve çevreyle ilişki kuralım diye. Asıl amaç, özellikle belirli bir teknolojiyi kullanılarak çevre ile iletişim kurmaktır. Burada öğretim üyesi var mıdır, yok mudur o aranmaz, o kadar çok önemli değildir ama televizyon istasyonunu işletecek veya radyo istasyonunu işletecek kimseler bulunursa bu iş gayet rahatlıkla çözülebilir. Bu noktada bir şey daha söyleyeceğim. Şimdi doktora tezleri üzerinde bu kadar durmamızın yanında üzerinde durmamız gereken unsurlar-

dan bir tanesi de yükseltmek için yazılan bazı kitaplardır. Bunlar ders kitabı mıdır, monografi midir onların tartışmasını ayrı bir oturumda yapmamız gerekiyor. Özellikle vurgulamamız gereken, ki bu konuda Bülent Çaplı çok haklı, bu fakültelerde kullanılacak ders kitabının yazılmasıdır. Bunlara baktığımız takdirde çok sayıda olmadıklarını görebilirsiniz. Teşekkür ederim.

Bülent Çaplı: Çok teşekkür ederim hocam. Evet Sevda Hocam söz sizde, buyrun.

Sevda Alankuş: Teşekkür ederim. Ben önce Ayşe'ye cevap vererek başlayayım. Aslında benim politik olmak derken kastettiğim politik akademik konumdur. İlle de buna bir ad vermek, örneğin eleştirel politik konum gibi ya da radikal politik konum gibi mutlaka bir ad koymak istemedim. Ancak kastettiğim, tabii ki böyle bir akademik, politik konumdur ya da karşı-politik durumdur. Fakat Ayşe'nin benim böyle düşündüğümü düşünebileceğini tahmin etmezdim. Şimdi bu kaldığım yerden devam edeyim. Kültürel çalışmaların Batı'da yaşamakta olduğu varsayılan apolitikleşme, Türkiye'de zaten Batıdaki anlamda bir politik ivme hiç yakalayamamış ve yaygın bir akademik tavır haline gelememişken, depolitizasyona girdiyse eğer (ki Eser'in söylediği farklı bir şeydi aslında, o bardağın boş yarısına bakarak zaten hiç politik olunmadığını ya da yeterince politik olunmadığını söylemişti) bir "müdahaleye" gerek var mıdır? Eser buna "politik müdahale" diyordu. Ben de politik müdahalenin gerektiğine inanıyorum, ancak tabii burada bir reçete sunmayacağım ancak yeniden-politikleşme için epistemolojik açılımı nerede gördüğümü anlatmaya çalışacağım. En sonra söyleyeceğimi en başta söyleyerek rahatlayayım, ben açılımı, post-kolonyal ya da sömürgecilik sonrası eleştirinin sağlayacaklarında görüyorum. Bu konuda özellikle esinlendiğim birisi var, bir çoğunuz hem ismini biliyorsunuzdur, hem çalışmalarına kuşkusuz aşinasınızdır. Gayatri Chakravorty Spivak'dan yola çıkıyorum, onun "Can the Subaltern Speak?" diye çok bilinen makalesi ile "Deconstructing Cultural Studies" başlıklı

iki çalışmasını bu konuda epey yol gösterici buluyorum. Tabii Türkçeye çevirmeye kalktığınızda *subaltern* yerine ne diyeceksiniz, biraz sorunlu olmakla ve çok yerleşmiş olmamakla birlikte "madun" sözü onun karşılığında kullanılıyor, ben *subaltern* demek için madun diyerek ilerleyeceğim. Kastettiğim şu; burada da Nilgün'ün dün panellerden birisinde okunan metnine bir gönderme yapmak istiyorum. Nilgün'ün metninin sonunda, not aldığı kadarıyla "İletişim çalışmalarında Batılı kuramları merkeze almaktan vazgeçmemiz gerektiği" belirtiliyordu. Herhalde kendisi burada olsa bunu başka türlü formüle ederdi, ama ben bıraktığı noktadan yola çıkarak şunu demek istiyorum: Evet yaptığımız şey her koşulda politik bir iş, ama bizim bu işi nasıl bir politikayla yaptığımız asıl önemli olan kuşkusuz. Bu politikanın bir reçete olmamak koşuluyla içerik kazanabileceği yer de, kanımca sömürgecilik sonrası eleştiri literatürü. Peki bu literatür, bize nasıl bir çerçeve sağlıyor ya da en azından bana nasıl bir çerçeve sağlıyor? Öncelikle şu; Batılı epistemolojiyi ya da teorik birikimi (herhalde Nilgün de bunu demek istememiştir metninde) reddetmek gibi bir şeyden söz edemeyiz. Bu ne mümkün ne de gerekli bir şey, ama onu yerinden oynatabilir, yapı sökülümüne uğratabilir, onunla hesaplaşarak yola çıkabiliriz. Mesela Spivak'ın sözünü ettiğim ilk makalesinde yaptığı tam da bu. Bize, söylem üzerine çalışanların çok gönderme yaptığı ve Batılı özneyi onun bilme ve anlatma biçimini en fazla eleştirenlerden birisi olan Foucault'nun bile bu öznenin beyaz, sömürgeci ve erkek bir özne olduğunu söylemediğini hatırlatıyor. Bu hatırlatmadan nasıl bir ders çıkarılabilir? Örneğin biz araştırmamıza başlar, araştırma nesnemize yaklaşırken ilk önce bu beyaz Batılı, erkek öznenin konumunu kendi araştırması içerisinde, araştırmacı olarak kendini konumlarırken yeniden-üreten olan biri olmaktan korkmalıyız. Bu, diyelim bir kadın çalışması yapıyorsanız, Beyaz Batılı kadının, erkeğin konumu olmamalı. Yani siz onların sizi anlamaya anlatmaya çalışırken büründüğü rolü, bu defa onların yerini alarak, daha iyi eğitilmiş, daha üst sınıftan, daha özgürleşmiş bir kadının hiyerarşik olarak yukarıdan bakan yerinden yeniden-üretmemelisiniz.

Ne demek istediğimi burada daha fazla açmak istemiyorum, ancak şunu söyleyeyim bu çok önemli açılımları olan önemli bir epistemolojik ve ontolojik tartışma. Özetle ve maddeler halinde söylemek istediğim şunlar: Hegemonik olanı anlamaya çalışırken de karşı hegemonik olanı anlamaya çalışırken de (vurgulamak için söylüyorum) Beyaz, Erkek, Sömürgeci öznenin konumu yeneden üretmeyen, bir eleştirel konumdan, özdüşünümselliğe dayalı bir konum ve sorumlulukla araştırma konumuza yaklaşmamız gerekiyor. Yani araştırmaya başlamadan önce, konumuz üzerine henüz düşünmeye başlarken, kendi araştırmacı-özne konumumuz üzerine, araştırmacı olarak sorumluluğumuz üzerine üç kere, beş kere düşünmemiz gerek.

İkincisi buna Spivak yine *native informant* olma durumu diyor, buna karşı da Türkçesine ben "yerel ya da yerli tanıklık konumu" diyeceğim. Demek istenilen şu, araştırmacı olarak genellikle Batının bizden beklediği, bizim kendimizi onlara anlattığımız, dolayısıyla -onların gene de bizi istedikleri gibi anlamakta devam edecek olsalar bile- bir form, anlatı var. Özellikle Batıya doktora eğitimi veya yüksek lisans eğitimi yapmaya gitmiş olanların yaşamış olduğu bir şey bu. Sana, "git kendi ülkenin medyası üzerine, en iyi bildiğin şey üzerine çalış, bana bilmediğim neyse onu anlat" deniliyor genellikle. Çünkü, bir bakıma seni en çok onu yapabilmeye ehliyetli görüyor, bir de kendi "bildiğini" senin ağzından, çalışmanın üzerinden doğrulamak istiyor. Oysa bizim bütün bu Batılı teorik birikimi, onun epistemisini hem çok iyi bilmemiz hem de onu sorunsallaştırma, yerinden-etme çabası içinde olmamız, bunun üzerine yazmamız, düşünmemiz gerekiyor. Yani sadece Türkiye'yi onlara anlatmak değil, onların ne söylediğini de, onlara anlatmak pekala bir konum olabilir. Bunun tabii akademik yayın tekelinin, dilinin ve ölçütlerinin de kimlerin ellerinde olduğunu hatırlarsak epey zor bir uğraş olduğunu biliyoruz. Herkes bir Spivak kadar şanslı olmayabilir, ama kastettiğim onun temsilcilerinden birisi olduğu Post-kolonyal eleştirinin açılımları içerisinde ilerlenerek bulunabilecek bir akademik ve politik konum.

Üçüncüsü ise yine Spivak'ın attığı sorun çerçevesinde bir açılım: "Peki biz konuşabilir miyiz" meselesi, yani madunlar, kadınlar, azınlıklar, Doğulular konuşabilir mi mesela? Spivak'ın -en azından benim okumama göre- bu soruyu sorarken dikkatimizi çektiği iki nokta var: Birincisi şu, bizim, madunların hatta daha özgül olarak koyayım Doğulu akademisyen bir kadın araştırmacı-konumundan konuşmaya başladığında konuşabileceği kendine ait bir dil ile söylem var mı? Biz zaten konuşmakta geç kalmış, kendimizi anlatmaktan epeyce alıkonulmuşuz. Kendimizi anlatmaya dolayısıyla bizim gibi olanları anlatmaya anlamaya başladığımız zaman, acaba Batılı erkek/kadının sözcükleriyle mi anlatıyoruz? Gündelik hayatta büyük ölçüde elimizden alınmış bir dil, söylem içerisinde konuştuğumuz gibi, akademik çalışma yaparken de aynı sorunla baş etmek zorundayız. Kendimize konuşacak bir akademik-yer bulmak zorundayız. Doğulu olanın, kadın olanın, azınlık olanın, çekinik olanın, madun olanın tabii bu dili geri kazanmaya başlaması için, önce konuşmaya başlaması gerekiyor. Bunu yaparken ilk adım, önce kendisini konuşamaz duruma getirenin dilini yerinden-etmek olabilir, bu da başlı başına politik bir karşı-tavırdır. İkincisini de söyleyerek, konuyu bitirmeye çalışacağım; daha önce, araştırmacının araştırmacı olarak kendi konumuna şöyle bir bakması, sorumluluğunu tanımlaması gerektiğini söylemişim. Kastettiğim şu: her konuşmaya başladığımızda, kendimiz de bir madun olsak bile, konuşmaktan alıkonulan, bir başka madunun yerini aldığımızı, onun adına onun için konuştuğumuzu, böylelikle bu defa da bizim, diyelim bizden daha az eğitilmiş, yoksul, bizim kadar özgürleşmemiş "öteki" kadınların yerine ya da adına konuşmuş olduğumuzu bilerek, bunun sorumluluğuyla davranmalıyız. Yani bizim adıma konuşulduğu gibi, biz de her zaman bir başkasının adına konuşan durumunda olabiliyoruz ve her zaman bizden daha madun olan, konuşamayanlar olduğunu bilmeliyiz. Dolayısıyla kültürel çalışmalar ya da iletişim çalışmaları yapanlar için önerdiğim epistemolojik ve ontolojik konum, belirli bir etik tavır almayı da gerektiriyor. Yani, eğer bu araştırma alanlarının

gidişatına politik bir müdahale yapılacaksa, anlatmaya çalıştığım bunun böyle çifte, üçe, dörde katlanmış sorumluluklarla yapılması gerektiği. Açıkçası ben bu konuda çok fazla umutsuz da değilim. Bu yeniden-politikleşmenin ivme kazanabileceği çerçevenin mevcut olduğunu ve gereksindiğimiz dinamiğin bizim gibi tuzu kuru olmayan Üçüncü Dünyanın akademik ortamlarından çıkmakta olduğuna, çıkacağına inanıyorum.

Kitap Eleştirileri

Arab Mass Media; Newspapers, Radio and Television in Arab Politics

William A. Rugh (2004).

Westport: Praeger. 259 sayfa.

Aytül Tamer

W. A. Rugh'ın *Arab Mass Media; Newspapers, Radio and Television in Arab Politics* kitabının önemi en başta Orta Doğu-Kuzey Afrika bölgesini' yani Arap dünyasını medya açısından ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olmasından kaynaklanır. Yapılan bu sınırlı çalışmaları Batı merkezli ve Orta Doğu merkezli olarak ikiye ayırabiliriz. Ne var ki incelemelerin büyük bir çoğunluğu Batı merkezlidir. Petrol krizleri, İsrail-Filistin Savaşı, Körfez Savaşı, 11 Eylül ve Amerika'nın Irak'ı işgali ile bölge, araştırmacıların ilgisini çekmiş, daha detaylı incelenmeye başlanmıştır. Orta Doğu medyası üzerine uluslararası kaynaklar olarak Douglas Boyd; Yahya R. Kamalipour ve Hamid Mowlana; Dale F. Eickelman ve W. Anderson; Kai Hafez; Walter Armbrust ve

Naomi Sakr gibi araştırmacılar tarafından kaleme alınmış önemli eserler sayılabilir.

2000'lerde yapılan bazı çalışmalar Orta Doğu hakkında gibi gözükse de aslında Batı'nın, özellikle ABD toplumunun ve medyasının Arap ve İslam dünyasına bakışını konu edinen çalışmalardır. Yahya R. Kamalipour'un editörlüğünü yaptığı *The U.S. Media and the Middle East: Image and Perception* başlıklı çalışma *Washington Post*, *Los Angeles Times*, *Boston Globe* gibi gazetelerin ABD ve Arap ülkeleri ilişkilerine ve Orta Doğu'ya bakışını incelemektedir. Arap medyasını doğrudan ele almamaktadır. Bu tür çalışmalara Paul Carlson'ın kitabı da örnek gösterilebilir.

Son on beş yılda meydana gelen siyasal, ekonomik ve teknolojik değişimleri konu edin(e)memeleri, Arapça yapılan çalışmaların uluslararası dolaşıma gir(e)memesi, Orta Doğu siyaseti, kültürü ve bilim dünyası içinden yükselen sesleri duyamamamızın önemli nedenlerindedir. Orta Doğu merkezli eserlere Muhammed al-Sammak, Awatif Ab-

dul-Rahman, Muhammad Shuman ve Gazi Abdul-Rahman al-Kusaybi'nin çalışmaları örnek gösterilebilir.

Görüldüğü gibi medya alanındaki uluslararası çalışmaların çoğunluğu derleme kitaplardır. Orta Doğu medyasını genel olarak inceleyen ve bir manzara sunan eserler oldukça azdır. Orta Doğu medyası hakkında genel bir görünüm sunan W. A. Rugh'ın kitabı bu açıdan oldukça önemlidir. William A. Rugh 1964-1995 yılları arasında ABD Dışişleri Birimi'nde çalışmış, Yemen, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve Suudi Arabistan gibi Orta Doğu ülkelerinde büyükelçilik de dahil olmak üzere çeşitli diplomatik pozisyonlarda görev almıştır. 1995-2003 yılları arasında AMIDEAST'in (*America-Middle East Educational and Training Services*) başkanlığını yürütmüştür. Şu an Georgetown Diploması Çalışmaları Enstitüsü'nde ve Orta Doğu Enstitüsü'nde ders veren Rugh, aynı zamanda AMIDEAST'in ve Kahire Amerikan Üniversitesi'nin yönetim kurulu üyesidir. Siyaset bilimi doktorası yapmış olan Rugh, uluslararası ilişkiler, Orta Doğu siyasal yaşamı ve medyası hakkında kitap ve makaleler yazmıştır. *Arab Perceptions of American Foreign Policy During the October War*, *The Arab Press: News Media and Political Process in the Arab World*, editörlüğünü üstlendiği *Engaging The Arab & Islamic Worlds Through Public Diplomacy; A Report and Action Recommendations* ve yayın aşamasında olan *American Encounters with Arabs: The Soft Power of U.S. Public Diplomacy in the Middle East* kitapları önemli eserleridir.

Genel olarak, Arap basınında özel mülkiyet görülmekle birlikte neredeyse tüm radyo ve televizyon sistemleri Arap siyasi iktidarlarının kontrolü altında veya doğrudan mülkiyetindedir. Orta Doğu'da birçok ülkede medyanın devlet başkanlarını ve politikalarını eleştirmeleri kanunlarla yasaklanmıştır. 1990'lara kadar yayıncılık alanında serbest piyasa koşullarının yaratması gereken rekabetin mevcut olmaması nedeniyle Arap radyo ve televizyon yayıncılığının içeriği genellikle sıkıcı ve yaratıcılıktan yoksundu. Teknolojinin gelişmesi, yayıncılık alanının siyasi ve ekonomik getirileri Arap yayıncılık dünyasında bir devrime yol açtı. 1991'de Avrupa merkezli olduğu için Arap devletlerinin kontrolünden uzak, tüm Orta Doğu'ya Arapça yayın yapan özel uydu kanalları kuruldu. Yeni kanallar Arap yayıncılık dünyasında iki açıdan devrimsel etkide bulundu: Birincisi, bölgesel haberlere profesyonel olarak yaklaşan ve aktaran, sınır tanımayan bir yayın politikası izlenmeye başlandı. Örneğin, daha önceden özellikle yadsınan İsrail'e ilişkin haberlere de yer verilmeye başlandı. İkincisi, din, toplumsal cinsiyet ve siyasal iktidar gibi hassas konularda tartışmaların yapılması birçok tabuların yıkılmasına neden oldu. Bugün hala belirli tabular devam etmekle birlikte, yayıncılık dünyasında birçoğu yıkıldı.

Rugh'ın çalışması Orta Doğu'da son yıllarda petrol krizleri, İsrail-Filistin Savaşı, Körfez Savaşı, 11 Eylül ve Amerika'nın Irak'ı işgali gibi siyasal ve nüfusun artması, şehirleşme, okuma yazma oranının yükselmesi gibi toplumsal değişimleri göz önüne alarak

medya dünyasını oldukça geniş bir açıdan değerlendirmektedir. Rugh, medyanın, çevresinde varolan sosyal ve siyasi yapıardan bağımsız olamayacağı noktasından hareket ederek, Orta Doğu medyasının bu bağlamda farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap ülkelerinin kendi bağımsızlıklarını kazanması ve ulusal kurumlarını oluşturmaya başlaması, medyanın özgürlük mücadelesi ile paralellik göstermemesi bu farklılığın önemli bir kanıtıdır.

Bugün on sekiz Arap ülkesinde - Suriye, Libya, Sudan, Bahreyn, Umman, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Lübnan, Fas, Kuveyt, Yemen, Irak, Ceza-yir, Mısır, Ürdün, Tunus- yaklaşık 300 milyon insan yaşamaktadır. Arap medyasının böylece büyük bir kitleye ulaşması, önemini bir kat daha arttırmaktadır (5). Çalışmada radyo ve televizyona da yer verilmekle birlikte özellikle basın ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmektedir. Rugh, medya kurumlarının içeriklerini değil, medya kuruluşlarının örgüt yapısını ve organizasyonlarını inceleyerek, özellikle haber medyası ve gazetecilerle ilgili analizler yapmaktadır.

On iki bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde Arap medyasının özgün noktaları ve karakteristik özellikleri ortaya konmaktadır. Rugh, Arap medyasını nüfus, okuma-yazma oranı, kişi başına düşen milli gelir, gazete tirajları, radyo ve televizyon alıcıları üzerinden analiz etmektedir. 64 milyon nüfusun yüzde 55'inin okuma yazma bildiği Mısır'da 399 bin radyo alıcısı, 189 bin televizyon alıcı-

sı vardır ve günlük gazete tirajı 2,4 milyona ulaşmaktadır. Bununla birlikte, 2 milyon nüfusun yüzde 82'sinin okuma yazma bildiği Kuveyt'te 624 bin radyo alıcısı, 486 bin televizyon alıcısı vardır ve günlük gazete tirajı 635 bine ulaşmaktadır (8). Bu iki uç örnek Arap medyasının pek de homojen bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir. Genel olarak Arap medyasını etkileyen koşulların zayıf ekonomik yapı, siyasallaşma ve kültürel etkiler olduğunu belirten Rugh, bu koşulların sonucu olarak patronaj-himaye sistemi, parçalanma, coğrafi ya da bölgesel yoğunlaşma, medya güvenilirliği ve gazetecilik mesleğinin prestijinde düşüş yaşandığını ve ülkeler arası farklılıkların ortaya çıktığını dile getirmektedir (7-14).

Orta Doğu'da, günlük gazeteleri yayınlayan kuruluşları analiz eden Rugh, on sekiz Arap ülkesinin yazılı medyasını dört başlıkta incelemektedir: hareketlendirici basın, bağımlı basın, çeşitlilik içeren basın ve geçişken basın.² Kitabın iki ve yedinci bölümleri arasında bu dört tip tartışılmaktadır. Hareketlendirici basın, rejimi ve onun siyasi varoluşunu destekler, kamuyu motive edici bir propaganda aracı olarak çalışır, çünkü mülkiyet devlete aittir. Muhalif basının var olması olanaksızdır. Bununla birlikte, yasal ol(a)mayan muhalif oluşumların var olduğunu söyleyebiliriz. Rugh'ın, 2003 öncesi Irak'ı hareketlendirici basın tipine dahil etmesi, ancak 2003 sonrası dönemin ise çeşitlilik barındırdığını savunması oldukça tartışmalı bir durum olarak karşımıza çıkıyor (30-57). Saddam dönemi baskı ve sansür sona ermiş olsa da, mev-

cut durum, yani ABD işgalinin devam ediyor olması, Rugh'ın "çeşitlilik" adlandırmasının sorgulanmasını gerektirmektedir.

Bağımlı basın da rejimi ve onun siyasi varoluşunu destekler ancak hareketlendirici basın ile temel fark mülkiyetin özel kurumlar elinde olmasıdır. Muhafif yapının var olmadığı sistemde çeşitliliğin de olmaması normaldir. Bu grupta yer alan ülkelerin ekonomik açıdan refah seviyesi oldukça yüksek ve monarşik sisteme sahip ülkeler olması geleneksel, rejime bağımlı, "sadık" bir medya yapısının varlığının önemli bir nedenidir. Devlet politikalarının ekonomik sistemin devamlılığını sağlaması medya sahiplerinin de çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu grupta yer alan diğer ülkelerden farklı olarak, Filistin basını, yıllardır süregelen savaş ve bölgesel mücadele nedeniyle var olan rejime destek vermektedir (59-82).

Rugh, çeşitlilik içeren basının temel dayanak noktası olarak toplumda tartışmaların ve kurumsal muhalefetin varlığını göstermektedir. Lübnan, Fas, Kuveyt ve Yemen'de medyanın çeşitliliğinde, nüfusun farklı dinsel ve etnik grupları barındırmasının oldukça önemli bir etken olduğunu savunmaktadır. Örneğin, Lübnan'da Hıristiyan ve Müslüman nüfusun birlikte yaşaması, iktidara yönelik eleştirileri ve kamusal tartışmaları sıcak tutmakta ve bu durum basının çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Ne var ki, basın aktif bir öge değildir ve etkili bir konumda yer almamaktadır. Rugh, 2003 sonrasında demokratik bir siyasal sistem ve özgür bir basına kavuşulduğunu savunarak, Irak'ı çeşitlilik

içeren basın kategorisi içinde ele almaktadır (87-116). Oysa ki, daha önce de belirttiğimiz gibi Irak basınında şu an çeşitlilik olduğunu söylemek oldukça tartışmalı bir durumdur. Çünkü farklı etnik ve dinsel gruplar arasındaki çatışmaların görüldüğü ülkede, ABD işgalinin kısıtlamaları ve kontrolü hala devam etmektedir. Bu farklı grupların kendilerini temsil eden yayın organları olsa bile bu yayınlar yerel kalmakta, ülke genelinde bir dağıtım söz konusu olmadığı için çeşitlik söz konusu olamamaktadır.

Geçişken basın adlandırması ile Rugh, gelişmekte olan Orta Doğu ülkelerinin basınına atıfta bulunmaktadır. Hem özel hem de devlet mülkiyetinin olduğu, aktif kamusal tartışmaların izlenebildiği, ancak rejim bağlamında yapılan eleştirilerin ve siyasal muhalefetin zayıf olduğu bir basın sistemidir. Geçişken basında kamusal tartışmaların aktif olduğunu belirten Rugh, basında çeşitlilik olmasına rağmen ulusal, dinsel ve toplumsal cinsiyet konularında tabuların devam ettiğini de vurgulamaktadır (125). Bu gruba dahil olan Mısır, büyük nüfusu, medyanın gelişkinliği ve medya-siyaset ilişkisinin farklı bir oluşum içermesi nedeniyle özel bir yere sahiptir. Mısır kanunları, siyasal partilerin gazete yayınlamalarına izin vermektedir. 2003 yılında on altı partiden beşinin gazete yayınlaması siyaset ve medya ilişkisinin boyutunu ortaya koymaktadır (122). Genel olarak, geçişken basın üzerinde uygulanan sert kanunlarla bir devlet kontrolü olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Mısır'da gazetecilere yönelik davalar ciddi rakamlara ulaşmıştır (126).

Basının Özellikleri	Hareketlendirici	Bağımlı	Çeşitli	Geçişken
Sahiplik Çeşitlilik Rejimin Bakışı Tarz	Rejimin temsilcisi Yok Güçlü destekleyici Aktif	Özel Yok Destekleyici Tartışmalı	Özel Var Yandaş-muhafif Pasif	Karışık Var Yandaş-muhafif Çeşitli
Siyasi Koşullar Yönetici Grup Kamusal Tartışmalar Kamusal Muhalefet	Devrimci Yok Yapı yok	Geleneksel Yok Yapı yok	Çeşitli Aktif Kurumsal Yapı	Çeşitli Aktif Sınırlı
Ülkeler (2003 sonrası)	Suriye Libya Sudan	Bahreyn Umman Filistin Katar Suudi Arabistan BAE	Lübnan Fas Kuveyt Yemen Irak	Cezayir Mısır Ürdün Tunus

Tablo 1. Arap Basın Sisteminin Yapısı (250)

Bunlara ek olarak, hükümetin zaman zaman gazetecilere ve basın kuruluşlarına ekonomik baskı yaptığı da görülmektedir (127). Rugh, bu basın sistemini geçişken olarak tanımlıyor ancak gelecekte hangi doğrultuda ilerleyeceği konusunda şüpheleri olduğunu da belirtiyor (134).

Sekizinci bölümde Arap medyası için yeni bir olgu olarak "offshore" yayıncılık konu edilir. Arap medya dünyası açısından "offshore" yayıncılık oldukça yeni, fakat hızla yayılan olgudur. Bölgede varolan siyasal ve ekonomik sınırlılıkları aşmak amacıyla Avrupa'da basılan ve tüm bölgeye dağıtılan "offshore" medya, yerel yayınlara oranla editoryal bağımsızlığa sahip görünmektedir. İngiltere, offshore Arap yayıncılığının merkezi durumdadır. Bu yayımlar arasında *Al-Hayat* ve *Al-Kudus'ul Arabi* gibi Arap basınında önemli bir role sahip gazeteler, *Al-Şark'ul-Avsat*,

Al-Mecelle gibi siyasal ve kültürel konulara değinen dergiler, *Seyidat*, *Al-Recul* gibi kadın, erkek dergileri sayılabilir (170-172).

Sonraki bölümlerde Arap radyo ve televizyon kurumları tanımlanır ve 1990'dan günümüze içerik, program ve yapısal değişimler üzerinden analiz yapılır. Orta Doğu ülkelerinde genel olarak 1960'larla birlikte televizyon yayıncılığı başlar. Radyo ve televizyon alanında, Arap ülkelerinin her birinde yerel farklılıklar olmakla birlikte, Avrupa'nın sömürgesi oldukları yıllardan kalma ortak özellikler görülmektedir. İngiliz ve Fransız sömürge yönetimi sıkı devlet kontrolünün varlığının başlangıcıdır. Sömürge sonrası süreçte de yerel hükümetlerin elektronik medyayı kontrol ettiklerini ve zaman zaman propaganda aracı olarak kullandıkları görülmür (182). Rugh, 1990 sonrası Arap medyasını üç grupta ele alıyor: katı kontrol sistemi -Ceza-

yir, Mısır, Irak, Suriye, Libya, Yemen ve Sudan-; bağımlı grup -Bahreyn, Umman, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, BAE, Ürdün, Fas, Kuveyt, Tunus-; özel grup -Lübnan- (183).

Rugh'a göre, katı kontrol sisteminin olduğu ülkelerde devletin elektronik medya üzerindeki hakimiyeti tartışılmaz bir boyuttadır. Radyo ve televizyon, kitleleri "seferber" ve aynı zamanda kontrol eden araçlar olarak kullanılmaktadır. Bu yedi ülkede yaşanan devrim süreçleri önceleri radyonun, daha sonra televizyonun propaganda bağlamında etkin bir konuma gelmesini sağlamıştır. Bu ülkelerde meydana gelen devrimlerin siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeye katkıları elektronik medyanın gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir (184-187). Rejime olumlu yaklaşan bağımlı grubun diğerlerinden ayırıcı özelliği aktif olarak kitlelerin sosyal mühendisliği ile daha az ilgilenmesidir. Bu bağlamda, ilk grubun savunduğu, sosyal değişimin bir aracı olarak medyanın bir rolü veya görevi olduğu düşüncesine oldukça soğuk bakmaktadırlar (190). Rugh'a göre, Lübnan medyasının özel bir durum arz etmesinin sebebi ne Üçüncü Dünya ülkesi modeline ne de Batı modeline uymasındır. 1978'e kadar Lübnan, özel reklam kaynağı olan tek Arap ülkesiydi. 1975 sonrasında Lübnan'da yaşanan iç savaş, medya açısından da bir kırılma noktası oldu. Çok farklı görüşlerin, özellikle radyolarda tartışılabildiği, kontrol ve sınırlamaların var olmadığı bir süreç yaşandı. Rugh'a göre, medya sahipliğinin hem özel hem de devlet elinde olması, yayınların Arapça, İngilizce ve Fransızca yapılması, hem bölgesel

kaynaklardan, hem de Batı kaynaklarından haberler yayınlanması Lübnan medyasının özgün yanısıdır (195-196).

Sonuç bölümünde, Rugh, Arap medyasının haritası üzerinden genel bir analiz yaparak mevcut koşullar ve gelecekle ilgili "genel" önerilerde bulunur. Orta Doğu'da medya ve siyaset ilişkisinin derin, geniş ve karşılıklı bir boyuta sahip olması Rugh'a göre oldukça önemli bir noktadır. Bu ilişkide siyasi yapı veya devlet, medya üzerinde ne kadar etkin bir role sahipse, aynı oranda olmasa da, medya da siyasi yapı içinde önemli bir konuma sahiptir. Hareketlendirici basının içeriğinin yönetici grup kontrolünde olması, sansür ve yasal cezaların varlığı rejimin varoluşu ile paralellik gösterir. Rugh'a göre, "devrimci" nitelikte adımlar atan iktidar basının özgürlüğünü kısıtlayarak kamusal muhalefetin ortaya çıkma ihtimalini engelleyecektir. Ekonomik bağlamda statüsel uzlaşım içinde varolan ve rejimin hiçbir siyasi adımını eleştirmeyen bağımlı medya herhangi bir görüş ayrılığına yer vermeyen yapı içinde devam edecektir. Kamusal tartışmaların yapıldığı, hükümetin eleştirilebildiği, fikir özgürlüğünün ve çeşitliliğin var olduğu ülkelerdeki medyanın diğerlerine oranla kesinlikle çok daha şanslı olduğunu söylemek gerekir. Bu noktada çeşitlilik, hükümet ile basın arasındaki "doğal" bir ilişkinin göstergesi niteliğindedir. Rugh, geçişken tipteki basının geleceği konusunda ise şüphelere sahiptir. Radyo ve televizyon alanında yerel düzlemde tek düzelik gözlenirken uluslararası bağlamda rekabetin var olması Arap medyası açısından

yeni oluşumların olabileceğinin göstergesidir; örneğin El-Cezire bunun en önemli kanıtıdır.

Rugh'ın çalışması, Orta Doğu'da son 15 yılda meydana gelen değişimleri anlamamız açısından oldukça başarılı bir çalışmadır. Mena bölgesini bütünüyle ele alması, kategorilere ayırarak Arap medya dünyasının ayrıntı ve benzeşim noktalarını gözler önüne sermesinin yanı sıra *offshore* yayıncılığa değinmesi de önemli bir katkıdır. Ne var ki, bu çalışmadaki analizleri değerlendirirken, E. H. Carr'ın "tarihi anlamak için, tarihinin yazdıklarından önce, tarihinin kendisini öğrenmek ve anlamak gerek" sözünden yola çıkarak, Rugh'ın konumunu da gözden geçirmek gerektiğini düşünüyoruz.

Notlar

1 Arap nüfusu içeren Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Mena bölgesi olarak adlandırılır. Ancak burada, birçok eserde olduğu gibi tüm bölgeyi adlandırmak için "Orta Doğu" kavramı kullanılacaktır.

2 Bakınız Tablo-1. Rugh, bu basın tiplerini İngilizce "Mobilization Press, Loyalist Press, Diverse Print Media, Transitional System of Print Media" olarak adlandırıyor.

Kaynakça

- Abdul-Rahman, Awatif (1999). *El-I'lam El-'Arabi ve Kadyye El-avlanah (Arap Basını ve Bilimadamlarının Davaları)*. Kahire: El'Arabi.
- Al-Qusaybi, Gazi Abdul-Rahman (2002). *Emrike ve El Sa'udiye: lamleh i'lamieh em muvacehe siyasiye (Amerika ve Suudi Arabistan: Basının Saldırısı veya Siyasi Karşılaşma)*. Beyrut: El-Mu'assasah El Arabiyah lil-Dirasat va El-Neşr.
- Al-Sammak, Muhammed (1991). *Tab'iyat El-I'lam El-Jurr (Özgür Basının Doğası)*. Beyrut: El-Mu'assasah El-Cami'ia lil-Diraset va El-Neşr va El-Tevzi.
- Armbrust, Walter (ed.) (2000). *Mass Mediations: New Approaches to Popular Culture in the Middle East and Beyond*. Berkeley: University of California Press.
- Boyd, Douglas (1982). *Broadcasting in the Arab World: A Survey of Radio and Television in the Middle East*. Philadelphia: Temple University Press.
- Carr, Edward Hallett (1964). *What is History?*. Harmondsworth: Penguin.
- Carlson, Paul (2003). *Media Bias and the Middle East*. Philadelphia: Xlibris Corporation.
- Eickelman, Dale F. ve Jon W. Anderson (eds.) (1999). *New Media in the Muslim World: The Emerging Public Sphere*. Bloomington: Indiana U.Press.
- Hafez, Kai (ed.) (2001). *Mass Media, Politics, and Society in the Middle East*. N.Jersey: Hampton Press.
- Kamalipour, Yahya R. (ed.) (1997). *The U.S. Media and the Middle East: Image and Perception*. Westport: Praeger.
- Kamalipour, Yahya R. ve Hamid Mowlana (1994). *Mass Media in the Middle East: A Comprehensive Handbook*. Westport: Greenwood Press.
- Sakr, Naomi (ed.) (2004). *Women and Media in the Middle East: Power Through Self-Expression*. London: I. B. Tauris.
- Shuman, Muhammad (2000). *El-Avlanah va Mustakbel El-I'lam El-'Arabi (Arap Basının Geleceği)*. Kahire: Merkez El-Dirasat El-Sudaniya.

Doğruyu Söylemek

Michel Foucault (2005).

İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 147 sayfa.

Tezcan Durna

Doğruyu söylemek, hakikati dile getirmek, aynı zamanda bir etik benlik meselesi olmuştur hep. Doğru denilen şey, her durumda aynı anlama gelmese bile, bazı şeyler vardır ki, her koşulda ve durumda o şeyin "doğru" olduğu üzerinde oydlaşabilir. Foucault'nun Türkçe'ye çevrilerek bu yıl içinde basılan *Doğruyu Söylemek* kitabı, kitaba adını veren eylemin antikitedeki izlerini sürüyor. Türkçe'ye "doğruyu söylemek" olarak çevrilen *parrhesia* kavramının antikitedeki metinlerin analiziyle çerçevesini çizmeye çalışan Foucault'nun kitabını, esas itibarıyla bir etik kitabı olarak okumak mümkün. *Parrhesia* kavramının ve bu kavramdan yola çıkarak ortaya çıkan eylemin yerine getirilmesinin koşullarını analiz ederek Foucault, bir kendilik oluşumun koşullarını da ortaya çıkarıyor. Öncelikle sözcüğün etimolojisini çözümlenerek yola çıkan Foucault, *parrhesia*'nın anlamını değişik antikite metinlerinin bağlamlarını da göz önünde bulundurarak derinlemesine analiz ediyor. Buna göre *parrhesia*, *pan* (her şey) ve *rhema* (söylenen) sözcüklerinin bileşiminden oluşuyor ve "her şeyi söylemek" anlamına geliyor (10). Böylece *parrhesia* kullanan kişi yani *parrhesiastes*, aklında bulunan her şeyi söyleyen kişidir. *Parrhesia* kullanan kişi, hiçbir şey saklamaz, kalbini ve zihnini konuşma yoluyla başkalarına

açar (10). Ancak *parrhesia*, kullanmak yani "hakikati her koşul ve durumda dile getirmek" ile boş konuşmak ya da boşboğazlık yapmak arasında da bir ayrım vardır. Buna göre kişinin zihnindeki bir takım şeyleri, niteliksel bir ayrım gözetmeden söylediği durumlar boşboğazlık anlamına gelmektedir ve bu durum aşağılanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece sadece hakikati dile getirmek değil, aynı zamanda hakikatin dile getirileceği koşullar da *parrhesia*'nın önemli önkoşullarından biri olarak karşımıza çıkıyor. Kuşkusuz bu kriter aklımıza, Türkçe'deki "her doğru her yerde söylenmez" sözünü getiriyor. Tabii ki *parrhesia*'daki doğrunun dile getirileceği koşullar, bir pragma ile belirlenen koşullar değil. Bilakis bazı durumlarda pragmatik mantığın doğrunun söylenmemesi gerektiğini öngöreceği pek çok koşulda, doğruyu söylemek bir zorunluluk olup çıkabilir. Yani doğruyu söylemek bizim çıkarımıza aykırı bir durum bile yaratacak olsa, onu dile getirmekten çekinmemek en olması gereken şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylesi durumlarda hakikati dile getirmeyi bir ödev gibi algılamak, bir *parrhesiastes*'in en temel karakteristiği olarak düşünülmektedir.

Kabaca hakikati söyleme cesareti göstermek olarak özetlenebilecek *parrhesia* kavramının en temel kriterlerinden birisi olarak karşımıza cesaret çıkıyor. Çünkü *parrhesia*'da temel olan şey, ne olursa olsun karşısındaki kişiyi rahatsız bile edecek olsa hakikati dile getirmektir. Hakikati dile getirdiğimiz kişi zaman zaman bir tiran da olabilir, bir sitenin

tüm halkı da olabilir. Hakikati dile getirmenin sonucu bazen çok ağır da olabilir. Bu bazen sürgün edilme, bazen siteden kovulma, bazen de hayatını kaybetme olabilir. Foucault'nun kitabında ayrıntılı olarak incelediği ünlü *parrhesiastes*'lerden biri olan Sokrates, yargılama sonucu yaşamından olmuştur. *Parrhesia* kavramının antikitede bir oyun olarak kurgulandığını vurgulayan Foucault, bu oyunda *parrhesiastes*'in öncelikli olarak hakikati bilen, ardından da böylesi bir hakikati başkalarına aktarmak için gereken ahlaki niteliklere sahip olan bir insan olduğunun var sayıldığını belirtir. Tabii ki *parrhesiastes*'in dürüstlüğü konusundaki tek ispatı onun cesareti olarak karşımıza çıkmaktadır (13). Kuşkusuz en ünlü *parrhesiastes*'lerden Sokrates de Platon'un yazdığı *Savunma*'da dürüstlüğüne delil olarak yoksulluğunu göstermektedir (31). Çünkü eğer derslerinden para alsaydı Sokrates, zengin olabilecek kadar iyi bir hocadır. Mamafih Sokrates kendisinin ders verdiğini söylememektedir. Sokrates'in yaptığı şey, bilge olduğunu zanneden insanların bilgisiz olduklarını kanıtlamaktan başka bir şey değildir. Bir anlamda Foucault'nun kavramsallaştırdığı, iktidar ve bilginin ilişkisi sonucunda ortaya çıkan hakikat rejimini yerinden etmektir Sokrates'in yaptığı. Bir diğer anlamda Sokrates'in kendi deyimiyile insanların cehaletini açığa çıkarmaktır.

Toparlarsak *parrhesia*'nın anlamını oluşturan beş ana özellik ortaya koyuyor Foucault. Bunlar sırasıyla *açıksözlülük*; yani hiçbir şeyi saklamamak, zihninde ve kalbindeki her şeyi ortaya çıkarmak, *hakikat*; yani bir

parrhesiastes söylediği şeyin hakikat olduğuna inanmazsa onu dile getirmeyi, *tehlike*; hakikatin dile getirilmesi halinde risk ve tehlike varsa bile onu dile getirmekten çekinmemek, *eleştiri*; yani hakikati ispat etmek değil eleştiri sunmak ve bu eleştirinin muhatabını inciteceğinden korkmamak, *ödev*; bir *parrhesiastes* hakikati söylemeyi kendisine ödev olarak görmelidir (örneğin Sokrates), zorunluluk halinde dile getirilmiş olan hakikat *parrhesia* sayılmaz (11-17). Foucault *parrhesia* kavramının retorikteki, siyasetteki ve felsefedeki varoluş biçimleri üzerinde duruyor ve özellikle retorikte yer bulma biçiminin sözcüğe gerçek anlamını kazandırdığını belirtiyor. Çünkü retorik sanatının temeli olan diyalog, *parrhesia* oyununun oynanmasındaki temel tekniklerden biridir (18). Platon'un yazılarında felsefi anlamda bir *parrhesiastes* figürü olarak Sokrates karşımıza çıkar. Sonuçta Sokrates, Platon'un yazdığı *Savunma*'da Atinalıların karşısına çıkar ve onları bilgelik, hakikat ve ruh mükemmeliyeti konusunda dikkatli olmaya çağırır ve böylece ölüm kalım anında bile hakikati dile getirmekten çekinmeyen bir *parrhesiastes* figürüyle karşılaşmış oluruz. Burada ortaya çıkan *parrhesiastes*, bütün *parrhesia* kriterlerini bünyesinde barındırmaktadır.

Foucault, Antikite'deki pek çok metinde geçen *parrhesia* sözcüğünün anlamını metinleri çözümlenerek incelemektedir. Bu metinlerin neredeyse hepsi de tiyatro oyunudur. *Parrhesia*'yı oyunlarda aramanın nedeni, ise *parrhesia*'nın kendisinin de bizatihi bir oyun olmasından kaynaklanmaktadır. *Parrhesia*

antikitede sıklıkla oynanan bir polemik oyunu olarak karşımıza çıkar. Burada *parrhesia* sahibi karşısındakini kışkırtarak onun içinde varolan potansiyel anlamları ve dahası onun bildiğini zannettiği şeyleri aslında bilmediğini ortaya çıkarmaya çalışır. Oyunların çözümlenmesinden ve değişik metinlerdeki *parrhesia* arayışından anlamaktayız ki, antikitede *parrhesia* herkesin sahip olduğu bir şey değildir. *Parrhesia* kullanabilmek için öncelikle yurttaş olmak gerekmektedir; köleler ve kadınlar *parrhesia* kullanamamaktadırlar. Foucault incelediği pek çok antikite metinlerinden özellikle Platon'un aktardığı Sokratik diyaloglar ve Diyojenik ironiler üzerinde durmaktadır. Çünkü Foucault'nun kitabına esas anlamını veren, onun bütün bu metinlerdeki kendilik *parrhesia*'sı arayışdır. Zira zamanla *parrhesia*, *logos*'un kullanımına dair özgürlükten *bios* tercihi konusundaki özgürlüğe dönüşür. Bu dönüşümü Foucault özellikle Platon'un metinlerinde gözlemler (69). Söz söyleme sanatının kendilik yapımına dönüşümüdür bu, bir diğer anlamıyla.

Tabii ki antikitede *parrhesia*, hep olumlu anlamıyla yer almamaktadır. Foucault, özellikle antikitedeki demokratik kurumların krizde olduğu dönemlere odaklanarak, *parrhesia* kavramının bu dönemlerde gözden düştüğünü vurgulamaktadır. Bu dönem özellikle Peleponnesos Savaşı'ndan sonraki döneme denk düşmektedir. Bu dönemde *parrhesia* ile demokratik kurumlar arasındaki krizin kaynağını Foucault şöyle anlatmaktadır:

Demokrasinin temelinde, demos'un, yani halkın güç kullandığı ve herkesin hukuk önünde eşit olduğu bir politeia, yani yönetim biçimi vardır. Ancak böyle bir yönetim biçimi en kötüsü de dahil olmak üzere her türlü parrhesia biçimine eşit yer ayırmakla suçlanır. Parrhesia hakkı en kötü vatandaşa dahi tanındığı için, kötü ahlaksız ya da cahil konuşmacıların etkilerinin artması, vatandaşlık sisteminin tiranlığa dönüşmesine ya da şehrin başka yollarla tehlikeye sokulmasına yol açabilir (63).

Özellikle Peleponnesos Savaşı'nun ardından Yunan kentlerinde ortaya çıkan siyasal istikrarsızlıklar, öncelikle uzun süren bir Otuzlar Oligarşisi'ni getirmiştir. Bir yandan oligarşi, diğer yandan aşırı demokrasinin tiranlığa dönüşme riski, tek başına bir yönetim modelinin istikrarı sağlayamayacağı düşüncesini güçlendirmiştir. Bu düşünce, hem Platon'un hem de Aristoteles'in eserlerinde güçlü bir biçimde görülür. Hatta Platon iyi bir yönetimin ancak kral-filozof ya da filozof-kralın yöneteceği bir kentte mümkün olacağı inancını *Devlet* adlı eserinde güçlü bir biçimde savunur. Bu siyasal durumlar, *parrhesia*'nın anlamının sınırlı bir biçime dönüşmesinin temel nedenleridir. *Parrhesia* ya da dar anlamıyla konuşma özgürlüğü ile demokrasi arasındaki bu döneme ilişkin olan zorunlu karşıtlık, demokrasi, *logos*, özgürlük ve hakikat arasında var olduğu hissedilen tehlikeli ilişkiler üzerine uzun ve ateşli tartışmalar yaşanmıştır (63). Sokrates de bu dönemde ortaya çıkan *parrhesia* kullanan hatipler arasında niteliksel bir ayırım yapmaktadır. Foucault, Sokrates'in bu ayırımını şöyle tanımlamaktadır:

İyi ve kötü hatip arasındaki fark birinin iyi diğerinin ise kötü tavsiyelerde bulunması değildir. Aradaki fark şudur: Halk nezdinde kabul gören ahlaksız hatipler, sadece insanların duymayı arzuladıkları şeyleri söylerler. Bu nedenle Sokrates bu tür konuşmacılara "poh-pohçu" (kolakes) adını verir. Buna karşılık dürüst hatip ise demos'a karşı koyma becerisine ve cesaretine sahiptir. O yurttaşların iradelerini sitenin çıkarlarına en iyi hizmet edecek şekilde dönüştürmeye çalışmasını gerektirecek eleştirel ve pedagojik bir rol oynamaktadır (66).

Burada görüldüğü gibi Sokrates'in tanımladığı iyi hatip, günümüz modern siyasal terimlerle tanımlarsak, bir popülizm yapmalıdır. Ama aynı zamanda bir teknokrat gibi, halka tümüyle kulaklarını da tıkamamalıdır. Kuşkusuz ahlaksız hatip, halkın duymak istediği şeyleri söyleyerek, bir süre sonra halkın gönlünü kazanmış bir tirana da dönüşme riski taşımaktadır. Ancak Sokrates'in kendi savunmasında da gördüğümüz gibi, bir *parrhasiastes*, devlet işine girmemelidir ona göre. Çünkü devlet işini yürütenler o dönemde o kadar ahlaksız hale gelmiştir ki, hem devlet işini yürütüp hem de *parrhesia* kullanmak mümkün olmaktan çıkmıştır. Platon'un yazdığı *Sokrates'in Savunması*'nda Sokrates bu durumu şöyle anlatmaktadır:

Canınız sıkılmasın ama, hakikat şudur ki, devlette görülen bir çok kamusuz haksız işlere karşı doğrulukla savaşarak size veya herhangi başka bir kurula karşı gelen hiçbir kimse ölümden kurtulamaz. Evet, ancak hak yolunda çalışan bir kimsenin, kısa bir zaman olsun yaşayabilmesi için, devlet adamı değil, sadece yurttaş olarak kalması gerekiyor (32).

Bu bağlamda düşündüğümüz zaman, Foucault Sokratik *parrhesia* ile siyasi *parrhesia* arasında farkın olduğunu altını çizmektedir. Sokratik *parrhesia*, Sokrates'in *Savunma*'da da vurguladığı gibi, devlet işlerinden ziyade kendilikle ilgili bir boyuta sahiptir. Foucault'ya göre, "Platon'da ve Platon'un bize aktardığı biçimiyle Sokrates'te başat sorunlardan biri, *logos*, hakikat ve *nomos* içeren siyasi *parrhesia*'yı *logos*, hakikat ve *bios* içeren etik *parrhesia* ile çıkaracak hale getirmenin yollarını belirlemektedir" (83). Bu anlamıyla Sokratik *parrhesia*, karşımıza tümüyle bir kendilik üretim biçimi olarak çıkmaktadır. Foucault, bu ayırımın altını çizdikten sonra Sokratik ironi ile Diyojenik ironi arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Buna göre Sokratik ironinin amacı kişiye kendi cehaleti konusunda cahil olduğunu göstermektir. Diyojenes'in durumunda ise esas hedef gururdur; cehalet/bilgi oyunu ise bir yan etkidir (102). Foucault'nun ortaya koyduğu bu ayırım, onun Diyojenik ironinin daha özgürleşimci ve cesaret gerektiren bir *parrhesia* oyunu olduğuna inandığını göstermektedir. Bu inancın temel nedeninin, Diyojenes'in Büyük İskender'le arasında geçen ironik konuşmalara dayandığı ortadadır. Diyojenes'le İskender arasındaki "İskender: dile benden ne dilersem, Diyojenes: güneşimi engelleme yeter" diyalogunun Sokratik ironi ile Diyojen'inki arasındaki farkı ortaya çıkardığını vurgulayan Foucault, Sokrates'in daha çok sıradan insanlarla uğraştığının altını çizmektedir. Ancak bu diyalogdan daha çok Diyojen'in İskender'le arasında geçen şu diyalog Sokra-

tes'le arasındaki ayrımı daha net göstermektedir:

Bir gün İskender onunla (Diyojenes) karşılaştığında, "Ben büyük kral İskender" deyince, karşılık olarak "Ben de köpek Diyojenes" dedi. Beriki ne yaptığı için köpek diye adlandırıldığını sorunca "Bana bir şey verene kuyruk sallıyorum, vermeyene havlıyorum, kötüleri de ısırıyorum da ondan" diye karşılık verdi (2004: 277).

Bu diyalogdan da anladığımız gibi, Diyojenes, kışkırtıcı diyalog konusunda çok ileri bir noktaya gitmektedir. Kuşkusuz Sokrates de bütün diyaloglarında, her defasında kendisinin de hiçbir şey bilmediğini ortaya sermekten geri durmamaktadır. Dahası diyaloglarında, karşısındakinin cehaletini açığa çıkarmanın en önemli yollarından birisi, kendisinin hiçbir şey bilmediğini öne sürmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama bir yanda Sokratik diyaloglardaki sıkı örülmüş mantık silsilesi, diğer yanda spekülâtif ve hazır cevap Diyojenik ironi karşımızda dururken, Sokrates'le Diyojen arasındaki ayrımı, en iyi Laertios'un Platon'a atfen aktardığı şu cümleler ortaya koymaktadır: "Diyojenes sence nasıl biri?" diye sorulunca Platon "Sokrates'in delirmiş hali" diye karşılık verdi (275). Sonuçta hem Sokrates'te hem de Diyojen'de ortak olan bir şey varsa, o da iyi yaşamak konusundaki gösterdikleri hassasiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyojen'in "yaşamak değil kötü yaşamak felakettir" (275) sözü ve Sokrates'in "üzerinde düşünülmeyen bir hayatın yaşanmaya değer bir hayat olmadığını söylersem bana gene inanmayacaksınız" (2001: 41) cümlesi bu saptamayı çok iyi des-

telemektedir. Sonuçta Foucault da bütün diyaloglardan yola çıkarak şu sonuca varmaktadır:

Kendiliğin hakikati bir yandan dünya, insan yaşamı, zorunluluk, mutluluk, özgürlük vb. hakkındaki genel ifadelerde temel bulan bir dizi akılcı ilkeyi diğer yandan da davranışa yönelik pratik kuralları içerir. Ve bu farklı alıştırılmalarda sorulan soru şu meseleye yöneliktir: bu akılcı ilkelerle yeterince tanışık mıyız? (132)

Sonuçta Foucault'nun eseri, *parrhesia* kavramının analizinden yola çıkarak, iyi yaşamın ipuçlarını veriyor bize. Kitap esas olarak *parrhesia* kavramının anlatıldığı dört dersin bir araya getirilmesinden oluşuyor. Kitaptan da anlaşılacağı üzere, *parrhesia* kullanmak, zaman içerisinde söz söyleme sanatı ve hakikati dile getirme özgürlüğü gibi bir anlamdan kendilik felsefesine doğru evrilmektedir. Temelde özetleyecek olursak Nehamas'ın "yaşama sanatı filozofları olarak nitelendiği, incelediğimiz kitapta ise *parrhesiastes* olarak tanımlanan filozofların derterini ve özelliklerini şöyle kategorileştirebiliriz: Her şeyden önce bu insanlar topluma karşı hiçbir zorunlulukları yokken sorumluluk duyan insanlar. Bunun yanında bu sorumluluğu yerine getirmeyi ne olursa olsun görev addetmektedirler. Örneğin Sokrates, *Savunma*'da "Ben tanrının, devletin başına musallat ettiği bir at sineğiyim, her gün her yerde sizi dürtüyor, kandırıyor, azarlıyorum; peşinizi bırakmıyorum" (30) derken topluma karşı sorumluluğunun zorunluluğunu anlatmaktadır. Ancak her ne kadar Sokrates topluma karşı sorumluluk duyuyor da olsa, öncelikle kendi

adına iyi ve mutlu yaşamak için gerekli addettiği "erdem" bilgisinin peşine takılmıştır. Başkalarını da bu erdemli yaşama davet etse bile temel olan kendi kişisel gelişimidir (Nehamas, 2002: 31). Başkalarını da böylesi bir erdemli yaşama çağırırken Sokrates, onların ancak kendi çabalarıyla bu yaşama ulaşabileceklerinin farkındadır. Sokrates'in yaptığı, üst perdeden bir aydınlatma işlevi değil, başkalarını da kendi kişisel gelişim çabasına ortak etme girişimidir. Bu insanların bir diğer özelliği de kendilerini hakikat arayışına adanmalarıdır, çünkü böylesi insanların başka türlü yaşamak isteseler de zaten ellerinden gelmez. Bu durumu, Sokrates'in "böyle bir şey yapmaktansa, sizin alıştığınız gibi kendimi müdafaa etmektense, alıştığım gibi söz söyleyerek ölmeyi üstün görürüm" (42) cümlesinde görmekteyiz. Tabii ki bu hakikat denen şeyin ne olduğu da önem kazanmaktadır burada. Bu insanlar, hakikat denilen şeyin benlik davası gütmeye değil, sadelikte, iyi yaşamada, tevazuda, çıkar gütmemede yattığını görmüşler ve ellerinden geldiği kadar göstermişlerdir. Diyojenes, bir gün küçük bir çocuğun avucuyla su içtiğini görünce, "Küçük bir çocuk beni yalın yaşayışta geçti" diyerek heybesinden tasını çıkarıp attı (Laertios, 2004). İşte bu davranış, bu insanların iyi yaşamının en iyi yolunun yalın yaşamakta olduğunu çok iyi fark ettiklerini göstermektedir. Bütün *parrhesia* oyunları, bir anlamda benlik derdine düşüp güç istenci içinde bulunan insanlara bu tavrının temelini yerinden etmek olarak görünmektedir.

Bütün bu özellikleri taşıyan filozofların yaptığı şey bir anlamda yaşama sanatı felsefesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birincisi bildik anlamda teorik felsefe, ikincisi ise yaşama sanatı felsefesi. Foucault'yu da bu filozoflar arasında sayan Nehamas'a göre, bu felsefeciler hem birer yaratıcıdır, hem de aynı zamanda yaratıcıdır (19). Nehamas'a göre, "yaşama sanatı felsefecileri, sistematik felsefeyi savunanların sahiden kendilerine ait bir yapıt yaratmadıkları için bilimsel nesneliliği arzulayan ve kendi kısırlıklarını gizlemek amacıyla çıkar gütmeme ve taraf tutmama anlayışının arkasına sığınan korkak, yavan, sıkıcı sivri akıllılar olduğunu düşünür" (19-20). Kendisi de bir yaşama sanatı filozofu olan Foucault'nun bir anlamda *Doğruyu Söylemek* kitabında yaptığı şey, belli ama can alıcı bir kavramın peşine düşüp, izini sürerek, bir kendilik inşası girişiminde bulunmaktır. Kuşkusuz burada temel olan şey derstir; ama tıpkı Sokrates gibi Foucault'nun yaptığı şey de, kendi erdemli yaşam arayışına başkalarını da ortak etme girişimidir.

Yaşama sanatı felsefesi, hem özdeşimsel, hem de bu düşünömsel sürece karşısına kim gelirse onu da dahil etme gayreti ve isteği taşıyan bir eylemsellik öngerektirmektedir. Teorik/analitik felsefeden en temel farkı belki de burada yatmaktadır. Böylesi bir felsefi yaklaşım, normatif bir ahlaki tercihi sorunsallaştırmak yerine, ahlaki bir kendilik inşası olarak kavramaktadır. Ahlakı bir ku-

rallar bütünü olarak görmek yerine bir varoluş biçimi olarak görmektedir. Varlığın kendisini, söz söyleme özgürlüğünden harekete ederek, bir etik/kendilik olarak kavramsallaştırmaaktadır. Bu kavrayış, dışardan dayatılan bir kurallar bütününe uyma zorunluluğu taşıyan bir normatiflik yerine, yaşamın her adımında kendi kendini yeniden inşa eden bir ontolojiyi temellendirmektedir. Bu üretken olan yaşamın belli kurallar bütününe içine sıkıştırılmasının da önüne geçen bir kavrayış olarak karşımıza çıkıyor. Böylece varlık, aşkın bir normatifliğe teslim edilmek yerine, üretken bir içkinliğe dayanmaktadır. Böylece hem üretken ve özgür bir kendilik hem de etik bir varoluş birbiriyle ilişki içinde düşünülebilir olmaktadır. Böylesi bir etik kavrayış, kendi kurallarını özgürce kendinin koyabildiği bir varoluş biçimini de mümkün kılmaktadır. Bu herkes kuralını kendi koyar mantığını getiren bir kaosa işaret etmez. Kuşkusuz bu cümleler, insanın aklına doğrudan bir kaotik ortamı getirmektedir. Sokratik ironilerde görüldüğü gibi, böylesi bir yaşama felsefesini, düşününsellik içinde herkesin yapması gerektiği, dahası yaptığı varsayılr. Bu durum, herkesin kendi perspektifinden kendi kuralını koyduğu bir kakafoninin önüne geçmenin bir yoludur. Kuşkusuz bütün insanların hakikat arayışında olduğunu, sadece bir yaşam sürdüklerini, hakkaniyet içinde davrandıklarını varsaymak, böylesi bir ahlaki temellendirmenin zayıf noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer durum söylediğimiz gibi olsaydı, zaten dünya içinde yaşadığımız halde olmazdı. Ancak dünyanın bu

halde olması, "hakikat arayışı"ndan vazgeçmemiz için bir gerekçe olarak görülemez.

Kaynakça

- Laertios, Diogenes (2004). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çev., Candan Şentuna. 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nehamas, Alexande (2002). *Yaşama Sanatı Felsefesi Platon'dan Foucault'ya Sokratik Düşünürler*. Çev., Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Platon (2002). *Devlet*. Çev., Hüseyin Demirhan. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Platon (2001). *Sokrates'in Savınması*. Çev., Niyazi Berkes. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Yazı Teslim Kuralları

Gönderilen yazıların, başka bir yerde yayınlanmamış olması ya da yayın için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Yayınlanmayan yazılar iade edilemez. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayınlanan yazıların da her türlü telif hakkı dergiye aittir.

Makaleler 8000 kelimeyi geçmemelidir. 6000-7000 kelime bir makale (notlar ve referanslar dahil) iyi bir hedeftir. 2000-3000 kelime daha kısa yorum yazıları da kabul edilmektedir. Yazılar, varsa tablo, şekil ve illüstrasyonları da içeren dört eş nüsha olarak teslim edilmelidir. Yazının bir nüshası da diskette gönderilirse (Word for Macintosh ya da Windows), yazıyla ilgili işlemler daha hızlı yürütülebilir.

Yazarlar, gönderdikleri yazının eş bir nüshasını kendilerinde bulundurmaldırlar. 100-150 kelime İngilizce ve Türkçe birer özet de yazılarla beraber gönderilmelidir. Yazılar, bir toplantıda tebliğ edilmiş ise, toplantının adı, tarihi ve yeri belirtilmelidir.

Yazıların ve özetlerin üzerinde, sadece yazının başlığı bulunmalıdır. Aynı bir kapak sayfasında yazarlar, isimlerini, tam ve açık kurum posta adreslerini bildirmelidirler. Bu bilgiler, hakemlere gönderilmeyecektir.

Tüm metin, girintili (indent) paragraflar, notlar ve referanslar dahil, A4 boyutunda kağıda çift aralıklı olarak ve kağıdın sadece bir yüzüne yazılmalıdır. Başlıklar ve arabeslikler kısa ve belirgin olmalıdır. ABD, TRT gibi kısaltmalarda nokta kullanılmamalıdır.

Dergiye gelen yazıların yayınlanması hakemlerden alınacak değerlendirmelere bağlıdır. Dergiye ulaşan yazılar en kısa süre içinde hakemlere gönderilir.

Hakem değerlendirmelerinin normal şartlarda 2-3 ay sürmesi beklenmemelidir. Yazarlardan, hakemlerin görüşleri uyarınca yazılarını geliştirmeleri veya gözden geçirmeleri istenebilir. Yayın konusunda son karar Yayın Kurulu'na aittir. Yazıların kabul edilip edilmediğine dair bir mektup, hakem raporlarının fotokopileriyle birlikte, yazarlara gönderilir.

Yazıların gönderileceği adres

Kültür ve İletişim
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi
Cebeci 06590 Ankara

Kaynak Gösterme Formatı

Metin içinde kaynak belirtme

Tüm referanslar, ana metinde uygun yerlerde ve parantez içinde, yazarın adı, basım yılı ve gerekiyorsa sayfa numaraları ile belirtilir. "Ibid", "op.cit.", "a.g.e." vs. kısaltmalar kullanılmaz. Notlar ve referanslar ayrılmalıdır. Notlar, metnin içinde numaralandırılıp, metnin sonunda numara sırasına göre ve referanslardan önce yerleştirilmelidir. Notların içinde yer alan referanslar da metin için geçerli olan kurallara göre belirtilir.

- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve kitaba referans veriliyorsa, (Williams, 1988)
- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve belli bir sayfa söz konusuysa, (Williams, 1988: 26)
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada birden fazla eseri varsa (1988: 26)
- Birbirini takip etmeyen belli sayfalar söz konusuysa, (Williams, 1988: 22-6, 45-8)
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada bu yazarın yalnızca bir eseri mevcutsa sadece sayfa numarası verilir. Hawkes'a göre dil ve antropoloji...(32)
- İki yazar varsa, (Lash ve Urry, 1988)
- İki'den fazla yazar varsa, (Bennett vd., 1986)
- Aynı yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine referans varsa, basım yılına a, b, c, gibi harfler eklenerek birbirinden ayrılır. (Foucault, 1979a)
- Aynı bahiste birden fazla kaynağa referans varsa, bunlar aynı parantezde noktalı virgülle ayrılarak belirtilmelidir, (Bourdieu, 1984; DiMaggio, 1987; Lamont, 1988)
- Metnin içindeki alıntılar için çift tırnak, alıntının içindeki alıntılar için tek tırnak kullanılmalıdır. 40 kelimedenden uzun alıntılar, tırnak kullanmadan girintili paragrafla verilmelidir.

Dergiden makale

Lawrence, Grossberg (1995). "Cultural Studies vs. Political Economy: Is Anybody Else Bored with this Debate." *Critical Studies in Mass Communication* 1(12): 72-81.

Editörlü bir kitaptan makale

Turow, Joseph (1991). "A Mass Communication Perspective on Entertainment Industries." *Mass Media and Society*. James Curan ve Michael Gurevitch (der.) içinde. London: Edward Arnold. 160-167

Bir yazarın seçilmiş yazılarından derlenmiş kitabından makale

Thomas, Lewis (1974). "The Long Habit." *Lives of a Cell: Notes of Biology Watcher* içinde. New York: Viking. 47-52.

Kitap

Lewis, Justin (1991). *The Ideological Octopus: An Exploration of Television and Its Audience*. London ve New York: Routledge.

Çeviri Kitap

Larrain, Jorge (1993). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. Çev., Neşe Nur Domaniç. İstanbul: Sarmal.

Derleme Kitap

Balio, Tino (der) (1990). *Hollywood in the Age of Television*. Boston: Unwin Hyman.

İki Yazarlı Kitap

Gessell, Arnold ve Francis L. Ilg (1949). *Child Development: An Introduction to the Study of Human Growth*. New York: Harper and Row.

Üç ya da daha fazla yazarlı kitap

Spiller, Robert, vd. (1960). *Literary History of the United States*. New York: MacMillan.

Yazar olarak kurum adı

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (1996). *Kafkasya ve Orta Asya: Bağımsızlıktan Sonra Geçmiş ve Gelecek*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları.

abone formu *subscription form*

kültür ve iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınızda ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve iletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Adress :
Posta Kodu / Postcode
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Abonelik koşulları
Subscription Information

Yurtiçi *Turkey*

Tek Sayı	8,50 YTL. +2,00 YTL.
1 yıl (2 Sayı)	15,00 YTL. +4,00 YTL.

Yurtdışı *Other Countries*
Prices (Postage included)

Single issue	
Individual	US\$ 10
Institution	US\$ 15

Subscription	
Individual	
1 year (2 issues)	US\$ 20

Subscription	
Institution	
1 year (2 issues)	US\$ 30

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / *You can send the photocopy of this form*

abone formu *subscription form*

kültür ve iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınızda ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve iletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Adress :
Posta Kodu / Postcode
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Abonelik koşulları
Subscription Information

Yurtiçi *Turkey*

Tek Sayı	8,50 YTL. +2,00 YTL.
1 yıl (2 Sayı)	15,00 YTL. +4,00 YTL.

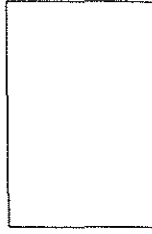
Yurtdışı *Other Countries*
Prices (Postage included)

Single issue	
Individual	US\$ 10
Institution	US\$ 15

Subscription	
Individual	
1 year (2 issues)	US\$ 20

Subscription	
Institution	
1 year (2 issues)	US\$ 30

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / *You can send the photocopy of this form*

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey

abone formu *subscription form*

kültür ve iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınızda ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgilerinizle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgilerinizle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve İletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Adress :
Posta Kodu / Postcode :
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Abonelik koşulları
Subscription Information

Yurtiçi Turkey

Tek Sayı 8,50 YTL.
+2,00 YTL.

1 yıl (2 Sayı) 15,00 YTL.
+4,00 YTL.

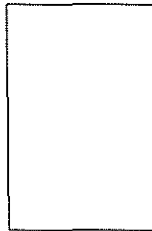
Yurtdışı *Other Countries*
Prices (Postage included)

Single issue
Individual US\$ 10
Institution US\$ 15

Subscription
Individual
1 year (2 issues) US\$ 20

Subscription
Institution
1 year (2 issues) US\$ 30

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / *You can send the photocopy of this form*

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey

abone formu *subscription form*

kültür ve iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınızda ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgilerinizle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgilerinizle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve İletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Adress :
Posta Kodu / Postcode :
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Abonelik koşulları
Subscription Information

Yurtiçi Turkey

Tek Sayı 8,50 YTL.
+2,00 YTL.

1 yıl (2 Sayı) 15,00 YTL.
+4,00 YTL.

Yurtdışı *Other Countries*
Prices (Postage included)

Single issue
Individual US\$ 10
Institution US\$ 15

Subscription
Individual
1 year (2 issues) US\$ 20

Subscription
Institution
1 year (2 issues) US\$ 30

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / *You can send the photocopy of this form*

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey

abone formu *subscription form*

kültür ve iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınızda ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve iletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Address :
Posta Kodu / Postcode :
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Abonelik koşulları *Subscription Information*

Yurtiçi Turkey

Tek Sayı 8,50 YTL.
+2,00 YTL.
1 yıl (2 Sayı) 15,00 YTL.
+4,00 YTL.

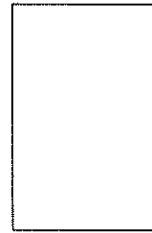
Yurtdışı Other Countries *Prices (Postage included)*

Single issue
Individual US\$ 10
Institution US\$ 15

Subscription
Individual
1 year (2 issues) US\$ 20

Subscription
Institution
1 year (2 issues) US\$ 30

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / You can send the photocopy of this form

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey

abone formu *subscription form*

kültür ve iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınızda ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve iletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Address :
Posta Kodu / Postcode :
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Abonelik koşulları *Subscription Information*

Yurtiçi Turkey

Tek Sayı 8,50 YTL.
+2,00 YTL.
1 yıl (2 Sayı) 15,00 YTL.
+4,00 YTL.

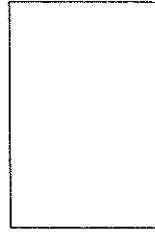
Yurtdışı Other Countries *Prices (Postage included)*

Single issue
Individual US\$ 10
Institution US\$ 15

Subscription
Individual
1 year (2 issues) US\$ 20

Subscription
Institution
1 year (2 issues) US\$ 30

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / You can send the photocopy of this form

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey

abone formu *subscription form*

kültür ve iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınıza ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve iletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Adress :
Posta Kodu / Postcode :
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Abonelik koşulları *Subscription Information*

Yurtiçi *Turkey*

Tek Sayı 8,50 YTL.
+2,00 YTL.
1 yıl (2 Sayı) 15,00 YTL.
+4,00 YTL.

Yurtdışı *Other Countries* *Prices (Postage included)*

Single issue
Individual US\$ 10
Institution US\$ 15
Subscription
Individual
1 year (2 issues) US\$ 20
Subscription
Institution
1 year (2 issues) US\$ 30

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / *You can send the photocopy of this form*

abone formu *subscription form*

kültür ve iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınıza ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve iletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Adress :
Posta Kodu / Postcode :
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Abonelik koşulları *Subscription Information*

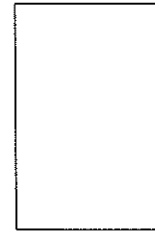
Yurtiçi *Turkey*

Tek Sayı 8,50 YTL.
+2,00 YTL.
1 yıl (2 Sayı) 15,00 YTL.
+4,00 YTL.

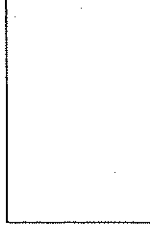
Yurtdışı *Other Countries* *Prices (Postage included)*

Single issue
Individual US\$ 10
Institution US\$ 15
Subscription
Individual
1 year (2 issues) US\$ 20
Subscription
Institution
1 year (2 issues) US\$ 30

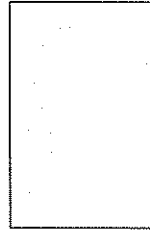
Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / *You can send the photocopy of this form*

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey